

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2019*”
materiāli
(2019. gada 11.–12. oktobris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2019*”
(11th–12th October, 2019)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2020

Apstiprināts DU Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2020. gada 26. jūnijā, protokols Nr. 8.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2019” materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2020. 176 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
Vadošā pētniece, Dr. oec. **O. Lavriņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
Prof., PhD **Dz. Iliško** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
Prof., Dr. hab. paed., Dr. hab. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
Prof., Dr. oec. **T. Bogolib** (Perejaslava Hmeļnicka Grigorija Skovorodas vārdā nosauktā Valsts pedagoģiskā universitāte, Ukraina)
Prof., Dr. habil. oec. **V. Kosiedovskis** (Nikolaja Kopernika Universitāte Toruņā, Polija)
Prof., Dr. hab. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)
Asoc. prof., Dr. iur. **J. Neimanis** (Latvijas Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. psych. **M. Ņesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. oec. **V. Špilova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. sc. soc. **M. J. Šoutena** (Beira *Interior* universitāte, Portugāle)
Dr. iur. **M. Potapovs** (Novosibirskas Valsts Tehniskā universitāte, Krievija)
Pētniece, Dr. oec. **O. Ruža** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. oec. **J. Vankeviča** (Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija)
Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Doc. Dr. iur. **N. Jefimovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes un Humanitāro un sociālo zinātņu institūta starptautiskās zinātniskās konferences (2019. gada 11.–12. oktobris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātnieku raksti tiesību nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:
Electronic Journals Library of University of Regensburg.

SATURS / CONTENTS

<i>Anatolijs Čapkevičs</i> (Latvija) NOSACĪTA PIRMSTERMIŅA ATBRĪVOŠANA NO PAMATSODA IZCIEŠANAS	7
Parole from serving of punishment	
<i>Inese Boluža</i> (Latvija) PARTNERATTIECĪBU VEIDOŠANA STARP POLICIJU UN SABIEDRĪBU – ĀRZEMJU PIEREDZE	14
Forming partnership between police and community – foreign experience	
<i>Пушардас Бурда</i> (Литва) ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМ ГУМАНИТАРНОГО ПРАВА К СОБЫТИЯМ 13 ЯНВАРЯ 1991 ГОДА В Г. ВИЛЬНИУСЕ	20
Problems of application of the norms of humanitarian law on the events of January 13, 1991 in Vilnius	
<i>Renāte Fila-Rože</i> (Latvija) ĀRSTNIECĪBAS PERSONU IZGLĪTĪBAS IEGŪŠANAS EFEKTIVITĀTE LATVIJĀ	34
Effectiveness of education of medical staff in Latvia	
<i>Nikolajs Jefimovs, Jolanta Rimša</i> (Latvija) PUBLISKĀS PERSONAS SABIEDRĪBAS AR IEROBEŽOTU ATBILDĪBU VALDES PILNVAROJUMA TERMIŅA REĢISTRĀCIJAS PROBLEMĀTIKA LATVIJAS REPUBLIKAS UZŅĒMUMU REĢISTRĀ	44
Registration problems of the duration of authorities of members of the board of the public person's limited liability company in the Register of enterprises of Latvia	
<i>Jānis Kāršenieks</i> (Latvija) ELEKTRONISKĀ NOTIKUMU ŽURNĀLA IZMANTOŠANA PERSONAS DATU AIZSARDZĪBAS TIESĪBU KONTEKSTĀ	54
Use of the electronic event journal in the context of personal data protection rights	
<i>Eva Kauliņa</i> (Latvija) PERSONU AR INVALIDITĀTI TIESĪBAS IZMANTOT SABIEDRISKO, STARPTAUTISKO TRANSPORTU LATVIJAS VALSTS ROBEŽĀS UN ĀRPUS TĀS	63
Rights of persons with disabilities to use public, international transport in Latvia and abroad	

<i>Silvija Kotāne</i> (Latvija)	
ATBILDĪBA UN ZAUDĒJUMU ATLĪDZINĀJUMS PAR PATVAIĢĪGU KOKU CIRŠANU MEŽĀ	73
Liability and idemnity from unauthorized tree cutting	
<i>Mārcis Krūmiņš</i> (Latvija)	
E-PARAKSTA FORMAS UN TO IZMANTOŠANA PIERĀDĪŠANAS PROCESĀ	82
E-signature forms and their use in the evidence process	
<i>Vladimirs Mikuckis</i> (Latvija)	
SUBJEKTĪVĀ FAKTORA IETEKME UZ OBJEKTĪVĀ VĒRTĒJUMA KRITĒRIJIEM, LEMJOT PAR DARBA LĪGUMA UZTEIKUMU PĒC DARBA LIKUMA 101. PANTA PIRMĀS DAĻAS 2. PUNKTA	88
The impact of a subjective factor on the criteria for objective evaluation in decisions concerning the contract of employment after article 101, paragraph 2 of the Labour Law	
<i>Jānis Neimanis</i> (Latvija)	
AIZRĀDĪJUMA TIESĪBU INSTITŪTS ADMINISTRATĪVĀS ATBILDĪBAS LIKUMĀ	95
The legal institute of an administrative warning remark	
<i>Daina Ose</i> (Latvija)	
PIERĀDĪŠANAS ĪPATNĪBAS IZMANTOJOT ATSEVIŠĶUS ELEKTRONISKOS PIERĀDĪJUMUS CIVILPROCESĀ	101
Evidentiary characteristics of individual electronic evidence in the civil proceedings	
<i>Марина Прошина</i> (Российская Федерация)	
ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ГОСУДАРСТВА ПЕРЕД ПОТЕРПЕВШИМИ ОТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ И МЕХАНИЗМ КОМПЕНСАЦИИ УЩЕРБА	109
Responsibility of the state to victims of crime and a mechanism for compensation for damage	
<i>Aldona Kipāne, Andrejs Vilks</i> (Latvija)	
EKOĻOĢISKĀ KRIMINOĻOĢIJA (EKOKRIMINOĻOĢIJA): MŪSDIENU KRIMINOĻOĢISKAIS IETVARŠ	117
Environmental criminology (Ecocriminology): contemporary criminological framework	
<i>Jānis Radionovs</i> (Latvija)	
FIKTĪVS DARĪJUMS – VEIDS KĀ IZVAIRĪTIES NO SAISTĪBU IZPILDES	135
Fictitious agreement – a way of avoiding compliance	

<i>Jeļena Kaļiņina</i> (Latvija)	
“VIKTIMBLEIMINGS” KĀ VIENA NO EMOCIONĀLĀS VARDARBĪBAS FORMĀM	141
“Victim blaming” as a form of emotional violence	
<i>Марина Сумбарова, Дильшиад Салимова</i> (Латвия)	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ВОПРОСОВ ОБВИНЕНИЯ В УГОЛОВНОМ СУДЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ЛАТВИИ	147
Improving prosecution issues in Latvia’s criminal procedure in the court	
<i>Ilga Trubiņa</i> (Latvija)	
NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU RECIDĪVS KĀ KRIMINĀLSODA EFEKTIVITĀTES RĀDĪTĀJS	154
Crime relapse as an indicators of the effectiveness of criminal punishment	
<i>Aelita Zīle</i> (Latvija)	
DAKTILOSKOPIJAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES	162
Development trends of dactyloscopy	
Ziņas par autoriem / About authors	171
Vispārīgās prasības zinātniskam rakstam	173
General requirements for the paper	175

NOSACĪTA PIRMSTERMIŅA ATBRĪVOŠANA NO PAMATSODA IZCIEŠANAS

Raksta mērķis ir izpētīt, kādu faktoru ietekmē brīvības atņemšanas iestādes (turpmāk – cietuma) administrācija var izdarīt secinājumu, ka notiesātā persona atbilst Krimināllikuma 61. panta otrās daļas 1. punktā noteiktajam kritērijam. Raksta mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi: 1) noskaidrot faktorus, kuri ļauj izdarīt secinājumu, ka notiesātais soda izpildes laikā ir sasniedzis noteikto resocializācijas rezultātu; 2) izanalizēt Krimināllikuma 61. panta otrās daļas 1. punktā noteikto kritēriju, izdarīt priekšlikumus Ieslodzījuma vietu pārvaldes (turpmāk – IeVP) darba uzlabošanā.

Notiesātais, kurš ir faktiski izcietis normatīvajos aktos noteikto soda daļu, un izcieš sodu slēgtā, daļēji slēgtā cietuma augstākajā soda izpildes režīma pakāpē vai atklātajā cietumā, var pretendēt uz nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu (turpmāk – NPTA) no pamatsoda izciešanas. Vērtējot notiesātā gatavību NPTA, viens no IeVP galvenajiem uzdevumiem ir sniegt tiesai objektīvu informāciju par resocializāciju procesu soda izpildes laikā, proti, kas tika veikts, lai mazinātu notiesātā atkārtotā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas risku (turpmāk – risku).

Katru gadu Latvijas Republikas tiesas piemēro NPTA ievērojamam notiesāto personu skaitam, bet ne visi no tiem spēj ievērot nosacīti notiesātā pienākumus un dzīvot likumpaklausīgu dzīvi sabiedrībā. Ja notiesātais izcieš sodu cietumā, tas nozīmē, ka vismaz vienu reizi konkrēts indivīds jau ir veicis sabiedrības drošības apdraudējumu, tāpēc nepieciešams rūpīgi izvērtēt, vai šāda persona var nokļūt sabiedrībā NPTA gadījumā. Tiesai, lemjot jautājumu par NPTA, nepieciešams konstatēt, ka notiesātais atbilst visiem Krimināllikumā 61. panta ietvertajiem kritērijiem. Daļa no notiesātajiem, kuriem tika piemērota NPTA, atgriežas cietumos. Tas nozīmē, ka praksē, lemjot jautājumu par NPTA, tiesnešu rīcībā, var nebūt objektīva informācija, tostarp, lai izdarītu secinājumu, vai notiesātais soda izpildes laikā ir sasniedzis noteikto resocializācijas rezultātu. Pētījuma novitāte ir saistīta ar Krimināllikuma 61. panta otrās daļas 1. punktā noteiktā kritērija analīzi, kuras rezultātā tiks izdarīti priekšlikumi IeVP darba uzlabošanā.

Raksta galvenie secinājumi: 1) IeVP rīcībā nav zinātniski pārbaudītu novērtēšanas instrumentu, kuri būtu spējīgi noteikt riska dinamiku pēc resocializācijas pasākumu piemērošanas, tāpēc būtu nepieciešams ieviest šādus riska novērtēšanas instrumentus IeVP darbā; 2) nepieciešams grozīt Ministru kabineta 09.04.2013. noteikumu Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība” 26. punktu, izslēdzot vārdus: “mēnesi pirms dienas” un aizvietot vārdus: “brīvības atņemšanas iestādes administratīvajai komisijai” ar vārdu “tiesai”.

Atslēgas vārdi: Krimināllikums, nosacītais pirmstermiņa atbrīvošanas kritērijs, resocializācijas rezultāts, notiesātais.

24.09.2003. Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācijā Rec(2003)22 “Par nosacītu pirmstermiņu atbrīvošanu no soda” ir noteikts, ka NPTA no soda ir viens no efektīvākajiem un konstruktīvākajiem līdzekļiem noziedzīgu recidīvu novēršanā, kas nodrošina ieslodzītajam plānveida, atbalstāmu un kontrolējamu reintegrāciju sabiedrībā.

Mūsdienu soda izpilde ir orientēta uz notiesāto resocializāciju – sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumu kopumu, kura mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību un veidot viņam sociāli pozitīvu vērtību izpratni (LSIK 1971).

Brīvības atņemšanas sods pats par sevi nav mērķis, kuru jāsasniedz, lai atjaunotu taisnīgumu, bet gan līdzeklis, kas pārdomāti jāizmanto, lai novērstu noziedzīgu nodarījumu recidīvu, palīdzētu notiesātajam atgriezties sabiedrībā un dzīvot tajā, nepārkāpjot tiesību normas. Tāpēc tieši no sabiedrības interešu viedokļa ir svarīgi, lai ieslodzījuma vietā pavadītais laiks būtu izmantots lietderīgi – ne tikai, lai izolētu, bet, pirmām kārtām, lai cilvēku iemācītu dzīvot sabiedrībā – resocializētu viņu. Pārkāpēju resocializācija ir sarežģīts un laikietilpīgs process, kura pastāvēšana vien negarantē panākumu. Tomēr tieši uz resocializāciju jābūt orientētai visai penitenciārajai sistēmai (Judins 2006).

NPTA ir svarīgs elements progresīvās kriminālsodu izpildes sistēmā. Atbrīvojot personu nosacīti pirmstermiņa, pastāv tiesisks pamats kontrolēt personas uzvedību pēc atbrīvošanas no cietuma, kā arī turpināt personas resocializējošos pasākumus. Veicinot NPTA praksi, nedrīkst padarīt to par formālu un pārvērst par automatisku procedūru, kuru piemēro visiem ieslodzītajiem, kuri ir izcietuši likumā noteikto piespriedēto kriminālsoda daļu. Jāievēro, ka likums pieļauj personas NPTA, tomēr neuzliek pienākumu tiesai atbrīvot visus notiesātos nosacīti pirms termiņa (Judins 2004).

Latvijas Sodū izpildes kodeksā (turpmāk – LSIK) ir nostiprināts progresīvais brīvības atņemšanas soda princips, saskaņā ar kuru notiesātās personas tiesiskajam stāvoklim ir jāuzlabojas un garantēto tiesību apjomam jāpieaug, ja personas uzvedība soda izciešanas laikā vērtējama pozitīvi, vai arī tas var samazināties, ja notiesātais pieļauj pārkāpumus (Judins 2006).

Iespēju būt NPTA no pamatsoda izciešanas un atgriezties sabiedrībā, var uzskatīt par katra notiesātā visstiprāko motivāciju. Lielākajai daļai notiesāto ir iespēja pretendēt uz NPTA, bet lai to panāktu, notiesātajam nepieciešams sākt ieguldīt darbu jau soda izpildes sākumā.

Līdztekus diviem faktiem – personas kriminālajai pagātnei un pašreizējai vēlmei tikt nosacīti atbrīvotam no brīvības atņemšanas – jāizvērtē arī soda izciešanas laikā ar personu veiktais resocializējošais darbs un tā efektivitāte (Judins 2006).

Krimināllikuma 61. panta otra daļa 1. punktā ir noteikts, ka ņemot vērā notiesātā personību un uzvedību soda izciešanas laikā, NPTA no soda var noteikt, ja notiesātais ir sasniedzis noteiktu resocializācijas rezultātu. Veicot šīs tiesību normas analīzi, var rasties loģisks jautājums: “Ko notiesātajam ir nepieciešams izpildīt, lai sasniegtu resocializācijas rezultātu un kā šo rezultātu var novērtēt cietuma administrācija?”

Notiesātā resocializāciju cietumā uzsāk ar notiesātā risku un vajadzību izvērtēšanu, kuras mērķis ir noteikt notiesātajam individuālus un atbilstošus piemērojamos resocializācijas līdzekļus antisociālas uzvedības un riska pakāpes mazināšanai, plānojot resocializācijas procesu notiesātā soda izpildes laikā. Cietuma administrācijai nepieciešams jau soda izpildes sākumā sastādīt notiesātajam resocializācijas plānu, kurā nosaka sasniedzamo resocializācijas mērķi visā soda izpildes laikā un uzdevumus nākamajam notiesātā izvērtēšanas periodam. Resocializācijas amatpersona resocializācijas plānā fiksē notiesātā resocializācijas darba norisi, rezultātus un notiesātā attieksmi pret resocializācijas procesu un sasniegtajiem rezultātiem (Ministru kabineta 09.04.2013. noteikumi Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība”).

Ministru kabineta 09.04.2013. noteikumu Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība” (turpmāk – resocializācijas kārtība) 26. punkts noteic, ka mēnesi pirms dienas, kad notiesātais iegūst tiesības pretendēt uz NPTA no soda izciešanas, resocializācijas amatpersona novērtē notiesātā resocializācijas rezultātus, kā arī nosaka antisociālas uzvedības un riska pakāpi, un sniedz viedokli cietuma administratīvajai komisijai par notiesātā iespējamu NPTA no soda izciešanas. No minētās tiesību normas var izdarīt secinājumu, ka nepieciešams ne tikai novērtēt resocializācijas rezultātus, bet arī noteikt riska dinamiku. Gribētos atzīmēt, ka cietuma administratīvas komisijas vairs neveic savu darbību kopš 01.07.2015., kad stājās spēkā Ministru kabineta 30.06.2015. noteikumi Nr. 345 “Noteikumi par brīvības atņemšanas iestādes izvērtēšanas komisijas sastāvu, darbības kārtību un lēmumu pieņemšanas kritērijiem”. LSIK 50.¹⁶ panta pirmajā daļā ir noteikts, ka izvērtēšanas komisijas izskata notiesātā iesniegumu par noteiktā soda izciešanas režīma mikstināšanu vai cietuma administrācijas priekšlikumu par notiesātajam noteiktā soda izciešanas režīma pastiprināšanu. Kriminālprocesa likuma 643. panta

pirmā daļa noteic, ka saskaņā ar Krimināllikuma 61. pantu notiesāto nosacīti pirms termiņa atbrīvo no brīvības atņemšanas soda rajona (pilsētas) tiesas tiesnesis, līdz ar ko, var izdarīt secinājumu, ka ir nepieciešams veikt grozījumus resocializācijas kārtības 26. punktā, izslēdzot vārdus: “mēnesi pirms dienas” un aizvietot vārdus: “brīvības atņemšanas iestādes administratīvajai komisijai” ar vārdu “tiesai”.

Notiesātais, kurš ir faktiski izcietis Krimināllikumā noteikto soda daļu un izcieš sodu augstākajā soda izpildes režīma pakāpē (slēgtajā, daļēji slēgtajā cietumā) vai atklātajā cietumā, var pretendēt uz NPTA. Katrā cietumā ar IeVP priekšnieka rīkojumu izveido izvērtēšanas komisiju, kas nodrošina notiesāto virzību soda progresīvās izpildes sistēmā (LSIK). Tas nozīmē, ka tieši izvērtēšanas komisija vērtē notiesātā uzvedību soda izpildes laikā un pieņem lēmumus par soda izciešanas režīma mīkstināšanu vai pastiprināšanu.

Ministru kabineta 30.06.2015. noteikumu Nr. 345 “Noteikumi par brīvības atņemšanas iestādes izvērtēšanas komisijas sastāvu, darbības kārtību un lēmumu pieņemšanas kritērijiem” (turpmāk – izvērtēšanas noteikumi) apakšpunktā Nr. 7.1. ir noteikts, ka persona, kas notiesāta ar brīvības atņemšanu, iesniedz cietuma priekšniekam rakstisku iesniegumu ar lūgumu virzīt izskatīšanai komisijas sēdē jautājumu par notiesātajam noteiktā soda izciešanas režīma mīkstināšanu;

Izvērtēšanas noteikumu 31. punkts noteic, ka izvērtēšanas komisija izvērtē notiesātā uzvedību brīvības atņemšanas iestādē atbilstoši šādiem kritērijiem:

1. notiesātā piedalīšanās nodarbinātības, izglītības, psiholoģiskās aprūpes, sociālo problēmu risināšanas un brīvā laika pavadīšanas pasākumos brīvības atņemšanas iestādē un sasniegtie rezultāti;
2. notiesātā izdarītie soda izciešanas režīma prasību pārkāpumi, to būtība;
3. cita informācija, kas raksturo notiesātā uzvedību un resocializācijas plānā noteikto pasākumu izpildi brīvības atņemšanas iestādē.

Ir ļoti svarīgi, lai izvērtēšanas komisijas lēmumi būtu objektīvi un pamatoti, vērtējot katra notiesātā resocializācijas rezultātus. Tieši izvērtēšanas komisijas locekļi ir atbildīgi par novērtēšanu un lēmuma pieņemšanu soda progresīvās sistēmas ietvaros, vērtējot notiesāto resocializācijas rezultātus, jo pārvietojot notiesātos uz slēgtā, daļēji slēgtā cietuma augstāko režīma pakāpi vai uz atklāto cietumu, notiesātajiem parādās iespēja pretendēt uz NPTA.

Sniedzot raksturojošas ziņas tiesai par notiesāto personu, cietuma administrācijai nepieciešams izvērtēt notiesātā atbilstību Krimināllikuma 61. panta otrās daļas 1. punktā noteiktajam kritērijam, proti, izdarīt secinājumu, vai notiesātais ir sasniedzis noteiktu resocializācijas rezultātu. Pastāvošos apstākļos, objektīvi izdarīt šādu secinājumu gan izvērtēšanas komisijas locekļiem, gan resocializācijas daļas amatpersonai, ir ļoti grūti vai pat neiespējami, jo praksē ir grūti novērtēt izmaiņas notiesātā personībā un domāšanā, kuras notika pēc resocializācijas pasākumu piemērošanas. Pirmkārt, šobrīd IeVP rīcībā nav novērtēšanas instrumentu, kuri ļautu noteikt dinamiku notiesātā domāšanā. Otrkārt, nebūtu pareizi izdarīt secinājumu, ka notiesātais ir sasniedzis noteiktu resocializācijas rezultātu, tikai vērtējot notiesātā dalības faktu visos resocializācijas pasākumos, kuri viņam tika noteikti resocializācijas plānā.

Gan IeVP struktūrvienības (cietumi), gan Valsts probācijas dienesta struktūrvienības, sniedzot tiesām raksturojošas ziņas par notiesātā personību, viņa pagātņi un resocializācijas rezultātiem, izdara profesionālo spriedumu. Savā pamatā profesionālais spriedums ir pamatots ar faktiem un notikumiem, kuri jau notika personas dzīvē (statistiskie faktori), līdz ar ko, atkārtotā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas risks tiek prognozēts kā vārbūtība, ka līdzīgi notikumi var notikt arī nākotnē.

Kad cilvēki izdara uz vārbūtībām balstītus spriedumus, tas var novest pie sistemātiskām un rupjām kļūdām. Laboratoriju pētījumi ir pārliciecināši, ka cilvēki veic prognozes, balstoties uz notikumu biežumu, bet ne uz to patieso iespējamību – cilvēki neņem vērā iespējas, ka notikumam ir jānotiek, bet gan tikai to, cik bieži tas patiesībā notiek (Harris 2015).

Piemērojot individuālus resocializācijas pasākumus katram notiesātajam, cietuma administrācija plāno, ka šo pasākumu iedarbībā tiks panākta riska samazināšana, bet reāli pārbaudīt šo teoriju praksē nav iespējams, jo IeVP rīcībā nav zinātniski pārbaudītu novērtēšanas instrumentu, kuri būtu spējīgi noteikt riska dinamiku. Lai vērtētu paveikto resocializācijas darbu ieslodzījuma laikā un tā efektivitāti, IeVP ir nepieciešams ieviest zinātniski pārbaudītus novērtēšanas instrumentus, kuri varētu sniegt informāciju par riska dinamiku.

Kā viens no konstatētās problēmas risinājumiem varētu būt, zinātniski pārbaudītu instrumentu pārņemšana no valstīm, kurās ir ieviesta attiecīga prakse. Amerikas Savienotajās valstīs un Kanādā, kriminālsodu izpildes institūcijas izmanto zinātniski pārbaudītus aktuārus novērtēšanas instrumentus. Aktuārs – nozīmē atbilstoši nomēritu iespējamību, ka persona

varētu veikt noteiktās darbības iepriekš prognozētā laika periodā (Harris 2015). Tas nozīmē, ka ar zinātniski pārbaudīta aktuāra novērtēšanas instrumenta palīdzību, soda izpildes sākumā notiesātajam tiek noteikta riska pakāpe, pēc tam notiek resocializācijas plāna sastādīšana. Kad cietuma administrācijai ir nepieciešams izvērtēt, kādas izmaiņas notika notiesātā domāšanā pēc resocializācijas pasākumu piemērošanas, tiek izmantoti attiecīgie zinātniski pārbaudīti novērtēšanas instrumenti. Šādu labo praksi varētu pārņemt IeVP, lai sniegtu objektīvu informāciju tiesām, vērtējot notiesāto atbilstību Krimināllikuma 61. panta otrās daļas 1. punktam.

Bibliogrāfija

- Judins A. Nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana no kriminālsoda. Latvijas policijas akadēmija, 2004. (In Latvian)
- Judins A. Nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana no brīvības atņemšanas soda izciešanas. Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2006. (In Latvian)
- Harris G. T., Rice M. E., Quinsey V. L. & Cormier C. A. Violent offenders: Appraising and Managing Risk. American Psychological Association, 2015. Krimināllikums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Kriminālprocesa likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820> (In Latvian) (skat. 07.09.2019.)
- Latvijas Sodū izpildes kodekss. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=90218> (In Latvian) (skat. 08.09.2019.).
- Ministru kabineta 09.04.2013. noteikumi Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība” Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=256000> (In Latvian) (skat. 12.09.2019.)
- Ministru kabineta 30.06.2015. noteikumi Nr. 345 “Noteikumi par brīvības atņemšanas iestādes izvērtēšanas komisijas sastāvu, darbības kārtību un lēmumu pieņemšanas kritērijiem” Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/275022> (In Latvian) (skat. 14.09.2019.)
- COUNCIL OF EUROPE COMMITTEE OF MINISTERS Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release. Pieejams: <https://rm.coe.int/16800ccb5d> (skat. 03.09.2019.)

Parole from Serving of Punishment

Summary

The Department of Detention Facilities has no scientifically proven tools for assessing the risk of convicts, which could determine the dynamics of the risk of committing a second crime, after the application of measures of resocialization. The introduction of scientifically tested risk assessment tools into the work of the Department could help to determine a more accurate conclusion about the convicts achieving a certain result of resocialization. This information is necessary for the Department to determine the achievement of the goal of punishment and to provide characterizing data to the court, in deciding on parole (determining the conformity of convicted persons with clause 1 of the second part of Article 61 of the Criminal Law).

Key words: Criminal law, conditional release criteria, result of resocialization, convicted.

PARTNERATTIECĪBU VEIDOŠANA STARP POLICIJU UN SABIEDRĪBU – ĀRZEMJU PIEREDZE

Raksta mērķis ir raksturot ārzemju pieredzi, sabiedrībai un policijai veidojot partnerattiecības. Raksta uzdevumi:

- 1) izpētīt galvenos principus partnerattiecību veidošanā starp policiju un sabiedrību;
- 2) raksturot labākos prakses piemērus;
- 3) analizēt Latvijas iespējas labākās prakses pārņemšanā.

Pētījuma problēma: Lai mainītu pastāvošo praksi, kas varētu palielināt iedzīvotāju uzticību policijai, būtu jāattīsta sabiedrības un policijas partnerattiecības, policijas darba plānošanā un vērtēšanā iesaistot sabiedrības pārstāvjus un nevalstiskās organizācijas. Tomēr mūsu valstī pastāv priekšstats, ka sabiedriskā kārtība un drošība ir tikai un vienīgi policijas atbildība. Uz sabiedrību vērstas policijas darbs tiek raksturots gan ar vietējās sabiedrības iesaistišanu policijas darba plānošanā un uzdevumu noteikšanā, gan kopīgās aktivitātēs, lai risinātu aktuālās vietējās sabiedrības vajadzības un vairotu katra cilvēka drošību.

Atslēgas vārdi: uz sabiedrību vērstas policijas darbs, partnerattiecības, pieredze, prakse, sabiedrība.

20. gadsimta deviņdesmitajos gados Amerikas Savienotajās Valstīs aktīvi sāka izstrādāt un īstenot praksē sabiedriskās kārtības uzturēšanas filozofiju ar iedzīvotāju piedalīšanos. Policijas vadība saprata, ka vairs nespēj aprobežoties tikai ar tradicionālām vadīšanas un reaģēšanas metodēm, jo demokrātiska sabiedrība vēlas, lai tās domas tiktu saklausītas un ņemtas vērā. Sabiedriskās kārtības uzturēšanu sāka uzlūkot kā iedzīvotājiem piedāvāto policijas pakalpojumu paplašināšanu. Tās mērķis bija policijas un sabiedrības sadarbības nodibināšanas atbalsts, sabiedriskās drošības pastiprināšana un dzīves kvalitātes uzlabošana (Reaves, Hickman 2002).

Autore uzskata, ka arī Latvijā ir pienācis laiks mainīt tradicionālos uzskatus par sabiedrības un policijas sadarbību un ieviest jauninājumus policijas darbībā. Policijas un sabiedrības sadarbības centrā būtu jāatrodas problēmu risināšanas stratēģijai, kas ir saistīta ar sociālajiem jautājumiem, kas varētu būt par iespējamo noziedzības iemeslu. Līdz ar to, par vienu no pašiem svarīgākiem uzdevumiem sabiedriskās kārtības uzturēšanā ar iedzīvotāju palīdzību būtu jāuzskata reaģēšanas preventīvā politika, kas

paredz daļu no pilnvaru nodošanu iedzīvotājiem, tādu kā reaģēšanu uz iespējamiem nākotnē noziegumiem, nevis uz jau izdarītajiem. Saskaņā ar jauno policijas darbības organizācijas koncepciju iecirkņu priekšniekiem, kas vēlas, lai viņu nodaļas strādā atbilstoši 21. gadsimta prasībām, nav jābūt par vienkāršiem augstākas vadības pavēļu izpildītājiem, bet viņiem obligāti būtu jāizrāda iniciatīva un jāisteno tā dzīvē.

Lai veicinātu personīgās drošības izpratni, daudzās ASV skolās un augstskolās tiek lasītas lekcijas par noziedzīgo nodarījumu upuriem un viņu problēmām, kā arī veikts psiholoģiskais treniņš, darbojoties konkrētā spriedzes situācijā.

Amerikas Savienoto Valstu policijas darbību raksturo jēdziens “Community policing” – uz sabiedrību orientēta policija (Home Office Citizenship Survey: People, Families and Communities 2004). Šī policijas darba filozofija caurstrāvo visu ASV policijas darba stilu un tā savu attīstību sāka 1990 gadu sākumā. Community policing (turpmāk tekstā – COPS) kā institūcija ir iekļauta visu ASV štatu policijas (arī Federālā izmeklēšanas biroja) struktūrās un tās pamatuzdevumi ir:

- nodrošināt ciešu sabiedrības saikni ar policiju, kuras pamatā ir informācijas apmaiņa, konsultācijas, apmācība u.c;
- plānot, organizēt un realizēt likumpārkāpumu preventīvas programmas.

Pārsvarā jebkura “community oriented policing” tipa policijas programma satur divus pamatelementus: sadarbību un problēmu apzināšanu. COPS pamatfunkcijas:

- savlaicīga sabiedrības brīdināšanas funkcija attiecībā uz likumpārkāpumu attīstības iespējām;
- piemērotu preventīvu pasākumu ieteikšana;
- piedalīšanās vietēja mēroga preventīvu pasākumu īstenošanā.

Pie populārākajām preventīvas programmas, kuras realizē COPS jāmin – senioru programmu (Crime Prevention for Senior Citizens) – mērķauditorija ir iedzīvotāji, kuru vecums pārsniedz 55 gadus. Viņi tiek informēti par izplatītākajiem noziedzīgajiem nodarījumiem štatā un iespējām no tiem sevi pasargāt. Diskusijas, lekcijas tiek realizētas sadarbojoties ar reliģiskām, izglītības, pašvaldības un sabiedriskajām organizācijām:

- vardarbība darba vietā (Violence In The Workplace) – (klausītāji tiek informēti par iespējām izvairīties no fiziskās un psiholoģiskās vardarbības darba vietās, tiek aicināti uz pozitīva kontakta un kompromisa veidošanu ar priekšniecību, darba kolēģiem;

- velosipēdu programma (Bicycle Safety) – mērķauditorija pārsvarā ir jaunieši un bērni. Programmu dalībnieki iegūst iemaņas pareizā un drošā velosipēda vadīšanā, aizsargekipējuma izmantošanā, kā arī iegūst informāciju par velosipēda aizsardzības pasākumiem;
- kaimiņu modrības stunda (Neighborhood Watch) – (programmas dalībnieki iegūst informāciju par drošības pasākumiem personīgo māju aizsardzībā, par modrības nepieciešamību savas un kaimiņu un kvartāla apkārtnes kontroles jomā un paši aktīvi iesaistās šo procesu realizācijā. Šāds modelis daudzās valstīs, piemēram, Somijā un Dānijā, masveida kampaņas, aktīvā policijas patrulēšana un starp kaimiņiem noslēgtā vienošanās par īpašuma pieskatīšanu ir guvuši plašu atsaucību, jo cilvēki ir psiholoģiski sagatavoti uz to, ka viņus var apzagt, un mērķtiecīgi veic drošības pasākumus (Vilks 2002).
- droša māja (Safety House) – mērķauditorija ir bērni. Šīs programmas klausītāji iegūst informāciju par drošības pasākumu ievērošanu, atrodoties mājās, ceļā uz skolu, veikalu utt.;
- ieroču iepazīšana (Gun Awareness Programme) – mērķauditorija ir bērni un pusaudži. Klausītāji tiek iepazīstināti ar informāciju par nepieciešamo drošības pasākumu ievērošanu gadījumos, kad tiek atrasti bez uzraudzības atstāti ieroči u.c.

Galvenie sadarbības programmu ar sabiedrību darbības virzieni un veidi ārzemju policiju darba praksē ir šādi:

- 1) uz sabiedrību kopumā orientētie pasākumi. Sociālā struktūrā no tās izrietošie likumpārkāpumi ir mazināmi ar īpaši plānotiem pasākumiem, piemēram, cilvēku dzīvesvietas, to apkārtnes, dzīves vides uzlabošanas iespējas, jaunas dzīves dzīvesvietas formas, šāda veida programmas tiek īstenotas Vācijā, Norvēģijā, Lielbritānijā. Efektīvai likumpārkāpumu novēršanai un sabiedrības izglītošanai jābūt virzītai uz tādu faktoru neitralizēšanu, kas veicina likumpārkāpumu izdarīšanu. Drošības pasākumu realizācija dzīvojamajos rajonos, automašīnu stāvvietās, tirdzniecības vietās, rūpniecības rajonos nav iespējama bez iedzīvotāju grupu aktīvas līdzdalības. Programmu galvenais uzdevums ir policijas, tieslietu iestāžu, pilsētu pārvalžu, organizāciju, uzņēmumu un citu institūciju spēku apvienošana, lai panāktu sabiedriskās kārtības un drošības uzlabošanu. Analizējot Vācijas policijas pieredzi, jāpievērš uzmanība visas valsts mēroga programmas projektam “Sociālā pilsēta”. Projekta ietvaros tiek uzlaboti socializācijas apstākļi blīvi apdzīvotās teritorijās un daudzstāvu māju rajonos, tādējādi cīnoties ar likumpārkāpumiem sabiedriskās vietās. Projekts palīdz,

lai ar dažādu iniciatīvu palīdzību notiktu pasākumi pārkāpumu attīstību veicinošās anonimitātes pieauguma apturēšanai, veikti pasākumi vienveidīgās sociālās struktūras iezīmju kaitīgās ietekmes novēršanai un līdz ar to tiek veidota pievilcīga dzīves vide, labiekārtota sabiedriskā un sociālā telpa (Travers 2005);

- 2) uz noteikta veida likumpārkāpumu novēršanu un noteiktām personu grupām vērštie pasākumi, kuru ietvaros tiek veidotas dažādām mērķauditorijām specifiskas programmas, kā vardarbības novēršana skolās, ģimenēs, pret veciem cilvēkiem, piemēram, ASV projekts – “Policija un vardarbība ģimenē” (Travers 2005), likumpārkāpumu pret īpašumu novēršanai, zādzību novēršanai no tirdzniecības objektiem, videonovērošanas sistēmas, programmas narkomānijas novēršanā. Vācijā plašu sabiedrības atbalstu ieguva projekts “Sports pret vardarbību”, kurš sniedza iespēju bērniem un jauniešiem viņu dzīves vietās lietderīgi pavadīt brīvo laiku, iesaistot tos sporta nodarbībās. Programma tika īpaši organizēta reģionos, kur ir augstāks noziedzības līmenis. Pēc programmas autoru domām, sporta nodarbības jauniešiem palīdz iemācīties un respektēt līdzcilvēkus, lai nesaprašanās situācijas nerisinās vardarbīgi;
- 3) individuālā darba programmas. Šī veida preventīvās programmas, kuras vērstas uz atsevišķām grupām, kā agrāk sodītās, no brīvības atņemšanas vietām atbrīvotās, nosacīti notiesātās personas, alkoholiķi, bērni no nelabvēlīgām ģimenēm. Katra no šāda veida programmām ir specifiska un tās realizācijai nepieciešams kompetents attiecīgo nozaru speciālistu atbalsts. Sabiedrības acīs, saņemot skaidrojumu, par problēmas aktivitāti ne tikai no policijas, bet arī no citu nozaru speciālistiem, konkrētās programmās pilnvērtīgas realizācijas nepieciešamības, iegūst nopietnu nozīmi un programmas realizācijas rezultātā pieaug arī sabiedrības atbalsts policijas darbam.

Autore secina, ka uz sadarbību vērsta policijas darbības būtība ir likumpārkāpumu novēršana, kas kļuvusi par svarīgu un nepieciešamu policijas darbības sastāvdaļu, kuras sekmīga realizācija iespējama tikai aktīvā sadarbībā ar sabiedrību, nepārtraukti uzlabojot un pilnveidojot attiecības ar sabiedrību un mērķtiecīgi tuvinot konkrētā reģiona un novada iedzīvotāju vajadzībām. Uzticības pilnas attiecības starp iedzīvotājiem un policiju ir nepieciešams priekšnoteikums likumpārkāpumu novēršanas programmu efektīvai darbībai.

Negatīva pieredze saskarsmē ar policijas darbiniekiem var rādīt komunikācijas problēmas, kas varētu būtiski ietekmēt iedzīvotāju gatavību

sadarboties ar policiju. Policijas darbiniekiem ir jāsniedz kvalitatīva palīdzība un informācija gan masu plašsaziņas līdzekļiem, gan visai sabiedrībai kopumā.

Autore norāda, ka pilsoniskā sabiedrība ir tur, kur ir pilsoņi, kas apzinās sevi kā politiskās darbības subjektus, kas nes atbildību par politisko procesu, tā gaitu un lēmumiem. Augsti attīstītā pilsoniskajā sabiedrībā cilvēki negaida nejēdzību novēršanu no valdības. Šie pilsoņi apzinās, ka viņu spēks ir viņu apvienībās. Viņi izrāda iniciatīvu un veido dažādas apvienības, grupas un komitejas. Likumdevēja un izpildvaras institūcijas īstenībā ir pakārtotas viņiem – pilsoņiem un viņu veidotajām apvienībām. Veikt šādu apgaismošanas darbu arī ir pilsoņu pašu pārziņā, jo policija ir sabiedrība un sabiedrība ir policija.

Bibliogrāfija

- Home Office Citizenship Survey: People, Families and Communities. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate, 2004, p. 56.
- Reaves B. A., Hickman M. J. Police Departments in Large Cities. Pieejams: <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/pdlc00.pdf> (skat. 20.11.2019.).
- Sport kann Gewalt unter Jugendlichen fördern – Experten rätseln über Lösungen. Pieejams: <http://www.sportunterricht.de/lksport/gewalt01.html> (skat. 13.03.2017.).
- Travers K. Urban Crime Prevention and Youth at Risk. Canada, 2005, p. 12.
- Vilks A. Latvijas kriminālās dimensijas: tendenču analīzes un nākotnes vīzijas. Zinātniskais pētījums. Sociālekonomiskā procesa trajektorija Latvijā no 1985. līdz 2002. gadam. Kur tā ved Latviju? Ventspils: Ventspils Augstskola, 2002. 36. lpp. (In Latvian)

Forming Partnership Between Police and Community – Foreign Experience

Summary

The experience of foreign police and population cooperation can also be used in Latvia.

Beginning as of the 80th years in last century, western countries are developing fundamentally new approaches to police action – transition to a socially-oriented model.

During that period, the United States and Europe The Union's national police underwent reforms focused on an "active social partnership."

The use of concepts such as community policing (public-focused) was widely used in police work:

- (police work) or problem-oriented policing (problem-oriented police);
- criminal prevention (prevention of offences);
- population-oriented police work.

These concepts are characterised by one common element: they all come from the idea that today there are requires flexible police work focused on the needs of every individual and on everything society as a whole. The nature of the community-oriented police is characterised by the close cooperation of the police with for citizens to address together the challenges facing citizens in public order and security field.

The strategic partner of the police is society, and a developed citizens' society is one of the most important prerequisites for the establishment of the legal State and the national equivalent partner. It is in that country that all members of society are actively involved in public order in ensuring, and Latvia as one of the Member States of the European Union, it is necessary to endeavour to achieve the following: police and public cooperation in other countries of the European Union. The police is necessary to change public awareness and to do so that the public is willing to cooperate with the police.

Key words: community policing, partnership, experience, practice, society.

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМ ГУМАНИТАРНОГО ПРАВА К СОБЫТИЯМ 13 ЯНВАРЯ 1991 ГОДА В Г. ВИЛЬНЮСЕ

26 марта 2019 г. Окружной суд г. Вильнюс вынес приговор по делу событий 13 января 1991 года в, котором обвинил 66 военнослужащих в совершении преступлений предусмотренных ст. 100, ст. 101, ч. 1 ст. 103, ч. 1 ст. 111 и ст. 112 Уголовного кодекса Литовской Республики. Особенностью данной квалификации является то, что все статьи были приняты вновь в 2002 году, и были инкриминированы (за исключением ст. 112 УК) в редакции Закона Литовской Республики № XI-1291 от 22 марта 2011 г., вступившие в силу 31 марта 2011 г. Суд признал виновными лица за преступления против человечности и военные преступления. Однако на момент совершения преступления данных преступных деяний не было предусмотрено в Уголовном кодексе Литвы. Это первое противоречие. Второе противоречие связано с тем, что Римский статут Международного Уголовного Суда (англ. Rome Statute of the International Criminal Court) был принят на дипломатической конференции в Риме 17 июля 1998 года и вступил в силу с 1 июля 2002 года, нормы которого не распространяются на события происшедшие до 1998 г. Статья 24 (1) (*ratione personae*) Римского статута предусматривает, что «никто не может быть привлечён к уголовной ответственности в соответствии с настоящим Статутом за поведение до его вступления в силу». Международные нормы имплементированы в национальное право Литвы на конституционном уровне. Это означает, что государство не может принимать национальное законодательство, противоречащее принятым международным обязательствам. Третье противоречие связано с тем, что осуждённые в 1999 году по тем же событиям другие обвиняемые, были осуждены по УК Литвы, действующему на момент совершения преступления, которое квалифицировалось как попытка государственного переворота в соответствии со статьями ст. 67, ст. 70, ст. 92 ч. 2, ст. 105 п. 2, п. 4, п. 5, п. 6, п. 10 УК Литвы (1961 г.). По данной квалификации были осуждены участники событий 13 января 1991 г.: М. Бурокаявичюс, Ю. Ермалавичюс и другие лидеры и активисты Коммунистической партии Литовской ССР. Данное обстоятельство заставляет дискутировать о применении принципа права об обратной силе закона. Данные обстоятельства позволяют рассматривать юридическую сторону исторических событий с позиций национального и международного права.

Ключевые слова: уголовное право, уголовный процесс, международное гуманитарное право, международный уголовный суд, Римский статут, государственный переворот, Вильнюсские события 1991 г.

Вильнюсский окружной суд, оценил события 1991 года в г. Вильнюсе Литовской Республики и признал советских военных и гражданских лиц виновными в преступлениях против человечности и военных преступлениях (Ugolovnoje delo № 1-11-655/2019 2019). Однако на момент совершения преступления данных преступных деяний не было предусмотрено в Уголовном кодексе Литвы. Это первое противоречие, которое предлагается рассмотреть в данной статье. Второе противоречие связано с тем, что Римский статут Международного Уголовного Суда (англ. Rome Statute of the International Criminal Court) был принят на дипломатической конференции в Риме 17 июля 1998 года и вступил в силу с 1 июля 2002 года, нормы которого не распространяются на события происшедшие до 1998 г. Статья 24 (1) (ratione personae) Римского статута предусматривает, что «никто не может быть привлечён к уголовной ответственности в соответствии с настоящим Статутом за поведение до его вступления в силу». Международные нормы имплементированы в национальное право Литвы на конституционном уровне. Это означает, что государство не может принимать национальное законодательство, противоречащее принятым международным обязательствам. Третье противоречие связано с тем, что осуждённые в 1999 году по тем же событиям другие обвиняемые, были осуждены по УК Литвы, действующему на момент совершения преступления, которое квалифицировалось как попытка государственного переворота. По данной квалификации были осуждены участники событий 13 января 1991 г.: М. Бурокаявичюс, Ю. Ермалавичюс (Delo Kuolelisa 2008) и другие лидеры и активисты Коммунистической партии Литовской ССР. Данное обстоятельство заставляет дискутировать о применении принципа права об обратной силе закона. Данные обстоятельства позволяют рассматривать юридическую сторону исторических событий с позиций национального и международного права.

Квалификация событий января 1991 года в г. Вильнюсе

27 марта 2019 г. Окружной суд г. Вильнюса вынес приговор по делу событий 13 января 1991 года в, котором обвинил 66 военнослужащих в совершении преступлений предусмотренных ст. 100, ст. 101, ч. 1 ст. 103, ч. 1 ст. 111 и ст. 112 Уголовного кодекса Литовской Республики. Особенностью данной квалификации является то, что все статьи были приняты вновь в 2002 году, и были инкриминированы (за

исключением ст. 112 УК) в редакции Закона Литовской Республики № XI-1291 от 22 марта 2011 г., вступившие в силу 31 марта 2011 г.

Однако те же события в 1999 году Вильнюсским окружным судом (другого состава судей) квалифицировал по статьям уголовного кодекса Литвы, принятым ещё в 1961 году. Партийные работники тогдашней Литвы были осуждены в соответствии со статьями ст. 67 (вредительство), ст. 68 (публичный призыв к насильственному свержению власти и нарушению территориальной целостности государства), ст. 70 (организованная деятельность, направленная к совершению особо опасных государственных преступлений, а равно участие в антисоветской организации (после изменений – (создание антигосударственных организаций и активная деятельность в них)), ст. 92 ч. 2 (разбой с целью завладения государственным или общественным имуществом), ст. 105 п. 2, п. 4, п. 5, п. 6, п. 10 (умышленное убийство при отягчающих обстоятельствах), ст. 111 (умышленное причинение тяжких телесных повреждений) УК Литвы.

Суть содержания событий указана в п. 21 решения Европейского суда по правам человека: «11–13 января 1991 года Советская Армия провела военные операции против литовского правительства. Советские вооружённые силы заняли Министерство охраны края, Вильнюсскую телевизионную башню, здание радио и телевидения Литвы и Вильнюсский железнодорожный вокзал. Советские войска также пытались занять Здание литовского парламента и другие государственные объекты. Для защиты институтов власти Литовской Республики собралось большое количество местных жителей. Тринадцать лиц гражданского населения Литвы погибло и более тысячи получили телесные повреждения во время конфликта с Советской Армией в ночь с 12 по 13-е января 1991 года».

Европейский суд по правам человека в деле Бурокаявичюся указал на применение принципов ст. 7 Конвенции по правам человека и судебные решения по некоторым делам (Strelets 2001).

В своём решении ЕСПЧ указывает на сложную политическую ситуацию и право государства оценивать действия лиц по действующему законодательству: «117. <...> Суд отмечает, что исторический и политический контекст в данном деле является важным элементом, отражающим напряженный переходный период между двумя правовыми системами после восстановления независимости Литовской Республики. Таким образом, период с 24 февраля 1990 года (когда состоялись парламентские выборы) до августа 1991 года (когда путч

в Москве провалился и принял независимость Литвы), в Литве это было довольно нестабильно, потому что новые демократические силы хотели занять сильную позицию, а предыдущий советский режим хотел сохранить собственное правительство <...> 121. <...> Суд приходит к выводу, что заявители были осуждены за преступления, которые были достаточно чётко определены в соответствии с восстановленным законодательством Литовской Республики. По мнению Суда, последствия несоблюдения этих законов можно было бы заблаговременно предвидеть не только в виде оказания правовой консультации, но и в здравом смысле. Кроме того, третий заявитель был признан виновным в соучастии в преступлении с отягчающими обстоятельствами и нанесении телесных повреждений, и такие преступления были предусмотрены в течение всего периода».

Нормы Римского статута Международного уголовного суда и Уголовный кодекс Литвы

Римский статут был принят на международной дипломатической конференции Объединённых наций в Риме 17 июля 1998 г. (Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas 1998). С некоторыми изменениями вступил в силу 1 июля 2002 года. В Литве вступил в силу с 1 августа 2003 г.

Принятым Статутом был учреждён Международный уголовный суд. Суду подведомственны дела по:

- а) преступления геноцида;
- б) преступления против человечности;
- с) военные преступления;
- д) преступление агрессии.

Римский статут раскрывает каждое понятие, однако для оценки событий 1991 года в Вильнюсе важны понятия, на которые обращает внимание Вильнюсский окружной суд. Суд констатирует преступления против человечности, военные преступления и агрессию.

Однако важно понять в принципе, применим ли Римский статут к событиям 1991 года. На данный вопрос отвечает статья 24 (Ratione personae) «Отсутствие обратной силы ratione personae» Римского статута. В ней указано, что: 1. Лицо не подлежит уголовной ответственности в соответствии с настоящим Статутом за деяние до вступления Статута в силу. 2. В случае внесения изменения в закон, применимый к данному делу до вынесения окончательного решения, приме-

няется закон, более благоприятный для лица, которое находится под следствием, в отношении которого ведется судебное разбирательство или которое признано виновным. В соответствии с данным положением и учётом того, что Статут вступил в силу в 2002 году, нормы Статута не распространяются на события в г. Вильнюс в 1991 году. Иными словами, Международный уголовный суд в Гааге никогда не принял бы к производству дело по событиям совершившимся в 1991 г. Важно отметить и другие принципы, закреплённые в Римском статуте:

1. *Jurisdikcija ratione temporis* (Суд обладает юрисдикцией только в отношении преступлений, совершенных после вступления в силу настоящего Статута.) (ч. 1 ст. 11) – действие во времени.
2. *Ne bis in idem* – Никакое лицо, которое было судимо другим судом за деяние, запрещенное по смыслу статьи 6, 7 или 8, не может быть судимо Судом за то же деяние.(ч. 3 ст. 20).
3. *Nullum crimen sine lege* – Лицо не подлежит уголовной ответственности по настоящему Статуту, если только соответствующее деяние в момент его совершения не образует преступления, подпадающего под юрисдикцию Суда (ч. 1 ст. 22).
4. *Analogijos draudimo principas* – Определение преступления должно быть точно истолковано и не должно применяться по аналогии. В случае двусмысленности определение толкуется в пользу лица, которое находится под следствием, в отношении которого ведется судебное разбирательство или которое признано виновным (ч. 2 ст. 22).
5. *Nulla poena sine lege* – Лицо, признанное Судом виновным, может быть наказано только в соответствии с положениями настоящего Статута (ст. 23).
6. Принцип индивидуальной уголовной ответственности (ст. 25).
7. Военный командир или лицо, эффективно действующее в качестве военного командира, подлежит уголовной ответственности за преступления, подпадающие под юрисдикцию Суда, совершенные силами, находящимися под его эффективным командованием и контролем либо, в зависимости от обстоятельств, под его эффективной властью (ст. 28). В ходе Нюрнбергского трибунала были преданы суду 24 высокопоставленных офицера и политика. За годы работы Токийского трибунала были судимы 25 высокопоставленных офицеров и политиков, но не один офицер низших чинов.

8. Принцип исполнение приказа не освобождает от ответственности, если:
- а) выполнение приказа правительства или руководителя является обязанностью данного лица;
  - б) если данное лицо не знало, что приказ незаконный, и
  - с) приказ не был явно незаконным. (ст. 33).

Всё же правовая оценка применения норм Римского статута немало сложнее. Законодатель Литвы принял 26 сентября 2000 г. новые нормы в Уголовном кодексе Литвы (далее – УК Литвы), в которых имплементировал нормы Римского статута. Таким образом положения Статута стали составной частью национального права. Проблема состоит не в том, что законодатель внёс в Уголовный кодекс Литвы нормы предусматривающие уголовную ответственность за преступления против человечности и военные преступления: Международным правом запрещённое обращение с людьми – статья 100 УК Литвы; Убийство лиц находящихся под охраной Международного гуманитарного права – статья 101 УК Литвы; Причинение ущерба здоровью, пытки лиц находящихся под охраной Международного гуманитарного права или иное нечеловеческое обращение с ними или нарушение охраны их имущества – статья 103 УК Литвы; Запрещённая военная атака – статья 111 УК Литвы; Применение запрещённых средств войны – статья 112 УК Литвы.

На примере анализа статьи 100 УК Литвы очевидна имплементация норм Римского статута в УК Литвы (см. 1 таблицу):

Таблица 1

**Сравнительный анализ Римского статута и статьи 100 УК Литвы
(составил Р. Бурда) (нововведения выделены,
а удалённые слова перечёркнуты)**

№ Римский статут Международного уголовного суда, принятый 17 июля 1998 года (Ведомости № 49-2165 2003 г. (2003-05-21))	Статья 100 УК Литвы, в редакции закона № VIII-1968 от 26 сентября 2000 г., (Ведомости, №. 89-2741, 2000-10-25)	Статья 100 УК Литвы, в редакции закона № XI-1291 от 22 марта 2011 г. (Ведомости., 2011, № 38-1805 (2011-03-31))	
1	2	3	4
1. Любые из следующих деяния, в случае сознательно организованных крупномасштабных или систематических нападений на гражданских лиц:	тот кто умышленно, проводя или поддерживая политику государства или организации, в крупных масштабах или систематически ~~нападал~~ на гражданских лиц ~~и~~	тот кто намеренно, проводя или поддерживая политику государства или организации в крупных масштабах или систематически ~~нападал~~ на гражданских лиц,	
2. а) убийство; к) другие аналогичные бесчеловечные действия, когда умышленно причиняли большие страдания, тяжкие телесные повреждения или тяжёлое причинение вреда психическому или физическому здоровью.	их убивал или серьёзно повредил их здоровье;	их убивал или серьёзно повредил их здоровье;	
3. б) уничтожение;	создал такие условия жизни, которые привели к гибели людей;	создал такие условия жизни, которые привели к гибели людей;	
4.	~~торговля людьми~~		
5. с) порабощение;	—	порабощение людей	
6. d) депортация или насильственное перемещение населения;	депортированы жители;	депортировал или насильственно перемещал население;	

1	2	3	4
7. е) тюремное заключение или иное жестокое лишение свободы, противоречащее основополагающим нормам международного права;		—	незаконно заключение или иным образом ограничение физической свободы людей в нарушение международного права;
8. ф) пытки;		пытал,	пытал;
9. г) изнасилование, сексуальное рабство, принуждение к проституции,		насиловал, втянул в сексуальное рабство, заставлял заниматься проституцией	насиловал или подвергал сексуальному насилию людей, втянул в сексуальное рабство или принуждал их заниматься проституцией;
10. г) <...> принудительное оплодотворение,		Принудительно оплодотворил	незаконно лишил свободы принудительно оплодотворённую женщину с целью изменения этнического состава населения или совершая иное нарушение международного права;
11. г) <...> принудительная стерилизация или любая другая форма серьёзного сексуального насилия		принудительно <...> или стерилизовали	принудительно стерилизовали людей или совершали другие действия аналогичного сексуального насилия

Наиболее значимые изменения в данной статье связаны с определением политики государства или организации:

- (1) форма умысла и её содержания, т. е. прямое намерение лица (психическая связь с деянием и волевое решение) совершить конкретное уголовное преступление и доказательства прямой причинно-следственной связи между преступлением и конкретным государством или организацией, политики нападения на гражданских жителей или гражданских лиц. Лицо, осуществляющее нападения, должно понимать, что преследование направлено ис-

ключительно против гражданских жителей и/или гражданских лиц, а не против кого-то другого, является крупным (масштабным) или систематическим, т. е. выполняется систематическими действиями, и именно этот характер действий, находит поддержку и согласие.

- (2) нападение реализуется указанными в статье деяниями. Все деяния или хотя бы одно из них должны осуществляться в больших (широких) масштабах или на систематической основе. Нападения должны пониматься как: многочисленные действия, направленные исключительно на осуществление политики государства или организации, исключительно направленные против гражданского населения.

Сравнительный анализ основных общих признаков показывает, что с 2000 года в Уголовном кодексе Литвы лишь малая часть признаков не совпадает с положениями Римского статута (см. 2 таблицу):

Таблица 2

Общие признаки преступления против человечности в Римском статуте и ст. 100 УК Литвы (составил Р. Бурда)

Признаки	ст. 7 Римского статута	ст. 100 УК Литвы в редак- ции 26-09-2000	ст. 100 УК Литвы в редак- ции 22-03-2011
Сознательно / умышленно	+/+	-/+	-/+
Большой масштаб	+	+	+
Систематически	+	+	+
Нападение на гражданских лиц:	+	+	+
1) причинение вреда их здоровью	+	+	+
2) убийства	+	+	+
Политика государства или организации	+	+	+
Приготовление	+	-	-
Совершение	-	+	+
Поддержка	-	+	+

Однако ни данная норма сама по себе, с её схожестью с Римским статутом, ни иные, изменённые в 2011 году статьи УК Литвы, не противоречат нормам Римского статута и применяемые к возможным современным событиям в будущем не вызывают никаких правовых проблем. Проблема в их применении.

Распространение принятых в особенной части Уголовного кодекса Литвы норм гуманитарного права на исторические события 1991 года обусловила статья 3 УК Литвы. В части 3 статьи 3 УК Литвы «Действие уголовного закона во времени» указано, что закон устанавливающий более жёсткое наказание или иным способом утяжеляющее положение совершившего преступление обратной силы не имеет, за исключением преступлений против человечности, военных преступлений и др. Данная часть была изменена в 22 марта 2011 года. Парадокс ситуации состоит в том, что законодатель Литвы, имплементировав одни нормы Римского статута, не внёс основополагающие статьи действия международных норм в национальное право. Тем самым создал ситуацию противоречия норм национального права нормам Международного права.

Приговор Вильнюсского окружного суда также противоречит части 1 статьи 3 УК Литвы. В данном случае мы сталкиваемся с внутренним противоречием норм права той же статьи. В части первой данной статьи указано, что уголовная ответственность устанавливается нормой права, действующей на момент совершения преступления. Это означает, что ни одна инкриминируемая норма приговора суда не действовала на момент 1991 года.

Однако позиция в научном сообществе (Zilinskas 2001) основы ответственности за преступления против человечности берут с Нюрнбергского процесса. С данной позицией нельзя не согласиться. И всё же можно ли применять нормы Нюрнбергского процесса к событиям 1991 года. Так в своё время поступили все уровни судов Литвы по уголовному делу событий в Мядиникай (Postanovlenije 2017). В приговоре суда первой инстанции указано, что Г. Михайлов, действуя в организованной и возглавляемой группой Ч. Млынником, вместе с г-ном А. Лактионовым и А. Рыжовым, 31 июля 1991 года около 5 часов утра, в вагончике таможенной службы пограничного перехода Медининкай, умышленно убил Антанаса Мустейкиса, Станиславаса Орлавичюса, Ричарда Рабавичюса, Альгирдаса Казлаускаса, Юозаса Яониса, Альгиманта Юозакаса, Миндаугаса Балавакаса и попытался убить Томаса Шернаса. Данные действия суд первой инстанции квалифицировал по пунктам 2, 5 и 10 статьи 129 УК Литвы (убийство). В апелляционной инстанции Генеральная прокуратура переквалифицировала преступление на статью 100 УК Литвы (преступление против человечности). Г. Михайлов был приговорён к пожизненному лишению свободы. Но как в деле событий Мядининкай, так и в деле

Вильнюсских событий 13 января возникает вопрос о прямом применении норм Нюрнбергского трибунала к событиям 1991 года, так и на основе принципов международного гуманитарного права создание норм ответственности за преступления против человечности в 2001 году, их изменения в 2011 году, и применения к событиям 1991 года. Надо согласиться с тем, что принятие таких норм не противоречит ни принципам международного гуманитарного права, ни принципам действия национального закона во времени. Однако применение таких норм входит в противоречие с другими принципами права: ответственности за преступления на основе закона действовавшего на момент совершения преступления, лицо совершившее преступление должно и могло знать об ответственности за данное преступление, вновь принимаемый закон не может утяжелять положение лица за ранее совершённое деяние.

В контексте принципов международного гуманитарного права, принятых на основе Нюрнбергского трибунала следует заметить, что в каждом отдельном случае преступлений против человечности международное сообщество принимало решение об учреждении отдельных международных уголовных трибуналов (Токійскјј tribunal 1946); трибунал по событиям в Руанде (1994–2015) (www.unict.org), трибунал по событиям в Югославии (1993–2017) учрежденные Советом Безопасности ООН (www.icty.org), а также организованные трибуналы при содействии ООН – чрезвычайные палаты в судах Камбоджи (геноцид 1975–1979 г.), Специальный трибунал по Ливану (расследует события с 1 октября 2004 г. по 12 декабря 2005 г.), Специальный суд и остаточный механизм Специального суда по Сьерра-Леоне (2002–2013) (www.un.org).

Литва после восстановления независимости не обращалась ни в одну международную организацию с просьбой дать оценку действиям политических сил за период от 11 марта 1990 года до августа 1991 года и конкретно по действиям вооружённых сил СССР, внутренних войск МВД Литовской ССР, дружинников, милиционеров ОМОН (Отряд милиции особого назначения) и партийных руководителей Литовской ССР в данный период. Напротив, её судебная система дала оценку, в 1999 году квалифицировав как попытку государственного переворота. В данном контексте развитие и деятельность правовой системы Литовской Республики вызывает логичные вопросы о причинах столь резкого изменения в правоприменительной практике.

Выводы

1. Политическая ситуация Литовской республики в период 1990–1991 годов до признания независимости Литвы со стороны Российской Федерации как правопреемницы СССР не однозначно с политической и правовой стороны.
2. Действия противоборствующих сторон в январе 1991 года: вновь сформированных органов власти провозгласившей независимость Литовской Республики с одной стороны и вооружённых сил СССР, внутренних войск МВД Литовской ССР, дружинников, милиционеров ОМОН и партийных руководителей Литовской ССР с другой стороны, в 1999 году оценены судом как попытка государственного переворота.
3. Последующие действия прокуратуры Литвы и судебных органов в 2011–2019 годах по оценке деятельности других участников и квалификация тех же деяний по статьям, предусматривающим ответственность не за попытку государственного переворота, а за преступления против человечности, стали в противоречие с принципами уголовного права.
4. Имплементация в национальное право Литвы лишь части норм Римского статута и игнорирование принципов, заложенных в данном международном акте, вызывает алогизм применения национального права к историческим событиям 13 января 1991 года в г. Вильнюс, Литовской Республики.
5. Решение вопроса лежит в плоскости изменения существующей регламентации принципа обратной силы закона в Уголовном законодательстве Литвы.

Bibliografija

- Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. Priejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.211305?jfwid=191fum7wuy> (In Lithuanian) (skat. 05.09.2019.).
- Delo Kuolelis, Bartosavicus i Burokevicius protiv Litvi (Zajavlenije Nr. 74357/01, 26764/02 i 27434/02) // Sprendimas byloje Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą (peticijų Nr. 74357/01, 26764/02 ir 27434/02), 2008 02 19. Priejams: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/KUOLELIS_BASRTOSEVICIUS_BUROKEVICIUS_2008_sprendimas.pdf, (In Lithuanian) (skat. 05.09.2019.).

- Zilinskas J. Prestuplenija protiv celovečnosti v novom ugovornom kodekse, Jurisprudencija, 2001, t. 23(15), s. 162–173 (J. Žilinskas Nusikaltimai žmonei kumui naujajame Lietuvos respublikos baudžiamajame kodekse. Jurisprudencija, 2001, t. 23(15); 162–173). (In Lithuanian).
- Miloslavskij protiv Velikobritanii. 1995–0713, Series A, no. 316-B, p. 71–72, §37). (In Russian)
- Otdel'nyj tribunal bil sozdan dlja rassledovanija prestuplenij na Dalnem vostokey. (Tokijskij tribunal ucuzden 19 janvara 1946 g.). Pieejams: <http://history.state.gov/milestones/1945-1952/nuremberg> (In Russian) (skat. 05.09.2019.).
- Postanovlenije Verhovnogo suda Litovskoj Respubliki po ugovornomu delu № 2K-7-1-693/2017 ot 28 fevrala 2017. (In Lithuanian)
- Strelets, Kessler i Krenc protiv Germanii ([GC], nos. 34044/96, Nr. 35532/97 and 44801/98, §§ 49–50, ECHR 2001-II); Kokkinaki protiv Grecii (Series A, no. 260-A, p. 22, § 52); Tolstoj. Ugolovnoje delo № 1-11-655/2019, sedebnij process № 1-09-2-00031-1999-4. (In Russian)
- United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Pieejams: <http://www.icty.org/action/cases/4> (skat. 05.09.2019.).
- United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. Pieejams: <http://www.unictr.org/Portals/0/Case/English/Kambanda/indictment/index.pdf> (skat. 05.09.2019.).
- United Nations and the Rule of Law. Pieejams: <https://www.un.org/ruleoflaw/ru/thematic-areas/international-law-courts-tribunals/international-hybrid-criminal-courts-tribunals/> (skat. 05.09.2019.).

Problems of Application of the Norms of Humanitarian Law on the Events of January 13, 1991 in Vilnius

Summary

The Vilnius District Court assessed the events of 1991 in Vilnius, Lithuania, and found Soviet military and civilians guilty of crimes against humanity and war crimes. However, at the time of the crime, these criminal acts were not provided for in the Lithuanian Penal Code. This is the first contradiction to be addressed in this article. The second contradiction is that the Rome Statute of the International Criminal Court (The Rome Statute of the International Criminal Court) was adopted at a diplomatic conference in Rome on 17 July 1998 and came into force on 1 July 2002, the rules of which do not apply to events prior to 1998. The statute stipulates that “no one may be prosecuted under this Statute for conduct prior to its entry into force”. International norms are implemented in Lithuanian national law at the constitutional level. This means that the State cannot enact national legislation contrary to international obligations. The third contradiction is that the other defendants convicted in 1999 on the same events were convicted under the Criminal Code of Lithuania, which was operating at the time of the crime, which was qualified as an attempted coup state. The

participants of the events of January 13, 1991: M. Burokevicius, Y. Yermalavicius and other leaders and activists of the Communist Party of the Lithuanian USSR were convicted on this qualification. This fact forces to debate the application of the principle of law on the retroactive force of the law. These circumstances allow us to consider the legal side of historical events from the point of view of national and international law.

Key words: criminal law, criminal process, international humanitarian law, international criminal court, Rome Statute, coup state, Vilnius events of 1991.

ĀRSTNIECĪBAS PERSONU IZGLĪTĪBAS IEGŪŠANAS EFEKTIVITĀTE LATVIJĀ

Kā viena no problēmsituācijām Latvijā tiek aktualizēts ārstniecības personu trūkums ārstniecības iestādēs, un ir pietiekošs pamats uzskatīt, ka tās ir sekas, bet cēloņi ir jāmeklē jau sākotnējos procesos, kas ir saistīti ar izglītības iegūšanu medicīnas jomā.

Ārstniecības likumā no tā spēkā stāšanās brīža 1997. gada 1. oktobrī ir veikti 26 reizes grozījumi, kas dod pamatu izdarīt secinājumu, ka šī likuma normu ģenēze bija saistīta, gan ar noteiktu politisku, gan tiesisku apstākļu esamību, izmaiņām un ietekmi. Tomēr būtiskākais ir vērtēt šo tiesību aktu tieši kopsakarībā ar citu tiesību ģenēzi, jo tieši normu pilnveidošanas kavējumi noteiktā jomā, būtiski ietekmē citu tiesību realizācijas iespējas, radot būtisku administratīvo slogu.

Atslēgas vārdi: garantētās tiesības, ārstniecības personas, kompetences, sertifikācija.

Tiesību akts, kas regulē Latvijā sabiedriskās attiecības ārstniecībā ir Ārstniecības likums, kas stājās spēkā 1997. gada 1. oktobrī. Šajā tiesību aktā līdz šim brīdim grozījumi ir veikti 26 reizes, kas dod pamatu izdarīt secinājumu, ka šī likuma normu ģenēze bija saistīta, gan ar noteiktu politisku, gan tiesisku apstākļu esamību, izmaiņām un ietekmi. Piemēram, Latvijai kļūstot par Pasaules veselības organizācijas (turpmāk – PVO) dalībnieci savā darbībā, lai nodrošinātu objektīvu un uzticamu informāciju sabiedrības veselības jautājumos, jāievēro šīs organizācijas vadlīnijās noteiktie principi un nostādnes, t.sk., arī jautājumos, kas saistīti ar medicīnas darbinieku sagatavošanu. Saskaņā ar PVO 2018. gada pētījumu par kvalitatīvu veselības pakalpojumu sniegšanu (WHO 2018), medicīnas darbinieku kvalifikācija ir viens no ārstniecības pakalpojumu kvalitātes rādītājiem. Tas nozīmē, ka izglītības ieguves un kompetences novērtēšanas nosacījumiem, kas Latvijā lielākoties izriet no Izglītības likuma un ar to saistītajiem tiesību aktiem, ir būtiska nozīme arī ārstniecības jomā.

PVO pētījumā (WHO 2018) ir akcentēti trūkumi, kas, Autores ieskatā ir vērtējami kā kavējoši veselības nozares likumdošanas procesa attīstību, atzīstot, ka speciālās ārstniecības nozari regulējošās normas ne visos gadījumos sasniedz tajās noteikto mērķi, jo ar tām tiek regulēta virkne to

jautājumu, kas nav tieši saistīti ar pašu veselības aprūpes jomu, un tāpēc, iestādes vai institūcijas tās nevar efektīvi realizēt.

Autore, vērtējot normatīvos aktus, kas attiecināmi uz studiju realizēšanu ārstniecības jomā, arī konstatēja, ka atsevišķu tiesību nozaru normas savstarpēji nav tikušas pietiekoši veiksmīgi harmonizētas un saturiski precīzi definētas, tādējādi radot riska faktoros tiesību atbilstīgai un efektīvai piemērošanai, t.sk., riskus, kas saistīti ar jau izsniegto kvalifikāciju apliecināšanu dokumentu atzīšanu, resursu nelietderīgu izmantošanu un institūciju funkciju dublēšanos.

Šajā rakstā Autore ir akcentējusi atsevišķas normas, kurās publiskās varas principam jābūt prevalējošam pār privāttiesību principu, bet pieļaujot normas un atsevišķu terminu interpretācijas dažādību, var veidoties normas neprecīzas izpratnes un piemērošanas riski.

Ārstniecības likuma (turpmāk – AL) 1. panta 2. punkts noteic, ka ārstniecības persona ir persona, kurai ir medicīniskā izglītība un kas nodarbojas ar ārstniecību, jeb profesionālu un individuālu slimību profilaksi, diagnostiku un ārstēšanu, medicīnisko rehabilitāciju un pacientu aprūpi. Konkrētajā definīcijā būtisks nosacījums ir tieši termina “individuāls” lietojumam, jo šis termins ir sinonīms terminam “patstāvīgs”, un norāda uz personai piemērošo nostāju, rīcību, izvēli un spēju eksistēt vai darboties bez palīdzības un vadības. Turklāt, būtu pietiekoši pamatoti uzskatīt, ka ārstniecības personas izglītību apliecinājoša dokumenta esamība būtu pamats ārstniecības personas kvalifikācijai un kompetencei. Tomēr, AL 1. panta 4. punkts noteic, ka ārstniecības personas sertifikāts ir apliecinājums attiecīgās personas profesionālai sagatavotībai un kompetencei patstāvīgai darbībai konkrētā nozarē. Šī definīcija faktiski ir dublējošā profesionālās sagatavotības novērtēšanas jomā, jo saskaņā ar Profesionālās izglītības likumu, teorētiskā un praktiskā sagatavotība, kas dod iespēju veikt noteiktai sarežģītības un atbildības pakāpei atbilstošu darbu, jeb profesionālā sagatavotība tiek novērtēta izglītības iestādē apgūtās izglītības programmas ietvaros, piešķirot noteiktu kvalifikācijas līmeni.

Turklāt, izpētot sertifikātu, kuru izsniedz Veselības ministrijas Veselības inspekcija, konstatēts, ka ar to apliecina ārstniecības personas iekļaušanu reģistrā un tiesības praktizēt noteiktā profesijā. Savukārt, sertifikātā, kuru izsniedz Ārstniecības likumā noteiktas sertifikācijas institūcijas, norādīts, ka tiek apliecināts, ka ārstniecības persona ir “pierādījusi teorētiskās un praktiskās iemaņas” un tai ir tiesības praktizēt noteiktā profesijā. Ņemot vērā norādīto, rodas formālas loģikas principiem pakārtots jautājums: “Kāpēc ir nepieciešams kādai īpašai sertifikācijas institūcijai atkā-

toti pierādīt teorētiskās un praktiskās iemaņas un vai sertifikācijas institūcijas novērtējums ir objektīvs?“

Nenoliedzami, sertifikācijas mērķis – gūt pārliecību, ka ārstniecības personai ir nepieciešamās zināšanas, prasmes un kompetences noteiktā specialitātē. Tomēr, ir pamats uzskatīt, ka vēsturiski šī norma tika iekļauta likumā ar mērķi noteiktā laikā gūt pārliecību par to, ka ārstniecības persona uztur savu kvalifikāciju, jo iepriekš ārstu profesionālās kompetences un tālākizglītība faktiski netika realizēta. Vēsturiski, ieviešot sertifikācijas institūtu, tika paredzēts motivēt ārstniecības personu, kura jau ir ieguvusi nepieciešamo izglītību (faktiski, vairāk orientējot to attiecībā uz personām, kas ieguva izglītību pirms AL spēkā stāšanās) ne tikai praktizēt noteiktā specialitātē, bet arī regulāri papildināt savas iegūtās zināšanas un prasmes.

Turklāt, jāatzīst, ka AL 1. panta 4. punkta ģenēze ir bijusi saistīta tikai ar sertifikācijas institūciju skaita palielināšanu, deleģējot šo uzdevumu likumā noteiktām personu apvienībām (biedrībām), kuras konceptuāli būtu vērtējamās kā neatkarīgi sadarbības partneri gan izglītības, gan ārstniecības iestādēm, gan citām biedrībām. Tātad, būtu pietiekoši pamatoti uzskatīt, ka AL normas ir vērtētas arī kopsakarībā ar Valsts kancelejas 2011. gada 29. jūnija pētījuma “Valsts pārvaldes uzdevumu nodošanas analīze un rekomendācijas” rezultātiem.

Izpētot faktisko situāciju (Latvijas ārstu biedrība (1997), Latvijas māsu asociācija (2015), Latvijas ārstniecības personu profesionālo organizāciju savienība), Autore konstatēja:

1. Divām no trim AL noteiktajām biedrībām ir publiski pieejama informācija par tās statūtiem un darba organizāciju;
2. Nav pieejama informācija par objektīviem un sprototamiem kritērijiem, kurus ievērojot biedrības nodrošina AL 33. panta otrajā daļā noteikto deleģējumu apstiprināt ārstniecības personu sarakstu, kurām ir tiesības ārstniecības iestādēs veikt izglītojamo un ārstniecības personu apmācību;
3. Biedrības pārdeleģē AL nodoto uzdevumu citai personu apvienībai un nenodrošina pilnvērtīgu deleģējuma izpildi, pieļaujot gan interešu konflikta veidošanas riskus, gan mazinot AL noteikto institūciju neatkarību, atklātumu un atbildību;
4. AL 27. pantā ar biedrībām noteiktā saskaņošanas kārtība neatbilst Ministru kabineta 2009. gada 7. aprīļa noteikumiem Nr. 300 “Ministru kabineta kārtības rullis”, kas noteic Ministru kabinetā izskatāmo saskaņošanas, virzības un izskatīšanas kārtību, kā arī Ministru kabinetā pieņemto lēmumu noformēšanas kārtību.

Autore konstatēja, ka arī ārstniecības personu kompetenču noteikšanā divos vienāda juridiska spēka tiesību aktos – Ministru kabineta 2009. gada 24. marta noteikumu Nr. 268 “Noteikumi par ārstniecības personu un studējošo, kuri apgūst pirmā vai otrā līmeņa profesionālās augstākās medicīniskās izglītības programmas, kompetenci ārstniecībā un šo personu teorētisko un praktisko zināšanu apjomu” (Noteikumi Nr. 268) un Ministru kabineta 2017. gada 23. maija noteikumu Nr. 264 “Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām” (Noteikumi Nr. 264) – ir identificējamās nebūtiskas pretrunas, kuru piemērošanā jāņem vērā arī Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 9. panta sestās daļas 4. punkta nosacījumi.

Tomēr būtisks ir cits aspekts – abi noteikumi noteic profesionālās darbības pamatuzdevumus – ārstniecisko darbību veikšanai nepieciešamās zināšanas un prasmes, jeb bāzes zināšanu kopumu. Šajā gadījumā ir pietiekošs pamats uzskatīt, ka tās kompetences, kuras nav norādītas Noteikumos Nr. 268, ir iekļaujamas un vērtējamas izglītības iestādes realizējamās augstākās pakāpes profesionālā izglītības ietvaros, un nav atkārtoti vērtējamas sertifikācijas ietvaros. Norādīto pamato arī augstāka juridiskā spēka normas – Augstskolu likuma 10.¹ panta ceturtajā daļā noteiktais, ka studējošajiem pēc akreditētas pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības programmas apguves izsniedz valsts atzītu diplomu par pirmā līmeņa profesionālo augstāko izglītību. Šis diploms vienlaikus apliecina arī noteikta profesionālās kvalifikācijas līmeņa ieguvu atbilstoši Profesionālās izglītības likumam.

Savukārt, saskaņā ar Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumu Nr. 943 “Ārstniecības personas sertifikācija” (turpmāk – Noteikumi Nr. 943) 2.1. punktā norādīto, ārstniecības personas sertifikācija ir ārstniecības personas sertifikāta piešķiršana pēc sertifikācijas eksāmena sekmīgas nokārtošanas, novērtējot un apliecinot ārstniecības personas teorētiskās zināšanas un praktiskās iemaņas specialitātē.

Iespējams, būtu pietiekoši pamatoti uzskatīt, ka atbilstoši AL 1. panta 4. punktā noteiktajam, sertifikācija būtu aprobežojama ar kompetenču spēju novērtēšanu, atkārtoti nevērtējot to, kas jau ir izdarīts, augstskolā izsniedzot izglītības dokumentu un piešķirot profesionālo kvalifikāciju.

Autore uzskata, ka ierobežojoša norma, veikt medicīnas jomā studējošo sertifikāciju, ir AL 26. panta trešās daļa, kas noteic, ka tiesības pretendēt uz ārstniecības personas sertifikātu noteiktā specialitātē ir reģistrētām ārstniecības personām, kuras apguvušas izglītības programmu, kas atbilst

normatīvajos aktos noteiktajām prasībām attiecībā uz izglītību, kāda nepieciešama konkrētās specialitātes iegūšanai.

Tomēr vienlaikus jāatzīst, ka šā panta daļa ir zināmā pretrunā ar AL 26. panta otrajā daļā noteikto, kas teleoloģiski (ratio legis) to interpretējot noteic strukturāli citu kārtību – ar ārstniecību atbilstoši noteiktajai kompetencei personai atļauts nodarboties, izpildoties vienlaikus trim nosacījumiem, t.i., to veic:

1. persona, kas ieguvusi atbilstošu medicīnas izglītības ieguvi apliecināšu dokumentu
2. persona, kas apliecinājusi savas zināšanas, iemaņas un prasmes darboties individuāli medicīnas jomā, kurā iegūta izglītība, un ieguvusi atbilstošu sertifikātu;
3. personas iegūtās izglītības un sertifikācijas dokumenti ir bijuši par pamatu šo personu reģistrēt ārstniecības personu reģistrā un piešķirt ārstniecības personas statusu.

Šādā gadījumā, sistēmiski vērtējot, Autorei rodas pamats izdarīt secinājumu, ka AL 28. pants ir kļūdainis un tā piemērošana var radīt atšķirīgu interpretāciju:

1. Saskaņā ar Ministru kabineta 2016. gada 24. maija noteikumu Nr. 317 “Ārstniecības personu un ārstniecības atbalsta personu reģistra izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtība” (turpmāk – Noteikumi Nr. 317) prasībām Veselības inspekcija iekļauj reģistrā faktiski visas personas, kuras apguvušas profesionālo izglītību un, kurām ir izsniegts noteiktu profesionālo kvalifikāciju apliecinošs dokuments veselības nozarē.
2. Gan izglītības iestādēm, gan arī AL noteiktajām sertificējošām institūcijām ir pienākums piecu darba dienu laikā iesniegt noteikta satura informāciju Veselības inspekcijai. Dokumentu apjoms, kuru ir jāiesniedz ir noteikts Noteikumu Nr. 317 5. un 6. punktā. Turklāt, ja vērtē šajos apakšpunktos noteiktās iesniedzamās informācijas apjomu, ir pietiekoši pamatoti uzskatīt, ka sākotnēji persona, kura ir ieguvusi noteiktu profesionālo kvalifikāciju apliecināšu dokumentu veselības nozarē, nav ārstniecības persona, jo nav izpildīti Ārstniecības likuma 1. panta 2. punktā noteiktie nosacījumi, kas tika iepriekš arī raksturoti. Līdz ar to, formāli, izglītības iestāde nevar iesniegt 5.2. punktā norādīto informāciju, jo tā attiecas uz ārstniecības personām. Savukārt, sertifikācijas institūcijai ir jāiesniedz informācija, par personu, t.sk, arī ārstniecības personu datiem, sertifikāta numuru un piešķiršanas datumu.

Te gan īpaši jāuzsver, ka vērtējot abus šos punktus kopsakarībā, ir pietiekošs pamats uzskatīt, ka faktiski nepastāv ierobežojums gan izglītības iestādei, gan arī sertifikācijas institūcijai iesniegt vienlaicīgi informāciju par personu, kura izglītības iegūšanas noslēguma procesā ir tikusi sertificēta patstāvīgai darbībai ārstniecībā, lai gan tieši šāds nosacījums (norma) tieši nepastāv.

Turklāt, teleoloģiski tulkojot AL normu, kopsakarībā ar citām, konstatējams, ka

- 1) ar ārstniecību citas sertificētas ārstniecības personas uzraudzībā var nodarboties studējošie izglītības programmas ietvaros;
- 2) ar ārstniecību citas ārstniecības personas uzraudzībā var nodarboties personas, kurām ir medicīniskā izglītība un kuras ir reģistrētas ārstniecības personu reģistrā, bet kuras nav sertificētas.
- 3) ar ārstniecību patstāvīgi var nodarboties personas, kurām ir medicīniskā izglītība, kuras ir sertificētas un reģistrētas ārstniecības personu reģistrā;
- 4) ārstniecības personām, kuras ārstniecību veic citas ārstniecības personas uzraudzībā un kuras vēlas patstāvīgi nodarboties ar ārstniecību savas kompetences jomā, jāveic sertifikācija.
- 5) ārstniecības personām, kuras patstāvīgi veic ārstniecību savas kompetences jomā, un kuras vēlas turpināt ar ārstniecību nodarboties patstāvīgi, jāveic resertifikācija.

Iepriekš norādītais dot pamatu izdarīt secinājumu, ka termina “ārstniecības persona” lietojums gan AL, gan arī pakārtotajos tiesību aktos vairākos gadījumos ir neloģisks un neatbilst šā likuma sākotnēji noteiktai definīcijai, un ir vērtējams kā personu izvēles tiesības uz nodarbošanos ierobežojošs, jo potenciāli var tikt ekselētā situācija, ka nenoteiktu laiku līdz sertifikācijai personai, kurai iegūta medicīniskā izglītība un kura ir reģistrēta ārstniecības personu reģistrā ir jāveic ārstniecība citas ārstniecības personas uzraudzībā.

Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 106. panta nosacījumiem, ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Faktiski, šis pants garantē un neizslēdz iespēju, ka studējošā spēju, jeb kompetenču un kvalifikācijas, jeb iegūtās izglītības novērtējums var tikt veikts vienlaicīgi izglītības iestādē, jo tieši tas būs nosacījums, vai persona pēc izglītības iegūšanas varēs nodarboties ar ārstniecību patstāvīgi vai citas ārstniecības personas uzraudzībā, iegūstot profesionālo pieredzi.

Augstskolu likuma 56. panta otrā daļa noteic, ka Augstskolu likums neregulē studiju saturu un pārbaudījumos izvirzāmās prasības, kas saistītas ar medicīnu, bet šīs prasības nosaka konkrēta augstskolas satversme vai koledžas nolikums. Tas nozīmē, ka augstskola, kas sagatavo speciālistus ārstniecībai, realizējot autonomiju attiecībā uz pārbaudījumos izvirzāmajām prasībām un to objektīviem rezultātiem, var veidot šīm vajadzībām nepieciešamu komisijas sastāvu, piesaistot gan darba devējus, gan citu augstskolu pasniedzējus. Arī Ministru kabineta 2013. gada 16. aprīļa noteikumu Nr. 202 “Kārtība, kādā izsniedz valsts atzītus augstāko izglītību apliecinājošus dokumentus” 9. punktā ir noteikti “kopīgo diplomu” sagatavošanas un izsniegšanas nosacījumi, ja studiju programmas īstenošanā uz līguma pamata tiek iesaistītas partnerinstitūcijas un rakstiski noslēgtā vienošanās neparedz citu kārtību.

Papildus jāatzīmē, ka Ministru kabineta 2018. gada 14. augusta noteikumi Nr. 505 “Ārpus formālās izglītības apgūto vai profesionālajā pieredzē iegūto kompetenču un iepriekšējā izglītībā sasniegtu studiju rezultātu atzīšanas noteikumi”, nosaka, ka lēmumu par profesionālajā pieredzē iegūto zināšanu, prasmju un kompetenču, rezultātu atzīšanu pieņem augstskolas vai koledžas izveidota atzīšanas komisija.

Līdz ar to, vērtējot AL, Augstskolu likuma un tiem pakārtoto aktu normas kopsakarībā, ir pietiekošs pamats uzskatīt, ka nodrošinot efektīvu sadarbību un resursu izmantošanu, mazinātu administratīvo slogu, samazinātu funkciju dublēšanos izglītības iestādēm, kas īsteno izglītības programmas medicīnas jomā, faktiski jau šobrīd ir iespējams studējošajiem, vienlaikus ar izglītības programmas beigu pārbaudījumu attiecīgajā specialitātē, nodrošināt arī sertifikācijas eksāmena kārtošānu, bet tas netiek realizēts.

Iespējams, ka lielākais šķērslis ir izpratnes trūkums starp AL noteiktajām biedrībām un izglītības iestādēm, kas realizē studiju saturu medicīnā, par iespēju nodrošināt līdzdarbību izglītības programmas noslēguma pārbaudījumos, t.sk., arī, lai nodrošinātu atbilstošu kompetenču novērtēšanas un atzīšanas procesu.

Būtiski ir izprast, ka personai pēc medicīnas studijām var piešķirt divu veidu tiesības:

1. Nodarboties ar ārstniecību citas ārstniecības personas uzraudzībā. Šajā gadījumā izglītības iestāde pēc gala pārbaudījumu nokārtošanas un izglītības dokumentu izsniegšanas, nosūtīs Ārstniecības personu reģistram informāciju par apgūto izglītību atbilstoši Noteikumiem Nr. 317, savukārt, biedrība izsniegs jau reģistrētai ārstniecības

personai lēmumu par atteikumu piešķirt sertifikātu atbilstoši Noteikumiem Nr. 943. Jāņem vērā, ka šajā gadījumā persona nevar tikt reģistrēta ārstniecības personu reģistrā, ņemot vērā AL 1. panta 1. un 2. punktā noteikto, bet šāds vērtējums būtu atbilstošs AL 28. panta būtībai, ka personai medicīniskās izglītības diploma iegūšana ļauj līdz reģistrācijai ārstniecības personu reģistrā darboties ārstniecībā tikai tādas ārstniecības personas uzraudzībā vai vadībā, kurai ir sertifikāts un kura ir reģistrēta normatīvajos aktos par ārstniecības personu reģistru noteiktajā kārtībā. Turklāt, tas nodrošinās arī loģisku pēctecību Noteikumu Nr. 943 46. punkta nosacījumu izpildei, nodrošinot, ka ārstniecības persona, kura nav nokārtojusi sertifikācijas eksāmenu, atkārtoti to var kārtot ne agrāk kā gadu pēc minētā lēmuma spēkā stāšanās dienas.

2. Nodarboties ar ārstniecību patstāvīgi. Šādā gadījumā gan izglītības iestāde, gan arī AL noteiktā biedrība Noteikumu Nr. 317. noteiktā termiņā nosūta Ārstniecības personas reģistram informāciju par personas apgūto izglītību un informāciju par iegūto sertifikātu. Turklāt, ja beigu pārbaudījumu nokārtošana tiek nodrošināta vienlaicīgi ar sertifikācijas veikšanu, tad informāciju var nosūtīt tikai izglītības iestāde. Tādā gadījumā Veselības inspekcija, saskaņā ar Ministru kabineta 2008. gada 5. februāra noteikumu Nr. 76 "Veselības inspekcijas nolikums" 3.20. punktu reģistrēs personu, kura ieguvusi atbilstošu izglītību un kurai ir veikta sertifikācija kompetenču novērtēšanā Ārstniecības personu reģistrā. Turklāt, reģistrācijas apliecībā vienlaikus ir iespējams norādīt arī to, ka konkrēta ārstniecības persona ir reģistrēta reģistrā, gan arī to, ka tā ir tiesīga patstāvīgi praktizēt, jeb nodarboties ar ārstniecību, noteiktā profesijā noteiktā termiņā.

Savukārt, ja ārstniecības persona, nodarbojoties ar ārstniecību, neno drošinās savas profesionālās kvalifikācijas celšanu un tā nevarēs veikt resertifikāciju, tādā gadījumā tā varēs turpināt darbu tikai atbilstoši AL 28. panta noteiktai kārtībai, t.i., varēs darboties ārstniecībā tikai tādas ārstniecības personas uzraudzībā, kurai ir sertifikāts un kura reģistrēta ārstniecības personu reģistrā.

Ņemot vērā iepriekš norādīto, ir pietiekams pamats uzskatīt, ka šādā veidā tiek optimizēti informācijas apmaiņas punkti, kā arī realizēta atbilstoša uzraudzība par ārstniecības personu darbību. Turklāt, sistēmiski piemērojot normas, jāsecina, ka gan turpmāko personu sertifikācijas, gan ārstniecības personu resertifikācijas procesu būtu jāvērtē kā kompetenču novērtēšanas procesu, kuru ne tikai ir iespējams, bet arī nepieciešams

nodrošināt izglītības iestādē, nedelegējot šo funkciju AL norādītajām biedrībām, bet gan nodrošinot, ka to veic Izglītības kvalitātes valsts dienesta deleģētās akreditētās izglītības iestādes, kuras šim procesam pieaicina noteiktas jomas speciālistus. Šādā veidā kompetenču novērtēšanas process būs maksimāli neatkarīgs un objektīvs.

Rakstā aktualizētie jautājumi norāda uz nepieciešamību savstarpēji saskaņot nozaru tiesību aktus, kā arī radīt efektīvākus un atbilstošākus risinājumus to piemērošanai. Tiesību aktos identificēto pretrunu eskalācija var tikt saistīta ar garantēto cilvēktiesību ierobežojumu riskiem, bet to mazināšana ir iespējama jau šobrīd arī esošā tiesību ietvarā, starp diviem resoriem – Izglītības ministriju un Veselības ministriju, izstrādājot vadlīnijas nosacījumu kopumam, kuras augstskolas, kas realizē medicīnas studijas, ir tiesīgas noteikt sadarbības līgumā ar AL noteiktajām biedrībām “kopīgu diplomu” sagatavošanai un izsniegšanai studiju noslēgumā vai kompetenču novērtēšanas procesā.

Bibliogrāfija

- Latvijas māsu asociācija. Biedrības “Latvijas māsu asociācija statūti. Ar grozījumiem kas izdarīti līdz 17.04.2017. Pieejams: <http://www.masuasociacija.lv/par-mums/statuti> (In Latvian) (skat. 20.10.2019.).
- Latvijas ārstu biedrība. Latvijas ārstu biedrības statūti. Ar grozījumiem, kas izdarīti līdz 21.11.2018. Pieejams: <http://www.arstubiedriba.lv/statuti> (In Latvian) (skat. 20.10.2019.).
- Latvijas laboratoriskas medicīnas biedrība. Pieejams: <http://www.llsb.lv/html/certifikacija.php> (In Latvian) (skat. 20.10.2019.).
- Latvijas fizioterapeitu asociācija. Biedrības “Latvijas fizioterapeitu asociācija” statūti. Pieejams: <http://www.fizioterapeitiem.lv/> (In Latvian) (skat. 20.10.2019.).
- Latvijas ārstniecības personu profesionālo organizāciju savienība. Informācija par biedrību Pieejams: <https://company.lursoft.lv/latvijas-arstniecibas-personu-profesionalo-organizaciju-savieniba/40008031704> (In Latvian) (skat. 20.10.2019.).
- Valsts kanceleja. Valsts kancelejas 2011. gada 29. jūnija pētījums “Valsts pārvaldes uzdevumu nodošanas analīze un rekomendācijas”, 2011. Pieejams: [file:///C:/Users/User/Downloads/lv_jaunumi_1%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/lv_jaunumi_1%20(2).pdf) (In Latvian) (skat. 23.09.2019.).
- World Health Organization, OECD, and International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank (kopā – WHO). A global imperative for universal health coverage, 2018. Pieejams: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/272465/9789241513906-eng.pdf> (skat. 20.10.2019.).

Effectiveness of Education of Medical Staff in Latvia

Summary

One of the problematic situations in Latvia is the lack of medical practitioners in medical institutions, and there is sufficient reason to believe that it is consequence, but the causes should be found in the initial processes related to medical education.

Since the Medical Treatment Law of the Republic of Latvia have entered into force on October 1, 1997, 26 amendments were made. It leads to the conclusion that the genesis of the legislation was related to the existence, influence and changes of certain political and legal circumstances. However, genesis of the legislation should be evaluated together with a development of legislation in other legal area, because delays in the development of legislation in a particular area have a significant impact on the exercise of other rights, creating a significant administrative burden.

Key words: guaranteed rights, medical practitioners, competencies, certification.

PUBLISKĀS PERSONAS SABIEDRĪBAS AR IEROBEŽOTU ATBILDĪBU VALDES PILNVAROJUMA TERMIŅĀ REĢISTRĀCIJAS PROBLEMĀTIKA LATVIJAS REPUBLIKAS UZŅĒMUMU REĢISTRĀ

Valde ir kapitālsabiedrības izpildinstitūcija. Tas galvenā funkcija ir sabiedrības operacionālās darbības organizācija ar mērķi gūt peļņu. Valdes locekļu viens no pamatpienākumiem ir dalībnieku vai padomes nosprausto stratēģisko mērķu un vidējā termiņa darbības stratēģijas ievērošana un izpilde. Valdes locekļu pilnvarojuma termiņš privātajās sabiedrībās ar ierobežotu atbildību ir noteikts ar Komerclikumu un ir bez laika ierobežojuma, ja vien īpašnieki nebija vienojušies savādāk. Savukārt valsts un pašvaldību kapitālsabiedrībās valdes locekļu pilnvarojuma termiņš ir noteikts ar Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likumu un sastāda 5 gadus. Uzņēmumu reģistrs reģistrē un publicē datus par valdes locekļa ievēlēšanu un atsaukšanu sabiedrībā ar ierobežotu atbildību bez norādes uz pilnvarojuma termiņu.

Atslēgas vārdi: valde, valdes ievēlēšana un atsaukšana, valdes pilnvaru termiņš.

Valdes jēdziens. Ir vairākās kapitālsabiedrības valdes jēdziena izpratnes. Rietumu valstu vadības (menedžmenta) teorija primāro vietu piešķir valdes vietai kompānijas vadības līmeņos. Minēto secinājumu ilustrē publikācijas zinātniskajā literatūrā un citos informācijas avotos. Proti, kapitālsabiedrības valde ir augstākais korporatīvais elements, izpildinstitūcija vai administratīvais orgāns, kas atbild par sabiedrības pārvaldīšanu (Lin 2014). Tas ir visaugstākā ranga izpildvara uzņēmumā, kuras galvenie pienākumi ir galveno korporatīvo lēmumu pieņemšana, uzņēmuma vispārējo darbību un resursu pārvaldīšana, sabiedrības pārstāvība (Kenton). Tas ir visaugstākā ranga indivīds, kas ir atbildīgs par uzņēmējdarbības subjekta vai citas organizācijas vispārējiem panākumiem un par augstākā līmeņa vadības lēmumu pieņemšanu (Corporate Finance Institute). Valde tas ir viens no vadības apzīmējumiem kompānijās. Tas ir augstākā ranga vadītājs organizācijā, kas atbild par lēmumu pieņemšanu, par organizācijas misijas un vīzijas izpildi organizācijā (Leonard). Valde ir persona, kas ir apveltīta ar lielāko pilnvaru apjomu organizācijā (Merriam-Webster dictionary). Tā ir uzņēmuma galva, kas vada augstākā līmeņa vadības komandu (CEO or Chief Executive Officer – definition and meaning).

Norādītās rietumu zinātnieku un zinātnisko institūciju publikācijas valdes jēdziena definīcijā uzver valdes hierarhisko vietu kompānijas vadības līmeņos, mazākā mērā pievēršot uzmanību valdes kompetenču sīkākam izklāstam un valdes iecelšanas procesam. Minēto robu autoru ieskatā aizpilda austrumu zinātniskā skola.

Kopumā, raksturojot kompānijas valdes jēdziena izpratni austrumu zinātniskajā doktrīnā, ir jāsecina, ka definīcijās joprojām ir nostiprinātas norādes uz valdes hierarhisko vietu kompānijas vadības līmeņos. Vienlaikus valdes jēdzienā nereti iekļauj arī valdes locekļu skaitlisko sastāvu, galvenās kompetences un valdes ievēlēšanas kārtību. Minēto secinājumu raksturo šādi kompānijas valdes jēdziena skaidrojumi:

- Valde nodrošina kompānijas vadību, tas ir izpildorgāns, kas tiek ievēlēts amatā (VEGAS LEX). Valde ir kompānijas izpildinstitūcija, kas ietver sevī augstākā līmeņa vadītājus (Pravlenije hozajstvennogo obscestva (AO, OOO) – obscije svedenija i osobennosti raboti).
- Kompānijas valde ir galvenā pārvaldes institūcija kompānijā, kuras sastāvā var būt 1 vai vairāk personu un kas organizē kompānijas darbību (Polnomocija chlena pravlenija i direktora v Estonskoj kompanii).
- Kompānijas valde ir izpildorgāns, kas tiek izveidots saskaņā ar kompānijas statūtiem. Valdi ieceļ kompānijas padome, izvēloties kompānijas vadītājus, meitas kompāniju vadītājus, kā arī citas personas, kas ir kompetentas kompānijas nosprausto mērķu sasniegšanā (Organizacija dejatelnosti pravlenija).
- Valde veic kompānijas padomes izstrādātās politikas praktisko realizāciju. Tā izstrādā kompānijas tekošo saimniecisko politiku un seko līdzi, kā saimnieciskā politika tiek ievērota (Visseje rukovodstvo kompanii i jego funkcii).

Publikācijas autori norāda, ka austrumu, pamatā Krievijas Federācijas, zinātniskā doktrīna kompānijas valdes jēdziena izpratnei piešķir lielāku procesuālo nozīmi, uzsverot tās izpildu dabu. Turpretī, valdes vieta kompānijas menedžmenta hierarhiskajā sistēmā, kas primāri tika pētīta rietumu zinātniskajā skolā, ir atstāta otrajā vietā.

Interesanti atzīmēt, ka Latvijas zinātniskā pieeja kompānijas valdes jēdziena izpratnei ir iemantojusi abu zinātnisko skolu vislabāko pieredzi. Minēto secinājumu plaši ilustrē tādu zinātnieku publikācijas par korporatīvu pārvaldību kā A. Strupišs, I. Tillere-Tilnere un Z. Paeglīte.

Kapitālsabiedrības valdes loceklis būtībā ir sabiedrības dalībnieku uzticības persona, kuram uzticēta svešas mantas pārvaldīšana un kuram

jāsekmē sabiedrības mērķu sasniegšana (Strupišs 2003). Valde ir galvenais uzņēmuma operatīvās vadības realizētājs, kas atbild par uzņēmuma darbību tās plašākajā nozīmē (Tillere-Tilnere). Valde ir institūcija, kas vada un pārstāv kapitālsabiedrību, pārzina un vada sabiedrības lietas, atbild par sabiedrības komercdarbību un likumam atbilstošu grāmatvedību, kā arī pārvalda sabiedrības mantu un rīkojas ar tās līdzekļiem atbilstoši normatīvajiem aktiem, statūtiem un akcionāru sapulces lēmumiem (Paeglīte).

Tāpat Latvijas tiesību doktrīnā ir iespējams sastapt viedokli, ka kompānijas valdei primāri piemīt izpildu daba, kas izpaužas sabiedrības lietu kārtošānā. Proti, sabiedrības izpildinstitūcija ir valde, kura vada un pārstāv SIA. Valdes sastāvā var būt viens vai vairāki locekļi (Dalībnieki un pārvalde. Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs). Kapitālsabiedrības valde ir sabiedrības izpildinstitūcija, kas vada un pārzina sabiedrību (Prasību celšana pret valdes locekļiem). Valde ir personu grupa, kas ievēlta (kādas iestādes, organizācijas) vadīšanai (Valde. Oksforda vārdnīca). Valde ir sabiedrības ar ierobežotu atbildību pārvaldes institūcija (Sabiedrība ar ierobežotu atbildību).

Kapitālsabiedrības valdes jēdziena juridiskais nostiprinājums Latvijā primāri uzsver valdes kā sabiedrības izpildu institūcijas dabu, norādot tās galveno mērķi – sabiedrības operatīvo procesu vadīšanu. Piemēram, Komerclikuma 221. panta pirmā daļa nosaka, ka sabiedrības ar ierobežotu atbildību valde ir sabiedrības izpildinstitūcija, kura vada un pārstāv sabiedrību (Komerclikums. Latvijas Republikas likums). Visai līdzīgu valdes definīciju piedāvā arī Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 80. pants. Proti, valde ir sabiedrības izpildinstitūcija, kura vada un pārstāv sabiedrību kopīgi (Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums. Latvijas Republikas likums).

Kompānijas valdes kā izpildu orgāna daba ir nostiprināta arī Krievijas Federācijas normatīvo aktu sistēmā. Tā, Krievijas Federācijas federālais likums no 26.12.1995 Nr. 208-FZ (redakcijā uz 15.04.2019) “Par akciju sabiedrībām” definē kompānijas valdi kā sabiedrības koleģiālo izpildu orgānu (70. pants) (Federalnij zakon ot 26.12.1995 N 208-FZ).

Mazliet plašāku skaidrojumu par kompānijas valdes būtību paredz Amerikas Savienoto valstu normatīvo aktu sistēma. Tā, ASV Federālo noteikumu elektroniskais kodekss (e-CFR) ar terminu “izpildinstitūcija”, ja to lieto attiecībā uz kompāniju, apzīmē tās prezidentu, jebkuru kompānijas amatpersonu, kas atbild par galveno biznesa vienību, nodaļu vai

funkciju (piemēram, pārdošanu, administrēšanu vai finansēm), jebkuru citu kompānijas amatpersonu, kas pilda politikas veidošanas funkciju, vai jebkuru citu personu, kas veic līdzīgas politikas veidošanas funkcijas pie jebkuras kompānijas. Meitas kompāniju izpilddirektorus var uzskatīt par izpildinstitūciju, ja viņi veic līdzīgas politikas veidošanas funkcijas kā mātes kompānijas izpildinstitūcijas locekļi (17. sadaļa. Preču un vērtspapīru apmaiņa, II nodaļa. Vērtspapīru un apmaiņas komisija, 240. daļa. Vispārīgie noteikumi un regulas, 1934. gada Vērtspapīru apmaiņas akts, 240.3b-7. punkts “Izpildinstitūcijas definīcija”) (Electronic Code of Federal Regulations (e-CFR)).

Publikācijas autori norāda, ka neskatoties uz nebūtiskām atšķirībām, kompānijas valdes izpratne būtībā ir vienāda. Gan anglo-sakšu tiesību saimes valstīs, gan arī romāņu-ģermāņu tiesību doktrīnā ir atrodamas norādes uz valdi kā kompānijas izpildinstitūciju, kas kārtu sabiedrības lietas. Tāpat valdes definīcijas kontekstā nereti ir atrodamas norādes uz valdes vietu kompānijas iekšējo institūciju hierarhijā, kā arī norādes uz valdes koleģiālo dabu.

Valdes ievēlēšanas kārtība un pilnvarojuma termiņš Latvijas tiesībās. Raugoties no tā, vai komersants ir publisko vai privāto tiesību juridiskā persona, Latvijas Republikā pastāvošā tiesiskā regulējuma ietvaros sabiedrības darbību reglamentējošās normas ir ietvertas atsevišķos likumos. Komerclikums nosaka komersantu vispārējās tiesības un pienākumus, uzsākot, īstenojot un izbeidzot komercdarbību. Savukārt, publiskās personas sabiedrības ar ierobežotu atbildību darbības speciālais regulējums ir ietverts Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likumā.

Saskaņā ar Komerclikuma 210. panta pirmās daļas 4. punktu un Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 66. panta pirmās daļas 3. punktu, komercsabiedrības valde veidojas uz lēmēj institūcijas – dalībnieku sapulces – pieņemtā lēmuma par valdes locekļu ievēlēšanu pamata. Tomēr, pastāv būtiskās atšķirības starp publisko kapitālsabiedrību un privāto tiesību juridisko personu valdes izveidošanas kritērijiem.

Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 79. panta izpratnē par publiskās personas kapitālsabiedrības valdes locekli var ievēlēt fizisko personu, kuras darba pieredzei, izglītībai un kvalifikācijai jāatbilst konkrētai profesionālai sfērai, turklāt valdes locekļu skaits atkarīgs no sabiedrības lielumu raksturojošiem radītājiem, ko nosaka Ministru kabinets (Publiskas personas kapitāla daļu un kapitāl-

sabiedrību pārvaldības likums. Latvijas Republikas likums). Savukārt, pamatojoties uz Komerclikuma 224. panta pirmo un otro daļu, var secināt, ka lai personu ievēlētu par privāto tiesību sabiedrības valdes locekli, pietiek ar dalībnieku sapulces lēmumu un attiecīgās personas piekrišanu. Šajā gadījumā valdes skaitliskais sastāvs ir noteicams, pamatojoties uz sabiedrības statūtiem (Komerclikums. Latvijas Republikas likums).

Otrais solis sabiedrības valdes sastāva iecelšanai ir attiecīgo dokumentu iesniegšana, uz kuru pamata komercrēģistrā tiek izdarīts ieraksts par valdes locekļa ievēlēšanu (Komerclikuma 10. panta pirmā daļa). No minētajām tiesību normām izriet, ka uz dalībnieku sapulces lēmuma pamata, sabiedrības valdei jāiesniedz Uzņēmumu reģistrā KR18 pieteikuma veidlapa “Pieteikums izmaiņām”, atzīmējot ar “X” sekojošos punktus:

- Izmaiņas kapitālsabiedrības valdes sastāvā, informācija par valdes locekļiem vai valdes locekļu pārstāvības tiesības;
- Izmaiņas dalībnieku reģistrā.

Bez tam pieteikumā jānorāda informācija par patieso labuma guvēju vai jāapliecina, ka iepriekš reģistrēta informācija nav mainījusies.

Pieteikuma veidlapu KR18 paraksta valde. Ja valdes loceklis pats atkāpies no amata, pieteikumu paraksta viņš pats vai valdes loceklis, kas paliek amatā. Iesniedzot Uzņēmumu reģistrā pieteikumu par izmaiņām valdes sastāvā klātienē, personu paraksti ir jāapliecina notariālā kārtā; bet ja dokumentus iesniedz elektroniski, tad izmanto drošu elektronisko parakstu ar laika zīmogu (SIA izmaiņas valdes sastāvā. Aizpildi reģistrācijas veidlapu).

Zvērinātā notāra loma šajā procesā nav nejauša. Paraksta īstuma apliecināšana vienlaikus ir parakstītāja identitātes pārbaude. Darba autoru ieskatā, ieviešot konkrēto nosacījumu sabiedrības valdes locekļa iecelšanai, valsts nodrošina sev ērtāko veidu reiderisma apkarošanai. Tādējādi var teikt, ka, novēršot pretlikumību komerciesiskajā jomā, zvērināts notārs īsteno valsts gribu – nepieļauj noziedzības izplatīšanos un tiesu sistēmas pārslogojumu Latvijas Republikas tiesiskajā telpā.

Salīdzinot divus komercdarbību regulējošos likumus – Komerclikumu un Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likumu – izriet, ka pirmais iekļauj vispārīgās tiesību normas, kuras ir saistošas visiem komercdarbības veicējiem; savukārt, otrajā likumā nostiprināto speciālo normu mērķis ir veicināt publisko personu efektīvu komercdarbību. Atgriežoties pie jautājuma par sabiedrības valdes locekļu

ievēlēšanu, ir manāma nesaskaņa normās par valdes loceklim piešķiramo pilnvaru termiņu.

Komerclikuma 224. panta trešā daļa, kā vispārīgā norma, nosaka, ka valdes locekli ievēlē uz noteiktu laiku, ja statūtos nav noteikts citādi. Savukārt, Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 79. panta trešās daļas speciālā norma paredz, ka publiskas personas kapitālsabiedrībā valdes locekli amatā ievēlē uz pieciem gadiem. Ir konstatējama pretruna starp divu vienāda juridiska spēka tiesību aktu vispārīgo un speciālo normu.

Saskaņā ar Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 9. panta sestās daļas 2. punktu, ja konstatē pretrunu starp vienāda juridiska spēka vispārējo un speciālo tiesību normu, vispārējo tiesību normu piemēro tiktāl, ciktāl to neierobežo speciālā tiesību norma (Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums. Latvijas Republikas likums). Tātad, attiecībā pret publisko personu kapitālsabiedrības valdes loceklim piešķiramo pilnvaru termiņu, jāpiemēro Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldes likuma 79. panta trešās daļas speciālo normu – 5 gadu termiņš.

Likumdošanas nepilnības valdes locekļu pilnvarojuma reģistrācijas jomā Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra komercreģistrā. Komercreģistra ierakstu saturu kapitālsabiedrībai nosaka Komerclikuma 8. panta trešā daļa. Proti, par kapitālsabiedrību komercreģistrā ierakstāmas šādas ziņas:

- firma;
- kapitālsabiedrības veids;
- kapitālsabiedrības valdes locekļu, padomes locekļu (ja kapitālsabiedrībai ir izveidota padome) vārds, uzvārds, personas kods (ja personai nav personas koda, – dzimšanas datums, personu apliecinošā dokumenta numurs un izdošanas datums, valsts un institūcija, kas dokumentu izdevusi) un ieņemamais amats;
- valdes locekļu tiesības pārstāvēt kapitālsabiedrību atsevišķi vai kopīgi;
- pamatkapitāla lielums, atsevišķi norādot parakstītā un apmaksātā pamatkapitāla lielumu;
- akciju sabiedrības nosacītā pamatkapitāla lielums;
- juridiskā adrese;
- ja kapitālsabiedrība nodibināta uz noteiktu laiku, – laiks, uz kādu tā nodibināta;
- filiāles firma, ja tā atšķiras no kapitālsabiedrības firmas, un tās juridiskā adrese.

Norāde uz komercreģistra saturu ir atrodama arī likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 6. panta pirmajā daļā (Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru. Latvijas Republikas likums). Proti, Uzņēmumu reģistra žurnālā par katru uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) ierakstāmas šādas ziņas:

- uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) nosaukums, reģistrācijas numurs un datums;
- termiņš, uz kādu uzņēmums (uzņēmējsabiedrība) nodibināts;
- uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) juridiskā adrese;
- reģistrējot filiāli, jānorāda galvenā uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) juridiskā adrese;
- filiāles firma, ja tā atšķiras no uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) firmas, tās juridiskā adrese un to personu vārds, uzvārds, personas kods un pilnvarojuma apjoms, kuras pilnvarotas pārstāvēt uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) darbībā, kas saistītas ar filiāli.

Jēdziens “valdes locekļu tiesības pārstāvēt kapitālsabiedrību atsevišķi vai kopīgi” attiecas uz valdes locekļa pilnvarojuma apjomu un neattiecas uz valdes locekļa pilnvarojuma termiņu. Līdz ar to, secināms, ka pašlaik normatīvie akti neparedz iespēju reģistrēt valdes pilnvarojuma termiņu komercreģistrā, ja valdes loceklis ieņem amatu publiskās personas sabiedrībā ar ierobežotu atbildību. Kā jau tika norādīts publikācijas otrajā nodaļā publiskās personas sabiedrībā ar ierobežotu atbildību valdes pilnvarojuma termiņš ir 5 gadi (Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 79. panta trešā daļa).

Komercreģistra ierakstiem piemīt publiskā ticamība. Minētais apstāklis nodrošina gan trešo personu, gan pašu komersantu juridisku aizsardzību. Komercreģistrā tiek ierakstītas svarīgākās ziņas, kas trešajām personām komercietiskās apgrozības ietvaros būtu jāzina par komersantu (Jauja). Komercreģistra publiskās ticamības raksturs izriet arī no Komerclikuma 12. panta regulējuma, kas paredz nosacījumus komercreģistrā iegrāmatoto kļūdu (kļūdaino faktu) novēršanai. Ņemot vērā, ka Komerclikuma 8. pants neparedz iespēju komercreģistrā ierakstīt datus par valdes locekļa pilnvarojuma termiņu, šāda fakta nenorādīšana nav uzskatāma par kļūdu Komerclikuma 12. panta izpratnē. Līdz ar to, atbilstoši komercreģistra publiskai ticamībai, publiskās personas sabiedrības ar ierobežotu atbildību valdes locekļa pilnvarojuma termiņu būtu jāuzskata par noteiktu bez termiņa ierobežojumiem. Publikācijas autori norāda, ka minēto apstākli nevar uzskatīt par normālu praksi, jo valdei šādās kapitālsabiedrībās ir noteikts precīzs pilnvarojuma termiņš.

Konstatētās problēmas novēršanai, autori piedāvā grozīt Komerclikuma 8. panta trešo daļu, papildinot to ar 4.¹ punktu šādā redakcijā: “4)¹ valdes locekļu pilnvarojuma termiņu;”.

Piedāvātais likuma grozījums ļaus atrisināt problēmu ar publiskās personas sabiedrības ar ierobežotu atbildību valdes pilnvarojuma termiņa norādi komercreģistrā. Komercreģistra publiskā ticamība ļaus arī informēt trešās personas par valdes pilnvarojuma termiņiem, kas ir svarīgs apstāklis efektīvai korporatīvai pārvaldībai.

Bibliogrāfija

- CEO or Chief Executive Officer – definition and meaning. MBN Market business news. Pieejams: <https://marketbusinessnews.com/financial-glossary/chief-executive-officer-ceo/> (skat. 05.10.2019.).
- Corporate Finance Institute. What is a CEO (Chief Executive Officer)? Pieejams: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/careers/jobs/what-is-a-ceo-chief-executive-officer/> (skat. 05.10.2019.).
- Dalībnieki un pārvalde. Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs. Pieejams: <https://www.ur.gov.lv/lv/registre/uznemumu-vai-komersantu/mazkapitala-sia/dibinasana/dalibnieki-un-parvalde/> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Electronic Code of Federal Regulations (e-CFR). Title 17. Commodity and Securities Exchanges Chapter II. Securities and exchange commission. Part 240. General rules and regulations, Securities exchange act of 1934. Section 240.3b-7. Definition of “executive officer”. 17 CFR § 240.3b-7 – Definition of “executive officer”. Pieejams: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/17/240.3b-7> (skat. 05.10.2019.).
- Federalnij zakon ot 26.12.1995 N 208-FZ (red. ot 15.04.2019) “Ob akcionernih obsestvah”. Pieejams: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8743/97f5170c051517f9fa990316ceb6e71cc45ffca3/ (In Russian) (skat. 05.10.2019.).
- Jauja H. Komercreģistra ieraksti jāaktualizē. Komercreģistra dati nodrošina publisko ticamību. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/114518> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Kenton W. Chief Executive Officer (CEO). Pieejams: <https://www.investopedia.com/terms/c/ceo.asp> (skat. 05.10.2019.).
- Komerclikums. Latvijas Republikas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=5490> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Leonard K. The Difference Between an Executive Director & a Chief Executive Officer. Pieejams: <https://smallbusiness.chron.com/difference-between-executive-director-chief-executive-officer-21800.html> (skat. 05.10.2019.).
- Lin C. W. L. CEOs and Presidents. UC Davis Law Review, Vol. 47, 1351, 2014. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2428371 (skat. 05.10.2019.).

- Merriam-Webster dictionary. Pieejams: <https://www.merriam-webster.com> (skat. 05.10.2019.).
- Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums. Latvijas Republikas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=249322> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Organizacija dejatelnosti pravleniya. Pieejams: https://the-books.biz/knigideloproizvodstvo_860/organizatsiya-deyatelnosti-pravleniya-45350.html (In Russian) (skat. 05.10.2019.).
- Paeglite Z. Kādi ir valdes locekļu pienākumi. Pieejams: https://www.sorainen.com/UserFiles/File/Publications/article_What-are-the-responsibilities-of-the-members-of-the-Executive-Board.2016-06-20.lat.latvijas-vestnesa-portals.tomsv-zanep.pdf (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru. Latvijas Republikas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=72847> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums. Latvijas Republikas likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=269907> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Polnomocija chlena pravleniya i direktora v Estonskoj kompanii. Pieejams: <https://www.dklex.ee/publikatsii/polnomochiya-chlena-pravleniya-i-direktora-v-estonskoj-kompanii.html> (In Russian) (skat. 05.10.2019.).
- Prasību celšana pret valdes locekļiem. Pieejams: <https://administratorubirojs.lv/raksti/187-prasibu-celsana-pret-valdes-locekliem> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Pravlenije hozajstvennogo obshestva (AO, OOO) – obsije svedenija i osobennosti raboti. Pieejams: <http://uriston.com/kommercheskoe-pravo/yuridicheskie-litsa/rukovodstvo/pravlenie.html> (In Russian) (skat. 05.10.2019.).
- Sabiedrība ar ierobežotu atbildību. Pieejams: <https://www.company-taxes.info/dazada-informacija/sabiedriba-ar-ierobezotu-atbildibu/> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- SIA izmaiņas valdes sastāvā. Aizpildi reģistrācijas veidlapu. Pieejams: <https://www.ur.gov.lv/lv/register/uznemumu-vai-komersantu/sia/izmainas-dalibnieku-un-valdes-maina/izmainas-valdes-sastava/aizpildi-registracijas-veidlapu/> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Strupišs A. Komerclikuma komentāri III. B. daļa. Komersanti. Rīga, 2003, 143. lpp. (In Latvian)
- Tillere-Tilnere I. Pienākumu un atbildības sadale valdē. Pieejams: http://kpmglaw.lv/pienakumu_un_atbildibas_sadale_valde (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Valde. Oksforda vārdnīca. Pieejams: <https://lv.oxforddictionaries.com/definition/VALDE> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- VEGAS LEX. Kā izveidot valdi. Pieejams: <https://www.vegaslex.ru/analytics/publications/60793/> (In Latvian) (skat. 05.10.2019.).
- Visseje rukovodstvo kompanii i jego funkcii. Pieejams: <http://infomanagement.ru/referat/97/3> (In Russian) (skat. 05.10.2019.).

**Registration Problems of the Duration of Authorities of Members
of the Board of the Public Person's Limited Liability Company
in the Register of Enterprises of Latvia**

Summary

The Board is an executive body of a company. Its main function is the organisation of operational activities of the company in order to get profit. A key responsibility of the board members is the implementation and fulfillment of the strategic objectives and medium-term operational strategy, accepted by the owners or by the council. The term of authorities of board members in private limited liability companies is established by the Commercial law and is without time limit, unless the owners have agreed otherwise. On the other hand, the term of authorities of the members of the board of state or municipal owned companies is determined by the Law on Governance of Capital Shares of a Public Person and Capital Companies and is made up of 5 years. The register of enterprises of Latvia has a responsibility to record and publish data on the election and revocation of a member of the board in a limited liability company without any reference to the term of the authorities.

Key words: the board, the election and revocation of the board, the term of authorities.

ELEKTRONISKĀ NOTIKUMU ŽURNĀLA IZMANTOŠANA PERSONAS DATU AIZSARDZĪBAS TIESĪBU KONTEKSTĀ

Valsts policija savā ikdienas darbā, aizsargājot personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem, izmanto vairums informācijas sistēmas, tai skaitā Elektronisko notikuma žurnālu, kurā tiek ieļauta un vēlāk izmantota noteikta veida informācija.

Šajā reģistrā personas datu saturošā informācija ir iekļaujama, glabājama, izmantojama un kā citādi apstrādājama, ievērojot Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa direktīvu (ES) 2016/680 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi, ko veic kompetentās iestādes, lai novērstu, izmeklētu, atklātu noziedzīgus nodarījumus vai sauktu pie atbildības par tiem vai izpildītu kriminālsodus, un par šādu datu brīvu apriti, ar ko atceļ Padomes pamatlēmumu 2008/977/TI (turpmāk – Policijas direktīva). Policijas direktīva iezīmē tās prasības, kuras īstenojot, personas datu apstrāde atzīstama par tiesisku.

Raksta mērķis ir analizēt datu apstrādes tiesiskuma priekšnoteikumus un to kopsakarā ar datu apstrādes faktiskajiem apstākļiem izvērtēt Elektroniskā notikuma žurnāla izmantošanas atbilstību datu aizsardzības prasībām.

Līdzvērtīgs pētījums pēc raksta autora rīcībā esošās informācijas līdz šim brīdim nekad netika veikts. Raksta uzdevumi ir: izprast un analizēt datu apstrādes priekšnoteikumus; izpētīt tiesību aktus, kuros tiek noteikts (definēts) apstrādājamais datu apjoms Elektroniskā notikuma žurnālā; izvērtēt Elektroniskā notikuma žurnāla saturu kopsakarā ar datu aizsardzības prasībām.

Atslēgas vārdi: personas dati, personas datu apstrāde, tiesiskums, apjoms izvērtējums.

No Policijas direktīvas 4. un 8. panta un likuma “Par fizisko personu datu apstrādi kriminālprocesā un administratīvā pārkāpuma procesā” 4. un 5. panta izriet, ka, lai atzītu Valsts policijas veikto personas datu apstrādi par tiesisku un pamatotu, tai jāatbilst vairākiem kritērijiem, proti, jāatbilst datu apstrādes pamatprincipiem, jāpastāv precīziem, konkrēti formulētiem un likumīgiem mērķiem un tiesiskajam pamatam datu apstrādei. Ja trūkst kaut viena obligātā datu apstrādes priekšnoteikuma, tā nevar tikt atzīta par likumīgu un pamatotu.

Pirms datu apstrādes uzsākšanas ir nepieciešams izvērtēt un noteikt datu apstrādes nolūkus (mērķus), kuriem jābūt nepārprotamiem, konkrētiem un leģitīmiem. Personas datu apstrādes nolūka noteikšana ir

pamatu pamats jebkurai personas datu apstrādei un priekšnoteikums citu datu aizsardzības prasību, tai skaitā pamatprincipu, piemērošanai. Personas datu apstrādes nolūka būtiskumu ir akcentējusi Satversmes tiesa vairākos savos spriedumos.

Tā Satversmes tiesa, identificējot Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 96. pantā esošo pamattiesību saturu kopsakarā ar Konvencijas 8. pantu, ir atzinusi, ka “valsts institūcijām ir ne vien negatīvs pienākums atturēties no jebkādas nepamatotas iekļaušanās tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību, bet arī pozitīvs pienākums veikt šo tiesību aizsardzībai nepieciešamās darbības. Likumdevējam ir jāizveido tāds personas datu aizsardzības mehānisms, kas nodrošinātu to apstrādes noteikumu atbilstību paredzētajam mērķim.” (Satversmes tiesas 2016. gada 12. maija spriedums lietā Nr. 2015-14-0103).

Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību var ierobežot, bet ir jāpārbauda, vai ierobežojums ir attaisnojams, proti, vai: “1) tas ir noteikts ar likumu; 2) tam ir leģitīms mērķis; 3) tas ir samērīgs.” (Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-17-01) “Ikvienu pamattiesību ierobežojuma pamatā ir jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs, proti, ierobežojums tiek noteikts svarīgu interešu – leģitīma mērķa – labad.” (Satversmes tiesas 2005. gada 22. decembra spriedums lietā Nr. 2005-19-01) No iepriekš minētā izriet, ka datu apstrādes nolūks ir fundamentāls aspekts, kas ir jāņem vērā un jānosaka pirms personas datu apstrādes uzsākšanas.

Nolūka ierobežojuma koncepcija balstās uz diviem pamatnosacījumiem: personas dati tiek vākti “konkrētos, skaidros un leģitīmos nolūkos, un to turpmāku apstrādi neveic ar minētajiem nolūkiem nesavietojamā veidā.” (Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti, ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula)).

Nodefinējot nolūku, ir jāsaprot, vai attiecīgā mērķa sasniegšanai vispār ir nepieciešami datu subjekta personas dati. Personas dati ir apstrādājami tikai tad, ja apstrādes nolūku pienācīgā kārtā un tādā pašā kvalitātē nav iespējams sasniegt ar citiem līdzekļiem. Tomēr, ja mērķi nav iespējams citādi sasniegt kā vien, veicot datu apstrādi, ir jānoteic un jāidentificē, kādi tieši personas dati (vārds, uzvārds, dzimšanas datums, personas kods, adrese, telefona numurs u. c. dati) ir nepieciešami, lai šo mērķi sasniegtu. Pie identiska secinājuma ir nonācis arī Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departaments savā 2019. gada 31. janvāra spriedumā

lietā Nr. A420322015, SKA-148/2019, norādot, ka, “lai secinātu, vai konkrētu datu apstrāde saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likuma 7. panta 3. punktu ir pieļaujama, ir nepieciešams pārbaudīt, vai konkrēto datu apstrāde ir nepieciešama likumā noteiktu pienākumu izpildei jeb, citiem vārdiem sakot, vai konkrēta pienākuma pienācīga izpilde nav iespējama bez attiecīgu datu apstrādes. To noskaidrojot, primāri jāņem vērā mērķis, kura sasniegšanai likumā ir paredzēts konkrēts pienākums, jo tikai tādējādi ir iespējams noskaidrot, kādi dati un kādā apjomā ir nepieciešami pienākuma izpildei.” (Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2019. gada 31. janvāra spriedums lietā Nr. A420322015, SKA-148/2019).

Ja pēc minētā izvērtējuma pārzinis secina, ka nolūku nav iespējams sasniegt bez datu subjektu personas datu apstrādes, tad turpmākajā nolūka noteikšanas procesā ir jāņem vērā personas datu apstrādes pamatprincipu, ka dati tiek vākti konkrētos, skaidros un leģitīmos nolūkos. Lielākoties tiesību aizsardzības iestāžu darbību reglamentējošajos normatīvajos aktos datu apstrādes nolūki ir norādīti pašos tiesību aktos. Arī Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti, ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula) 45. apsvērumā norādīts, ka, ja “apstrādi veic saskaņā ar uz pārzini attiecināmu juridisku pienākumu, vai ja apstrāde ir nepieciešama, lai izpildītu uzdevumu, ko veic sabiedrības interesēs vai īstenojot oficiālas pilnvaras, apstrādes nolūkam vajadzētu būt noteiktam ES vai dalībvalstu tiesību aktos”. (Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula)).

Vienlaikus, lai atzītu, ka Valsts policija veica datu subjekta personas datu apstrādi tiesību aktā nospraustā nolūka sasniegšanai, ir jākonstatē vai attiecīgais nolūks ir konkrēts, skaidrs un leģitīms.

Konkrēts un skaidrs nolūks ir nolūks, kas definēts atklāti un nepārprotami, bez jebkāda veida nenoteiktībām un neskaidrībām attiecībā uz tās nozīmi un nodomu. Nolūks nedrīkst radīt šaubas un tā nozīmi identiski jāizprot gan pašam pārzinim, gan apstrādātājam, ja tas tiek iesaistīts datu apstrādē pārziņa vārdā, gan arī datu subjektam.

Prasība, lai nolūks būtu precīzi formulēts, veicina pārskatāmību un paredzamību. Tas ļauj nepārprotami identificēt ierobežojumus tam, kā pārzinim ir iespēja izmantot savāktos personas datus, lai aizsargātu datu

subjektus. Tas palīdz visiem, kas apstrādā datus pārziņa vārdā, kā arī datu subjektiem, datu aizsardzības iestādēm un citu ieinteresētām personām iegūt kopīgu izpratni par to, kā attiecīgie dati var tikt izmantoti. Tas savukārt samazina risku, ka datu subjektu gaidas atšķiras no pārziņa vēlmēm.

Saskaņā ar Satversmes 116. pantu personas datus var apstrādāt, tai skaitā pieprasīt, saņemt un izmantot, tādā veidā ierobežojot Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības, likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Satversmes tiesa 2010. gada 18. februāra spriedumā lietā Nr. 2009-74-01 norāda, ka Satversmē noteiktās pamattiesības var ierobežot, ja vien ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, tam ir leģitīms mērķis un tas ir samērīgs. Satversmes tiesas 2011. gada 14. marta spriedumā lietā Nr. 2010-51-01 norādīts, ka tiesību aktiem, kuros nosaka personas datu aizsardzības garantijas, ir jāatbilst datu aizsardzības jomas principiem, tajos jāparedz skaidrs mērķis, kura dēļ informācija par personu ir sniedzama, un jānosaka pēc iespējas nepārprotams šīs informācijas apstrādes nolūks, kā arī sniedzamās informācijas apjoms un veids.

Identiska nostāja ir pausta Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 29. aprīļa spriedumā lietā “L.H. pret LATVIJU” (Iesniegums Nr. 52019/07)” un tās tiesu praksē iedibināto interpretāciju attiecībā uz frāzi “saskaņā ar likumu”. (Apkopojums lietā S. un Marper pret Apvienoto Karalisti [Lielā Palāta], Nr. 30562/04 un 30566/04).

Personas datu apstrāde ir jebkura ar personas datiem veikta darbība, tajā skaitā, personas datu vākšana, glabāšana, izmantošana, nodošana. Ņemot vērā minēto, kā arī Satversmes tiesas 2010. gada 18. februāra spriedumā lietā Nr. 2009-74-01 un Satversmes tiesas 2011. gada 14. marta spriedumā lietā Nr. 2010-51-01 norādīto, secināms, ka Satversmes tiesas 2011. gada 14. marta spriedumā lietā Nr. 2010-51-01 sniegtā atziņa par informācijas apjomu attiecas ne vien uz nodošanu, bet gan uz jebkuru personas datu apstrādes posmu, tajā skaitā vākšanu un izmantošanu. Proti, lai pārzinis (Valsts policija) varētu veikt datu subjekta personas datu apstrādi Elektroniskajā žurnālā noteiktajā apjomā un veidā, tad šim apjomam un veidam jābūt noteiktam likumā, kā tas izriet no Satversmes tiesu prakses, Policijas direktīvas 8. panta un likuma “Par fizisko personu datu apstrādi kriminālprocesā un administratīvā pārkāpuma procesā” 5. pantu.

ECT judikatūrā ir nostiprināts, ka privātās dzīves aizskārums ir noticis tiesību aktu ietvaros, ja “tā pamatā ir valsts tiesību aktu noteikums, kuram ir zināmas īpašības” (Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem datu aizsardzības jomā) un tas ir “pieejams attiecīgajām personām un paredzamas attiecībā uz tā sekām”. (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 16. februāra spriedums lietā Amann pret Šveici [GC]) Tiesību norma ir paredzama, ja “tā ir formulēta pietiekami precīzi, lai dotu iespēju ikvienai personai – attiecīgā gadījumā saņemot atbilstošu padomu – regulēt savu rīcību”. (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 16. februāra spriedums lietā Amann pret Šveici [GC]) “Attiecībā uz “tiesību aktu” prasītā precizitātes pakāpe šajā saistībā ir atkarīga no konkrētā datu apstrādes temata.” (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 26. aprīļa spriedums lietā The Sunday Times pret Apvienoto Karalisti)

Lietā Rotaru pret Rumāniju (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 4. aprīļa spriedums lietā Rotaru pret Rumāniju) tika konstatēts Konvencijas 8. panta prasību pār kāpums, jo “Rumānijas tiesību akti atļāva vākt, reģistrēt un arhivēt slepenās datnēs informāciju, kas skar valsts drošību, nenosakot minēto pilnvaru īstenošanas robežas, kas palika iestāžu ziņā. Piemēram, valsts tiesību aktos nebija definēts apstrādājamas informācijas veids, cilvēku kategorijas, attiecībā uz kuriem var veikt uzraudzības pasākumus, apstākļi, kuros tādas pasākumus var veikt, vai procedūra, kas jāievēro.” (Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem datu aizsardzības jomā) Šā tiesību akta nepilnības bija pretrunā Konvencijas 8. pantā nostiprinātajam pārredzamības principam, līdz ar to ECT atzina, ka izskatāmajā gadījumā noticis minētā panta prasību pārkāpums.

Spriedumā lietā M. M. pret Apvienoto Karalisti ECT izklāstīja kritērijus, kuriem jābūt izpildītiem, lai likums vai darbība “atbilstu tiesību aktiem”. Darbībai jābūt:

- pietiekami pamatoti valsts tiesību aktos un atbilstīgi tiesību normām; savukārt;
- tiesību aktam – pienācīgi pieejamam un prognozējamam, t. i., formulētam pietiekami precīzi, lai persona varētu pielāgot savu rīcību. (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1990. gada 24. aprīļa spriedums lietā Huvig pret Franciju).

ECT ir norādījis, ka, lai tiesību akts atbilstu šīm prasībām, ar to “jānodrošina pienācīga tiesiskā aizsardzība pret patvaļību un tādējādi tajā pietiekami skaidri jānorāda kompetentajām iestādēm piešķirtās rīcības brīvības darbības joma un tās izmantošanas veids.” (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 13. novembra spriedums lietā M. M. pret

Apvienoto Karalisti) Proti, darbība atbildīs tiesību aktiem, ja tai būs juridisks pamats un būs paredzēti skaidri tās īstenošanas noteikumi. Attiecīgā gadījumā Valsts policijas darbību reglamentējošajos normatīvajos aktos būtu arī skaidri jānosaka pārziņiem piešķirtās rīcības brīvības apmērs un jāsniedz norādes par tās izmantošanu, kā arī jānodrošina pienācīgas tiesiskās garantijas, tai skaitā datu subjekta tiesību ievērošanu.

Ministru kabineta 2012. gada 20. marta noteikumiem Nr. 190 "Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku" (turpmāk – Noteikumi Nr. 190) paredz vienotajā notikumu reģistrā ievadīt noteikta veida personas datu apjomu noteikumos noteiktajā kārtībā un gadījumos. Noteikumi Nr. 190 neparedz vienotajā notikumu reģistrā (ENŽ) iekļaut sekojošus datu subjektu personas datus: augums, āriene (ķermeņa uzbūve, mati, valodu zināšanas), sejas pazīmes (informācija par acīm, degunu, lūpām, muti, pieri, uzacīm, zodu, sejas formu utt.), uzvedības īpatnību (balss, gaita utt.) un rasi. Šādu datu apjomu ENŽ neparedz iekļaut ne minētie Ministru kabineta noteikumi, ne likums "Par policiju", ne arī kāds cits ārējais tiesību akts.

Kā pamatojumu šādi datu subjektu personas datu apstrādei (ievadīšanai, izmantošanai un glabāšanai ENŽ un šo datu vēlākai nodošanai tiesai) Valsts policija izmanto Valsts policijas 2010. gada 8. aprīļa noteikumus Nr. 6 "Integrētās iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmas "Elektroniskais notikumu žurnāls"", kuros šādu datu iekļaušanu ENŽ ir noteikusi. Valsts policija, pamatojot faktiskās rīcības tiesiskumu ar iepriekš minētajiem iekšējiem normatīvajiem aktiem ir klaji pārkāpusi datu apstrādes tiesiskumu, jo kompetentās iestāde var apstrādāt personas datus tikai savu darbību regulējošos ārējos normatīvajos aktos noteiktajos gadījumos. Tādējādi secināms, ka minēto datu apjomu Valsts policija nav tiesīga iekļaut Elektroniskajā notikumu žurnālā, tos glabāt un izmantot.

Elektroniskā notikuma žurnāla saturam ir jāatbilst Ministru kabineta noteiktajam. Valsts policija nav tiesīga ar iekšējo normatīvo aktu palielināt reģistrā iekļaujamo un glabājamo personas datu apjomu.

Bibliogrāfija

- Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprila regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un sadu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Visparīgā datu aizsardzības regula). Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679> (In Latvian) (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprila direktīva (ES) 2016/680 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi, ko veic kompetentas iestādes, lai noverstu, izmekletu, atklātu noziedzīgus nodarījumus vai sauktu pie atbildības par tiem vai izpildītu kriminālsodus, un par sadu datu brīvu apriti, ar ko atceļ Padomes pamatlēmumu 2008/977/TI. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj/?locale=LV> (In Latvian) (skat. 01.10.2019.).
- Latvijas Republikas Satversme. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> (In Latvian) (skat. 30.09.2019.).
- Likums “Par policiju”. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=67957> (In Latvian) (skat. 02.10.2019.).
- Likums “Par fizisko personu datu apstrādi kriminālprocesā un administratīvā pārkāpuma procesā”. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2019/147.1> (In Latvian) (skat. 04.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 13. novembra spriedums lietā M. M. pret Apvienoto Karalisti, pieteikuma Nr. 24029/07. Pieejams: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/Link/Document/Blob/1b621dc1a2c5d11e498db8b09b4f043e0.pdf?targetType=PLC-multimedia&originationContext=document&transitionType=DocumentImage&uniqueId=3913cb46-3257-4a25-908a-c2d2ec791e33&contextData=\(sc.Default\)](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/Link/Document/Blob/1b621dc1a2c5d11e498db8b09b4f043e0.pdf?targetType=PLC-multimedia&originationContext=document&transitionType=DocumentImage&uniqueId=3913cb46-3257-4a25-908a-c2d2ec791e33&contextData=(sc.Default)) (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 21. jūnija spriedumu lietā Shimovolos pret Krieviju, prasības pieteikums Nr. 30194/09. Pieejams: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,4e26e4d32.html> (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 10. februāra spriedums lietā Iordachi un citi pret Moldovu, prasības pieteikums Nr. 25198/02. Pieejams: <https://rm.coe.int/168067d212> (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 28. jūnija spriedums lietā Association for European Integration and Human Rights un Ekimdzjiev pret Bulgāriju, prasības pieteikums Nr. 62540/00. Pieejams: http://hrlibrary.umn.edu/research/bulgaria/AEIHR_M_Ekimdjiev_en1.pdf (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 31. maija spriedums lietā Vetter pret Franciju, prasības pieteikums Nr. 59842/00.
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 4. aprīļa spriedums lietā Rotaru pret Rumāniju, prasības pieteikums Nr. 28341/95. Pieejams: http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Rotaru_protiv_Rumunije.pdf (skat. 02.10.2019.).

- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 16. februāra spriedums lietā Amann pret Šveici [GC], prasības pieteikums Nr. 27798/95. Pieejams: <https://www.legal-tools.org/doc/6e49ed/pdf/> (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1990. gada 24. aprīļa spriedums lietā Huvig pret Franciju, pieteikuma Nr. 11105/84. Pieejams: [http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Huvig%20v.%20France%20\[24%20Apr%201990\]%20\[EN\].pdf](http://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsource/Huvig%20v.%20France%20[24%20Apr%201990]%20[EN].pdf) (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 25. marta spriedums lietā Kopp pret Šveici, prasības pieteikums Nr. 23224/94. Pieejams: <http://www.servat.unibe.ch/dfr/em232249.html> (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1985. gada 26. aprīļa spriedums lietā Malone pret Apvienoto Karalisti, prasības pieteikums Nr. 8691/79. Pieejams: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-57533%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-57533%22]}) (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1983. gada 25. marta spriedums lietā Silver un citi pret Apvienoto Karalisti, prasības pieteikumi Nr. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&cid=001-57577&filename=001-57577.pdf> (skat. 02.10.2019.).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 26. aprīļa spriedums lietā The Sunday Times pret Apvienoto Karalisti, prasības pieteikums Nr. 6538/74. Pieejams: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-57584%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-57584%22]}) (skat. 02.10.2019.).
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2016. gada 12. maija spriedums lietā Nr. 2015-14-0103. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2015/06/2015-14-0103_Spriedums.pdf#search= (In Latvian) (skat. 02.10.2019.).
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-17-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2004-17-01_Spriedums.pdf (In Latvian) (skat. 02.10.2019.).
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 22. decembra spriedums lietā Nr. 2005-19-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2005-19-01_spriedums.pdf (In Latvian) (skat. 02.10.2019.).
- Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2019. gada 31. janvāra spriedums lietā Nr. A420322015, SKA-148/2019 (In Latvian) (skat. 02.10.2019.).
- Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem datu aizsardzības jomā. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2015. gads. Pieejams: <https://www.dvi.gov.lv/lv/wp-content/uploads/fra-2014-handbook-data-protection-lv.pdf> (In Latvian) (skat. 02.10.2019.).

Use of the Electronic Event Journal in the Context of Personal Data Protection Rights

Summary

The legality of data processing is ensured by the establishment of three prerequisites: purpose, legal basis and compliance of the data processing with the basic principles.

The State Police, as the competent authority, has a legal basis for processing personal data only if the relevant authorization or obligation is laid down in an external, not internal, regulatory act. Furthermore, it must be borne in mind that this external normative act must provide for a specific and unambiguous purpose of data processing and the amount of data required to achieve that purpose. If such an authorization or obligation is not specified in an external regulatory enactment, the State Police is not entitled to process the relevant data, but in doing so it shall be declared unlawful.

The content of the electronic event log must comply with the requirements set by the Cabinet of Ministers. The State Police is not entitled to increase the amount of personal data to be included and stored in the register by internal regulatory enactment.

Key words: personal data, processing of personal data, justice, extent, evaluation.

PERSONU AR INVALIDITĀTI TIESĪBAS IZMANTOT SABIEDRISKO, STARPTAUTISKO TRANSPORTU LATVIJAS VALSTS ROBEŽĀS UN ĀRPUS TĀS

Pārvietošanās ir viena no cilvēka lielākajām un svarīgākajām brīvībām. Cilvēka tiesības ietver izvēli, uz kuriem doties, ar kādu transportu nokļūt izvēlētajā galamērķī, kad atgriezties utt. Personām ar invaliditāti piemīt tādas pašas tiesības kā citiem cilvēkiem risināt jautājumus par savu pārvietošanos. Šīs tiesības ietvertas vairākos starptautiskajos un Latvijas nacionālajos tiesību aktos, kas regulē tiesiskos jautājumus transporta jomās. Tomēr realitātē rāda, ka invalīds saskaras ar grūtībām, risinot pārvietošanās jautājumus, it īpaši, ja pārvietošanās ir paredzēta ar transporta izmantošanu. Raksta mērķis ir analizēt tiesību aktus, kas regulē pasažieru pārvietošanos, akcentējot uzmanību uz personām ar invaliditāti, un apkopot problēmjautājumus, ar kurām invalīds saskaras, izmantojot sabiedrisko, starptautisko transportu Latvijas valsts robežās un ārpus tās. Rakstā ar sabiedrisko transportu tiek saprasts jebkurš sabiedriskā transporta veids, tātad autobusi, trolejbusi un tramvaji, kas kursē Latvijas pilsētās. Starptautiskais transports ir autobusi, kuri veic starptautiskos pasažieru pārvadājumus, dzelzceļa transports, aviotransports un pasažieru kuģi. Raksta novitāte ir saistīta ar to, ka tiek apkopotas personu ar invaliditāti tiesības, izmantojot dažāda veida transportu. Galvenais raksta secinājums ir tiesiskā regulējuma esamība un pietiekamība, kas liecina par to, ka personu ar invaliditāti tiesības izmantot dažāda veida transportu ir plaši regulētas. Tiesiskais regulējums ir pamats tiesību ievērošanai. Savukārt nākamā stadija ir tiesību praktiskā realizācija, kurā tiek konstatētas problēmas.

Atslēgas vārdi: invalīds, transports, sabiedriskais transports, starptautiskais transports, pārvietošanās.

Latvijā jau vairākas desmitgades tiek risinātas vides pieejamības problēmas personām ar invaliditāti. Vides pieejamības jautājumu klāstā ietilpst arī transporta izmantošanas jautājums. Nav šaubu par to, ka personām ar invaliditāti ir tiesības izmantot sabiedrisko un starptautisko transportu Latvijas robežās un ārpus tās. Šaubas ir par šo tiesību praktisko realizāciju un reālajām iespējām brīvi pārvietoties, ja personai ir piešķirta invaliditāte.

Pirms vairāk nekā 20 gadiem pētniecības centrs Providus veica pētījumu par personu ar invaliditāti cilvēktiesību ievērošanu Latvijā, kurā tika secināts, ka Latvijā sabiedriskais transports nav pielāgots personu ar invaliditāti prasībām. (Providus 2000) Lielākas grūtības tika atzīmētas

personām, kuras pārvietojas ratiņkrēslos, jo nav iespējas iekļūt transporta līdzeklī. Tāpat grūtības tika konstatētas personām ar redzes un dzirdes defektiem, jo trūka gaismas un skaņas signalizatoru, kas sniegtu invalīdiem nepieciešamo informāciju.

2006. gadā Latvijas Invalīdu biedrība veica pētījumu par “Invalīdu nodarbinātības un ar to saistīto problēmu izvērtējums sociālās atstumtības mazināšanai” (Latvijas Invalīdu biedrība 2006), kurā apkopotas vides pieejamības problēmas. Pētījumā norādīts, ka cilvēkiem ar kustību traucējumiem būtiska vajadzība ir transporta pieejamība un speciāli aprīkotas darbavietas. Transporta izmantošana ir apgrūtināta arī personām ar redzes un dzirdes problēmām, jo trūkst skaņu un gaismas signalizatoru. Šīs problēmas netika regulētas ar tiesību aktiem, kas kavēja personu ar invaliditāti integrēšanos sabiedrībā un neveicināja nodarbinātību.

2019. gada jūnijā publiskajos masu medijos Latvijas Neredzīgo biedrības centrālās valdes priekšsēdētāja Svetlana Sproģe vērtēja sabiedriskā transporta pieejamību cilvēkiem ar īpašām vajadzībām kā tālu no apmierinošas. Valdes priekšsēdētāja puda viedokli, ka “Sabiedriskā transporta pieejamība ir liela problēma, īpaši tiešām neredzīgiem cilvēkiem. Ne vienmēr pieturvietās pieejami salasāmi autobusu saraksti, transports var nebūt ar audio apskaņojumu.” (LSM 2019) Taču Sproģe norādīja, ka tieši šobrīd sadarbībā ar Autotransporta direkciju tiek izstrādātas jaunas prasības iepirkumiem: autobusiem, tramvajiem, trolejbusiem un vilcieniem, lai šie transporta līdzekļi kļūtu pieejamāki personām ar invaliditāti.

Viss iepriekš izklāstītais liecina par to, ka transporta pieejamības problēmas personām ar invaliditāti tiek risinātas salīdzinoši lēni. Pēc divdesmit gadiem joprojām publiskajā telpā tiek akcentētas tās pašas problēmas ar transporta pieejamību personām ar invaliditāti. No vienas puses, šim varētu rast attaisnojumu, jo transporta pieejamības risinājumi ir saistīti ar ievērojamu finanšu līdzekļu ieguldīšanu. No otras puses, izstrādātie tiesību akti nodrošina tikai daļējas transporta izmantošanas iespējas. Nepietiekami nodrošināta tiesību aktos norādīto un personām ar invaliditāti piešķirto tiesību realizācija, kas liecina par šī raksta aktualitāti no teorētiskās un praktiskās puses.

2018. gadā Latvijā reģistrētas 187830 personas ar invaliditāti, no kurām 8292 ir personas vecumā līdz 17 gadiem; 112894 personas vecumā no 18 līdz 64 gadi un 66644 ir personas vecākas par 65 gadiem. (Labklājības ministrija 2019) Vairāk nekā 180 tūkstoši personas ar invaliditāti ir ievērojams cilvēku skaits, kam ikdienā ir nepieciešama pieejama pārvietošanās ar jebkura veida transportu.

Liels atbalsts personām ar invaliditāti ir valsts piešķirtie braukšanas atvieglojumi. 2017. gada 27. jūnija Ministru kabineta noteikumu Nr. 371 "Braukšanas maksas atvieglojumu noteikumi" (Ministru kabinets 2017) 5. punkts paredz, ka "Personām ar I vai II grupas invaliditāti un personām līdz 18 gadu vecumam ar invaliditāti, uzrādot invalidiātes apliecību, kā arī personai, kas pavada personu ar I grupas invaliditāti vai personu līdz 18 gadu vecumam ar invaliditāti, ir tiesības bez maksas izmantot sabiedrisko transportlīdzekli, kas pārvadā pasažierus pilsētas nozīmes un reģionālās nozīmes maršrutā." Savukārt, lai izmantotu piešķirtos atvieglojumus, ir jārisina jautājums par transporta pieejamību, ar reālajām iespējām personai ar invaliditāti iekļūt transportlīdzeklī un pārvietoties vēlamajā maršrutā. Atbildot uz šo jautājumu, jāatzīst, ka transporta pieejamība bez jebkādiem ierobežojumiem šobrīd ir vairāk teorētisks jautājums. Tā, 2019. gada 12. martā Ministru kabinets ar rīkojumu apstiprināja Labklājības ministrijas izstrādāto "Plānu pieejamas vides veidošanai Latvijā 2019.–2021. gadam." (Labklājības ministrija 2019) Plāns tika sagatavots pēc Labklājības ministrijas iniciatīvas un ir pirmais vidēja termiņa plānošanas dokuments, kurš paredz koordinētu pasākumu kopumu pieejamas vides un informācijas nodrošināšanai valstī. Viens no plāna virsmērķiem ir sekmēt cilvēktiesības un uzlabot personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti Latvijā, tostarp sekmēt Apvienoto nāciju organizācijas (turpmāk – ANO) Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām (ANO 2006) noteiktās tiesības uz transporta pieejamību. Saskaņā ar Plānā noteikto transporta pieejamības nodrošināšanai galvenokārt ir jārisina pieejamības problēma, kas pastāv esošajā transporta infrastruktūrā un ko nedrīkst pieļaut no jauna uzbūvējamajā transporta infrastruktūrā, ievērojot pieejamās vides un universālā dizaina principus.

Iepriekš pieminētā ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām ir augstākā spēka starptautiskais tiesību akts, kas nodrošina transporta pieejamības tiesības personām ar invaliditāti starptautiskajā līmenī. Eiropas Savienībā attiecībā uz starptautiskajiem pārvadājumiem ar autobusu darbojas Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 181/2011 par autobusu pasažieru tiesībām un par grozījumiem Regulā Nr. 2006/2004 (turpmāk – Regula Nr. 181/2011) (Eiropas Parlaments un Padome 2011). Regulas III nodaļas noteikumi paredz speciālas prasības attiecībā uz personām ar invaliditāti un personām ar ierobežotām pārvietošanas spējām. Šīs pasažieru kategorijas tiesības ietver tiesības uz pārvadājumu, proti, aizliegumu pārvadātājiem, ceļojumu aģentiem un ceļojumu rīkotājiem atteikties pieņemt rezervāciju, izsniegt vai kā citādi piegādāt biļeti

vai ļaut iekāpt personām, par iemeslu minot invaliditāti vai ierobežotas pārvietošanās spējas. Turklāt rezervācija un biļetes šai pasažieru kategorijai ir jāpiedāvā bez papildu maksas. Personai ar invaliditāti un personai ar ierobežotām pārvietošanas spējām var tikt liegts braukt ar autobusu tikai divu iemeslu dēļ: 1) drošības apsvērumu dēļ, kas noteiktas ar starptautiskiem, Eiropas Savienības vai attiecīgās valsts tiesību aktiem, vai kuras noteica kompetentās iestādes; 2) ja transportlīdzekļa vai infrastruktūras, tostarp autobusa pieturu vai autoostu, uzbūves dēļ ir fiziski neiespējama personas ar invaliditāti vai personas ar ierobežotām pārvietošanās spējām droša un praktiska iekāpšana, izkāpšana vai pārvadāšana. Tātad šie būtu vienīgie iemesli, uz kuru pamata personām ar invaliditāti un personām ar ierobežotām pārvietošanas spējām varētu tikt liegta pārvietošanās ar autobusu. Nākamā personu ar invaliditāti tiesība – būt informētam par pārvadājuma pieejamību, kas ir ietverta Regulās Nr. 181/2011 11. pantā (Eiropas Parlaments un Padome 2011). Tas nozīmē, ka pārvadātājiem un autoostu pārvaldītājiem visi nediskriminējošie piekļuves nosacījumi, tostarp starptautiskie, Eiropas Savienības vai attiecīgās valsts tiesību aktu teksti, ar kuriem tiek noteiktas drošības prasības, ir jāpadara publiski pieejami tieši vai internetā un tajās valodās, kurās informāciju parasti sniedz visiem pasažieriem. Sniedzot minēto informāciju, īpaša uzmanība tiek veltīta personu ar invaliditāti un personu ar ierobežotām pārvietošanās spējām vajadzībām.

Regulas Nr. 181/2011 12. pants paredz autoostu norādīšanu, kur tiek sniegts atbalsts personām ar invaliditāti un personām ar ierobežotām pārvietošanās spējām (Eiropas Parlaments un Padome 2011). Nākamais 13. pants noteic palīdzības sniegšanu norādītajās autoostās bez jebkādas papildu samaksas (Eiropas Parlaments un Padome 2011). Lai sniegtu palīdzību personām ar invaliditāti ir jāinformē pārvadātāji, autoostu pārvaldītāji, ceļojumu aģenti un ceļojumu organizētāji vismaz 36 stundas iepriekš par to, ka personai ir vajadzīga palīdzība. Pārvadātāju, autoostu pārvaldītāju, ceļojumu aģentu un ceļojumu organizētāju pienākums ir ierasties norādītajā vietā: iepriekš noteiktā laikā, kas nevar būt ilgāks par 60 minūtēm pirms publiskotā atiešanas laika, izņemot gadījumus, ja vien starp pārvadātāju un pasažieri nav panākta vienošanās par īsāku laikposmu; vai vēlākais, 30 minūtes pirms publiskotā atiešanas laika, ja laiks nav iepriekš noteikts (Eiropas Parlaments un Padome 2011).

Pat gadījumā, ja persona ar invaliditāti nesniedza paziņojumu par nepieciešamo palīdzību, pārvadātāji, autoostu pārvaldītāji, ceļojumu aģenti un ceļojumu rīkotāji dara visu iespējamo, lai sniegtu palīdzību

personai ar invaliditāti vai personai ar ierobežotām pārvietošanās spējām, lai tā varētu iekāpt izbraucošajā transportlīdzeklī, mainīt to uz atbilstīgu transportlīdzekli vai izkāpt no atbraukušā transportlīdzekļa, braucienam ar kuru šī persona ir iegādājusies biļeti. Lai sniegtu nepieciešamo un kompetentu palīdzību pārvadātāji un, attiecīgā gadījumā, autoostu pārvaldītāji izstrādā ar invaliditāti saistītu apmācību procedūras, tostarp norādījumus, un nodrošina, ka darbinieki, tajā skaitā transportlīdzekļu vadītāji, kuriem ir tieša saskare ar pasažieriem, ir apmācīti vai instruēti par komunikāciju ar personām ar invaliditāti un viņiem nepieciešamo palīdzību (Eiropas Parlaments un Padome 2011). Regulas Nr. 181/2011 17. pants uzliek pārvadātājam un autoostu pārvaldītājiem pienākumu uzņemties atbildību par zaudējumu nodarīšanu, kas radušies, ja ir nozaudēti ratiņkrēsli, citas pārvietošanās palīgierīces vai palīdzības aprīkojums vai ja tiem ir radīti bojājumi. Zudumu vai bojājumus kompensē par to radīšanu atbildīgais pārvadātājs vai autoostas pārvaldītājs. (Eiropas Parlaments un Padome 2011)

Regulas Nr. 181/2011 prasības, kā arī citas prasības regulāriem starptautiskajiem pasažieru pārvadājumiem ietvertas arī Ministru kabineta noteikumos Nr. 37 “Noteikumi par pasažieru starptautiskajiem pārvadājumiem ar autobusiem, to organizēšanas, veikšanas, maršrutu atklāšanas, grozišanas un slēgšanas kārtību” (turpmāk – Noteikumi Nr. 37) (Ministru kabinets 2012). Noteikumu Nr. 37 14. punkts paredz pārvadātāja pienākumu nodrošināt sabiedrību ar informāciju par regulārajiem starptautiskajiem pārvadājumiem, kas ir: autobusa kustības saraksta pieejamība, braukšanas maksas noteikšana, bagāžas pārvadāšanas noteikumi, izmaiņām pārvadājumu izpildē un pakalpojuma piemērotību personām ar invaliditāti un personām ar ierobežotām pārvietošanās spējām. Tāpat katrs pārvadātājs, kas veic regulāros starptautiskos pārvadājumus, izstrādā un publicē biļešu pārdošanas, pasažieru un bagāžas noteikumus, kuri, pēc būtības, tiek balstīti uz Eiropas Savienībā spēkā esošajām prasībām. Piemēram, Eurolines kompānija ir pasažieru autobusu transporta uzņēmumu organizācija, kas savos pārvadāšanas noteikumos norāda vienīgi uz biļešu atlaidēm, kas tiek piešķirtas personām ar invaliditāti. Kompānija LuxExpress savos pārvadāšanas noteikumos iestrādāja Regulas Nr. 181/2011 prasības attiecībā uz personas ar invaliditāti pienākumu informēt kompāniju par savām vajadzībām, kā arī ietvēra noteikumus kompensācijas pienākumu, ja personai tiek liegta iekāpšana transportā, bet personai ar invaliditāti ir iegādāta biļete. Secināms, ka pasažieru pārvadāšanas kompānijām ir jāizpilda Regulas Nr. 181/2011 prasības pat

gadījumos, ja Regulas Nr. 181/2011 prasības nav ietvertas kompānijas izstrādātajos pārvadāšanas noteikumos.

Ir atzīts, ka ievērojami labāka ir situācija attiecībā uz pieejamības nodrošināšanu satiksmes jomā – aviācijā, jūras satiksmes un dzelzceļa transportā jomā. Piemēram, Valsts Akciju sabiedrība “Starptautiskā lidosta “Rīga” (turpmāk – lidosta) nodrošina Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas Nr. 1107/2006 par invalidu un personu ar ierobežotām pārvietošanās spējām tiesības ceļot ar gaisa transportu (Eiropas Parlaments un Padome 2006). Lidosta nodrošina norādītajā Eiropas regulā ietvērto prasību ievērošanu, kas attiecināmas uz gaisa transporta pieejamību. Saskaņā ar lidostas administrācijas publiski sniegto informāciju, lidostā pabeigta jaunā termināla celtniecības plāna realizācija, kas veidots saskaņā ar vides pieejamības prasībām, lai pasažieriem ar ierobežotām kustībām tas būtu ērts un pieejams. Ir iegādātas divas elektromašīnas, kas uzlabo pakalpojuma servisu un paātrina pasažieru nogādāšanu uz izlidošanas sektoriem. Atbilstoši pasažieru ar pārvietošanās ierobežojumiem pieaugumam, 2018. gadā iegādāts vēl viens īpaši aprīkots mikroautobuss šādu pasažieru apkalpošanai lidostā, kā arī veikta virkne citu uzlabojumu. Lidostas mājas lapas sadaļā, kas paredzētā personu ar ierobežotām pārvietošanās spējām, ir izvietota informācija, lai tā būtu viegli uztverama visiem pasažieriem. 2017. gadā lidosta “Rīga” tika atzīta par “Labākās prakses lidostu”. Secināms, ka situācija ar personu ar invaliditāti tiesību ievērošanu, izmantojot starptautisko gaisa transportu, ir viena no labākajām salīdzinājumā ar citiem transporta veidiem.

Valsts akciju sabiedrības “Latvijas dzelzceļš” mājas lapā ir pieejama informācija personām ar invaliditāti un personām ar ierobežotām pārvietošanās spējām par to, kādā veidā tiek nodrošināta šo personu iecelšana un izcelšana no vilciena vagona uz peronu, izmantojot mobilos pacelājus. Tāpat ir sniegta informācija, kurās stacijās šis pakalpojums ir pieejams, un ietver vairākas lielākas Latvijas pilsētas, kā arī kurortpilsētas. Pakalpojums tiek sniegts bez papildu maksas. Ja personai ar ierobežotām pārvietošanās spējām ir nepieciešama palīdzība, viņai ir jāpaziņo valsts a/s “Latvijas dzelzceļš” par savu plānoto braucienu vismaz 48 stundas pirms brauciena sākšanas pa tālruni vai elektroniskā veidā, aizpildot speciāli izveidotu anketu. Pakalpojumu var pieteikt darba dienās no pulksten 8.00 līdz 17.00. Pēc paziņojuma nosūtīšanas persona ar invaliditāti saņem apstiprinājumu par pieteiktā pakalpojuma sniegšanu, un viņai ir pienākums ierasties attiecīgajā dzelzceļa stacijā ne vēlāk kā 30 minūtes pirms pieteikumā norādītā vilciena atiešanas laika.

Iepriekš aprakstītās piekļuves tiesības dzelzceļa infrastruktūrai un ritošajam sastāvam Latvijā izstrādāti saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas Nr. 1371/2007 “Par dzelzceļa pasažieru tiesībām un pienākumiem” (Eiropas Parlaments un Padome 2007) un Eiropas Komisijas Regulas Nr. 1300/2014 “Par savstarpējas izmantojamības tehniskajām specifikācijām attiecībā uz Savienības dzelzceļa sistēmas pieejamību personām ar invaliditāti un personām ar ierobežotām pārvietošanās spējām” (Eiropas Parlaments un Padome 2014) noteikumiem. Pēc būtības Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas Nr. 1371/2007 “Par dzelzceļa pasažieru tiesībām un pienākumiem” piektā nodaļa, kas veltīta personu ar invaliditāti un personu ar ierobežotām pārvietošanās spējām tiesību regulēšanai, ietver līdzīgas pasažieru tiesības, kādas ir paredzētas Regulā Nr. 181/2011. Tātad personām ar invaliditāti un personām ar ierobežotām pārvietošanas spējām ir tiesības izmantot dzelzceļa transportu bez jebkādas papildu samaksas, un dzelzceļa pārvadājumu uzņēmumiem un staciju apsaimniekotājiem ir uzlikts pienākums palīdzēt šai personu kategorijai dzelzceļa transporta izmantošanā, kas ietver ne tikai informācijas sniegšanu par dzelzceļa stacijas pieejamību, bet arī fizisko palīdzību iekāpjot un izkāpjot no vilciena. Taču personai ir pienākums informēt dzelzceļa transporta uzņēmumu par šādas palīdzības nepieciešamību.

Jūras transports ir pieejams personām ar invaliditāti tāpat kā autobusu, dzelzceļa un gaisa transports. Personu ar invaliditāti un personu ar ierobežotām pārvietošanās spējām tiesības izmantot jūras transportu ir noteiktas Eiropas Parlamenta un Padomes Regulā Nr. 1177/2010 par pasažieru tiesībām, ceļojot pa jūru un iekšzemes ūdensceļiem, un ar ko groza Regulu (EK) Nr. 2006/2004 (Eiropas Parlaments un Padome 2010) (turpmāk – Regula Nr. 1177/2010). Regulas Nr. 1177/2010 noteikumi pieņemti, lai personas ar invaliditāti un personas ar ierobežotām pārvietošanās spējām varētu izmantot jūras un iekšzemes ūdensceļu transportu tāpat kā citi iedzīvotāji, bez jebkādas diskriminācijas un saņemot nepieciešamo palīdzību ceļojuma laikā. Palīdzība ietver nokļūšanu no noteiktas ierašanās vietas ostā līdz pasažieru kuģim un no pasažieru kuģa līdz noteiktai vietai, no kuras persona atstāj ostu, ietverot iekāpšanu un izkāpšanu. Jāatzīmē, ka Regulas Nr. 1177/2010 tiesību normas ir dublētas arī Latvijas nacionālajā tiesiskajā regulējumā – Jūras kodeksā (Jūras kodekss 2003). Jūras kodeksa 251.³ panta pirmā daļa ietver pienākumu pārvadātājam un ostas terminālam veikt attiecīgus pasākumus, lai nodrošinātu Regulā Nr. 1177/2010 noteikto palīdzību pasažieriem ar invaliditāti un pasažieriem ar ierobežotām pārvietošanās spējām. Panta otrā daļa paredz, ka

atbilstoši Regulā Nr. 1177/2010 norādītajam pārvadātājs un ostas terminālis nodrošina attiecīgu darbinieku apmācību. To veic persona, kurai ir speciālās zināšanas par vajadzībām, kādas ir cilvēkiem ar invaliditāti un cilvēkiem ar ierobežotām pārvietošanās spējām.

Secināms, ka vislabākā situācija personu ar invaliditāti pārvietošanās jomā ir aviācijā, dzelzceļā un ūdens transportā, jo šajās jomās tika atrisinātas daudzas pieejamības problēmas. Pieejamību šajās transporta sfērās eksperti saista ar tiesiskā regulējuma esamību. Tiesiskais regulējums ietver gan personas ar invaliditāti pienākumus attiecībā uz paziņošanu par palīdzības nepieciešamību, gan transporta jomas personāla pienākumus sniegt palīdzību personai ar invaliditāti, informēt par pieejamības iespējām un pienākumus sniegt atbalstu, personai ar invaliditāti un personai ar ierobežotām pārvietošanās spējām iekāpjot un izkāpjot no attiecīgā transporta līdzekļa. Starptautiskie pārvadājumi ar autobusu arī tiek regulēti ar normatīvajiem aktiem, bet pieejamības uzlabojumi ir nepietiekami salīdzinājumā ar iepriekš pieminētām transporta jomām.

Bibliogrāfija

- Apvienoto Nāciju organizācija. Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, 2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 1177/2010 par pasažieru tiesībām, ceļojot pa jūru un iekšzemes ūdensceļiem, un ar ko groza Regulu (EK) Nr. 2006/2004. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2010/1177/oj/?locale=LV> (In Latvian) (skat. 20.09.2019.).
- Eiropas Komisijas Regula Nr. 1300/2014 “Par savstarpējas izmantojamības tehniskajām specifikācijām attiecībā uz Savienības dzelzceļa sistēmas pieejamību personām ar invaliditāti un personām ar ierobežotām pārvietošanās spējām.” Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32014R1300> (In Latvian) (skat. 20.09.2019.).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 1371/2007 “Par dzelzceļa pasažieru tiesībām un pienākumiem”. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32007R1371> (In Latvian) (skat. 19.09.2019.).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 181/2011 par autobusu pasažieru tiesībām un par grozījumiem Regulā (EK) Nr. 2006/2004. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2011/181/oj/?locale=LV> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Eurolīnes pārvadāšanas noteikumi. Pieejams: <https://www.eurolines.lt/lv/parvadasanas-noteikumi/> (In Latvian) (skat. 17.09.2019.).
- Jūras kodekss. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=76358> (In Latvian) (skat. 21.09.2019.).

- Labklājības ministrija. Plāns pieejamas vides veidošanai Latvijā 2019.–2021. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/305520-par-planu-pieejamas-vides-veidosanai-latvija-2019-2021-gadam> (In Latvian) (skat. 10.09.2019.).
- Latvijas Invalidu biedriba. Invalidu nodarbinātības un ar to saistīto problēmu izvērtējums sociālās atstumtības mazināšanai. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/esf/invalidu_nodarbinatiba.pdf (In Latvian) (skat. 09.09.2019.).
- LuxExpress pārvadāšanas noteikumi. Pieejams: <https://www.luxexpress.eu/lv/atbalsts/noteikumi/> (In Latvian) (skat. 18.09.2019.).
- Ministru kabineta 10.01.2012. noteikumi Nr. 37 “Noteikumi par pasažieru starptautiskajiem pārvadājumiem ar autobusiem, to organizēšanas, veikšanas, maršrutu atklāšanas, grozīšanas un slēgšanas kārtību.” Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=242654> (In Latvian) (skat. 16.09.2019.).
- Ministru kabineta 27.06.2017. noteikumi Nr. 371 “Braukšanas maksas atvieglojumu noteikumi”. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=291898> (In Latvian) (skat. 13.09.2019.).
- Pārvietošanās sabiedriskajā transportā pasažieriem ar īpašām vajadzībām aizvien mēdz sagādāt rūgtu pieredzi, 2019. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/parvietošanas-sabiedriskaja-transporta-pasazieriem-ar-ipasam-vajadzibam-aizvien-medz-sagadat-rugtu-pieredzi.a321979/> (In Latvian) (skat. 09.09.2019.).
- Providus. Personu ar invaliditāti cilvēktiesības. Monitoringa ziņojums, 2000. Pieejams: http://providus.lv/article_files/1471/original/HRInval_LV.pdf?1331652778 (In Latvian) (skat. 09.09.2019.).

Rights of Persons with Disabilities to Use Public, International Transport in Latvia and Abroad

Summary

Accessibility issues for people with disabilities have been addressed in Latvia for several decades. Accessibility of the environment includes the use of transport. There is no doubt that people with disabilities have the right to use public and international transport in Latvia and abroad. Doubts are expressed about the practical realization of these rights and the real possibilities of free movement for a person with a disability. The purpose of the article is to analyze the legislation regulating the movement of passengers with a focus on persons with disabilities, and to summarize the issues that the disabled face when using public, international transport within and outside Latvia. The term public transport means any form of public transport, i.e. buses, trolleybuses and trams traveling in Latvian cities. International transport means buses and coaches providing international passenger transportation services, rail transport, air transport and passenger ships. The novelty of the article is related to the fact, that the rights of persons with disabilities are collected by various means of transport. The main conclusion of

the article is the existence and sufficiency of the legal framework, which indicates, that the rights of persons with disabilities to use different types of transport are widely regulated. The legal framework is the basis for respect of the law. The next stage, however, is the practical exercise of rights, where problems are identified.

Key words: disabled person, transport, public transport, international transport, movement.

ATBILDĪBA UN ZAUDĒJUMU ATLĪDZINĀJUMS PAR PATVAĻĪGU KOKU CIRŠANU MEŽĀ

Raksta mērķis analizēt patvaļīgas koku ciršanas mežā atbildības veidus, kā arī likumpārkāpuma rezultātā meža videi radušos zaudējumu atlīdzināšanas kritērijus.

Uzdevumi: izpētīt Latvijas likumdošanā – Krimināllikuma un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa normās paredzētās atbildības par patvaļīgu koku ciršanu mežā un nošķirumu un radušos zaudējumu par kaitējumu dabas daudzveidībai, meža videi prettiesiski mežā cērtot kokus atlīdzinājuma veidošanos atbilstoši normatīvajam regulējumam un izmantojot tiesu praksi. Rakstā izmantoti vispārpieejamie statistiskie un judikatūras dati.

Atslēgas vārdi: patvaļīga koku ciršana, kaitējums mežam, zaudējumu atlīdzība.

Patvaļīga koku ciršana vai bojāšana definēta Meža likumā (Meža likuma 14. pants) kā koku ciršana, pārkāpjot šajā [Meža] likumā noteikto kārtību. Savulaik Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnums (Latvijas Republikas Augstākās tiesa Plēnuma 1997. gada 22. decembra lēmums Nr. 6 “Par likumu piemērošanu krimināllietās par koku nelikumīgu (patvaļīgu) ciršanu, meža iznīcināšanu vai bojāšanu”) devis sekojošu skaidrojumu: Ar koku nelikumīgu (patvaļīgu) ciršanu Latvijas KK [Krimināllikuma – autores paskaidrojums] 161. panta [Meža nelikumīga ciršana un koku tiša iznīcināšana] izpratnē jāsaprot savvaļā augošu vai nokaltušu koku atdalīšana no augsnes ar jebkādiem paņēmieniem (nozāģējot, nocērtot, nolaužot, izgāžot ar saknēm u. tml.) bez attiecīgas atļaujas.

Statistika par patvaļīgu koku ciršanu (skat. 1. attēls) liecina, ka 5 gadu laika posmā no 2014. gada līdz 2018. gadam augošu koku patvaļīgas ciršanas gadījumi (pārkāpumu skaits) ir samazinājušies un mazinājušies meža videi nodarītie zaudējumi. 2014. gadā aprēķinātie zaudējumi bija 1,987479 EUR, 2015. gadā 1,084185 EUR, 2016. gadā 820440 EUR, 2017. gadā 784689 EUR un patvaļīgi izcirstais apjoms sastāda 13622,88 m³; 2018. gadā patvaļīgi izcirstais apjoms ir 10194,45 m³, nodarot meža videi zaudējumus 635495 EUR apmērā. (Meža apsaimniekošanu regulējošo normatīvo aktu pārkāpumi).

Par patvaļīgu koku ciršanu personas saucamas pie administratīvās atbildības kā to paredz Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (turpmāk – LAPK) 67. pants) vai kriminālatbildības – saskaņā ar Krimināllikuma (KL) 109. pantu (Krimināllikums. Latvijas Republikas likums). Atbildības nošķirumu veido nosacījums, ka administratīvā atbildība par kodeksā norādītajiem pārkāpumiem iestājas, ja par tiem pēc to rakstura saskaņā ar spēkā esošajiem likumiem nav paredzēta kriminālatbildība (LAPK 9. panta otrā daļa). Par administratīvo pārkāpumu atzīstama prettiesiska, vainojama (ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta) darbība vai bezdarbība, kura apdraud valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, pilsoņu tiesības un brīvības vai noteikto pārvaldes kārtību un par kuru likumā paredzēta administratīvā atbildība (9. panta pirmā daļa). Savukārt kriminālatbildības pamats noteikts Krimināllikuma 1. panta pirmajā daļā – pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tiši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes. Krimināllikuma 11. nodaļā – Noziedzīgie nodarījumi pret dabas vidi ietvertajām krimināltiesību normām raksturīgi, ka to dispozīcijas, pārsvarā, veidotas kā blanketas un attiecīgie noteikumi, par kuru pārkāpšanu paredzēta kriminālatbildība, ietverti citos tiesību aktos, kur, atkarībā no tiesībpārkāpuma satura un tā, kā izpaudusies prettiesiskā darbība, tiek noteiktas konkrētu nodarījumu sastāvu objektīvās puses pazīmes. Noziedzīgie nodarījumi pret dabas vidi vairumā veidoti kā materiāli sastāvi ar pazīmēm, kas raksturo nodarījumu (darbību vai bezdarbību), un arī konkrētas kaitīgās sekas, kas nosaka šo noziedzīgo nodarījumu kvalifikāciju, atsevišķos gadījumos tos norobežojot no administratīvi sodāmiem pārkāpumiem.

Par patvaļīgu koku ciršanu svešā mežā vai citā svešā zemes platībā atbildība noteikta KL 109. panta pirmajā daļā. Nodarījums apdraud mežsaimniecības intereses, kas saistāmas ar meža ilglaicīgu izmantošanu, objektīvi izpaužas patvaļīgā koku ciršanā svešā mežā vai citā svešā zemes platībā. Saskaņā ar Civillikuma 994. pantu meža īpašnieks ir persona, kas ierakstīta zemesgrāmatā, līdz ar to, meža īpašniekam vai tiessiskajam valdītājam par koku patvaļīgu ciršanu savā īpašumā vai tiesiskajā valdījumā esošajā mežā iestājas administratīvā atbildība saskaņā ar APK 67. pantu, ja nav KL 109. panta 2. un 3. daļas kvalificējošo pazīmju.

Par patvaļīgu koku ciršanu, iznīcināšanu vai bojāšanu īpaši aizsargājamā dabas teritorijā, mikroliegumā, parkā, skvērā, alejā vai vides un dabas resursu aizsardzības aizsargjoslā – atbildība paredzēta KL 109.

panta otrajā daļā. Apdraudējuma priekšmets ir atkarīgs no tā, kādai kategorijai dabas objekts atbilst. Īpaši aizsargājamo dabas objektu kategorijas uzskaitītas atsevišķā likumā (Likums “Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām”). Pieļaujamos un aizliegtos darbības veidus īpaši aizsargājamās dabas teritorijās arī attiecībā uz koku ciršanu precizē speciālie Ministru Kabineta noteikumi (Ministru Kabineta noteikumi nr. 264 “Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi”). Aizsargjoslu likums nosaka aizsargjoslu veidus un funkcijas, to saimnieciskās darbības aprobežojumus aizsargjoslās. Bez tam, īpaši aizsargājamās meža iecirkņos (Ministru Kabineta 18.12.2012. noteikumi Nr. 936 “Dabas aizsardzības noteikumi meža apsaimniekošanā”) ir aizliegta mežsaimnieciskā darbība. Vienlaikus ar kriminālatbildību, iestājas civiltiesiskā atbildība, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā mežam nodarīti zaudējumi.

Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva par atbildību vides jomā attiecībā uz videi nodarītā kaitējuma novēršanu un atlīdzināšanu (Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (2004. gada 21. aprīlis) par atbildību vides jomā attiecībā uz videi nodarītā kaitējuma novēršanu un atlīdzināšanu) definē – “Kaitējums” ir izmērāmas nelabvēlīgas izmaiņas dabas resursā vai izmērāma ar dabas resursu saistītā pakalpojuma pasliktināšanās, kas var notikt tieši vai netieši. Kaitējums mežam tiek vērtēts kā kaitējums dabas resursam un visai ekosistēmai (Ekosistēma – funkcionāla biosfēras vienība, kurā pastāvīgi notiek enerģijas, vielu un informācijas plūsma, vaļēja sistēma, kas ražo un patērē organ. vielas, izmantojot Saules enerģiju).

KL 109. panta trešā daļa – Patvaļīga koku ciršana, iznīcināšana vai bojāšana, ja ar šīm darbībām radīts būtisks kaitējums vai ja tās izdarījusi organizēta grupa. Kvalificējošā pazīme ir būtiskais kaitējums, kas radīts ar patvaļīgu koku ciršanu.

Mežam nodarītos zaudējumus aprēķina Valsts meža dienests (VMD), noteikšanas kārtību reglamentē Ministru kabineta 2003. gada 29. aprīļa noteikumi Nr. 228 “Mežam nodarīto zaudējumu noteikšanas kārtība” un izvērtē zaudējumus atbilstoši likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” (turpmāk tekstā – Īpašais likums) (Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. Latvijas Republikas likums.) 23. panta trešajai daļai, izmantojot šā likuma 1. pielikuma kritērijus, pēc kuriem nosakāms apdraudējums vai ievērojams apdraudējums ar likumu aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā. Atzinumu par apdraudējumu vai ievērojamu apdraudējumu ar likumu aizsar-

gātajām interesēm meža vides saglabāšanā sagatavo VMD teritoriālā struktūrvienība, kuras uzraugamajā teritorijā noticis noziedzīgs nodarījums.

Īpašā likuma 23. pants paredz, ka atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ar kuru radīts būtisks kaitējums, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājušās kādas no minētajām sekām: 1) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu, un apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses; 2) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par desmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu; 3) ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses. Augstākā tiesa akcentē (31.05.2018. Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-145/2018), ka mantiskajam zaudējumam ir būtiska nozīme noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijā tad, ja konstatē, ka mantiskais zaudējums ir radies tieši noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas rezultātā.

Zaudējumu par labu valstij piedziņas kārtība. VMD atbilstoši kompetencei (MK noteikumi Nr. 449 “Valsts meža dienesta nolikums”) piedzen par labu valstij zaudējumus, kas nodarīti, pārkāpjot meža apsaimniekošanu un izmantošanu, ugunsdrošību un ugunsdzēsību, kā arī medības reglamentējošo normatīvo aktu prasības. VMD ir atbrīvots no tiesas izdevumiem prasībās par to zaudējumu atlīdzināšanu, kas radušies, pārkāpjot meža apsaimniekošanu un izmantošanu regulējošos normatīvos aktus, ja šos zaudējumus piedzen par labu valstij (Valsts meža dienesta likums). Meža likuma 50. pants paredz, ka par šā likuma un citu meža apsaimniekošanu un izmantošanu regulējošo normatīvo aktu pārkāpšanu personas saucamas pie normatīvajos aktos noteiktās atbildības un, ka personu saukšana pie administratīvās vai kriminālās atbildības neatbrīvo šīs personas no pienākuma atlīdzināt normatīvo aktu pārkāpumu rezultātā nodarītos zaudējumus. Zināmu samulsumu radīja Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 25. maija spriedums lietā Nr. C39087313, SKC-111/2017 (25.05.2017. Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-111/2017), norādot, ka “Prasību par zaudējumu atlīdzības piedziņu valsts labā saskaņā ar Meža likuma 50. panta trešo daļu Valsts meža dienests var celt tikai pret meža īpašnieku vai tiesisko valdītāju, kurš, pārkāpjot Meža likumu un citus meža apsaimniekošanu un izmantošanu regulējošos normatīvos aktus, nodarījis zaudējumus mežam (1 tēze)”. Taču tulkojot sistēmiski un, kā norāda Augstākās tiesas Civillietu depar-

tamenta tiesnešu atsevišķās domas sakarā ar minēto spriedumu, tad prasības priekšmets nav par īpašniekam nodarītajiem zaudējumiem, bet par mežam nodarītajiem zaudējumiem un Meža likuma 50. pants paredz, ka pie administratīvās vai kriminālās atbildības var saukt un nodarītos zaudējumus prasīt no ikvienas personas, kas pieļāvusi meža izmantošanas regulējošo normatīvo aktu pārkāpumu.

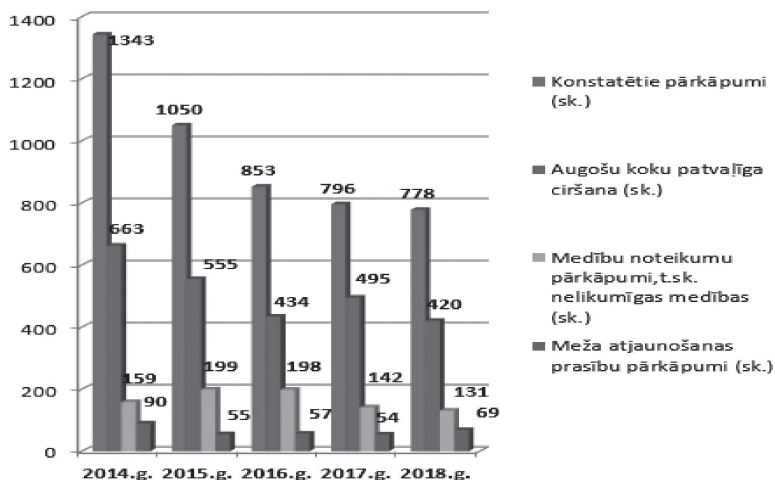
Noziedzīga nodarījuma rezultātā radītā kaitējuma atlīdzināšana. Saskaņā ar Kriminālprocesa 97. panta pirmo daļu, cietušais, ņemot vērā viņam nodarīto morālo aizskārumu, fiziskās ciešanas un mantiskā zaudējuma apmērus, piesaka šā kaitējuma apmēru un izmanto savas procesuālās tiesības morālas un materiālas kompensācijas gūšanai. Kriminālprocesa 351. panta pirmajā daļā noteikts, ka cietušajam ir tiesības iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā. Pieteikumā pamato pieprasītās kompensācijas par mantisko zaudējumu apmēru, bet kompensācija par morālo aizskārumu un fiziskajām ciešanām jānorāda. Ja pieteikums par radītā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesa laikā nav iesniegts vai nav izspriests, prasība ceļama vispārējā civilprocesuālajā kārtībā, iesniedzot tiesā rakstveida prasības pieteikumu atbilstoši vispārējām Civilprocesa likumā noteiktajām prasībām. Civilprasību par mantisko zaudējumu un morālā kaitējuma atlīdzināšanu krimināllietā var celt kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā. VMD sagatavo pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā.

Administratīvā pārkāpuma rezultātā radīto zaudējumu atlīdzināšana. Saskaņā ar LAPK 39. pantu, ja administratīvā pārkāpuma rezultātā nodarīts mantisks zaudējums fiziskajai vai juridiskajai personai, tad, izskatot administratīvā pārkāpuma lietu, tiesai ir tiesības vienlaikus izlemt jautājumu par vainīgā pienākumu atlīdzināt mantisko zaudējumu. Ja administratīvā pārkāpuma rezultātā nodarīts zaudējums dabas resursiem un šāda zaudējuma apmēra noteikšanas kārtību paredz normatīvie akti, tad, amatpersona vai iestāde, kas pilnvarota izskatīt šo lietu, vienlaikus izlemj jautājumu par vainīgā pienākumu atlīdzināt dabas resursiem nodarīto zaudējumu. Citos gadījumos jautājumu par administratīvā pārkāpuma rezultātā nodarīta mantiskā zaudējuma vai morālā kaitējuma atlīdzināšanu lemj civilās tiesvedības kārtībā.

Civiltiesiskā atbildība. Civillikuma 1770. pantā noteikts, ka ar zaudējumu jāsaprot katrs mantiski novērtējams pametums. Lai personai iestātos civiltiesiskā atbildība, civiltiesību teorijā un tiesu praksē nostiprināti četri

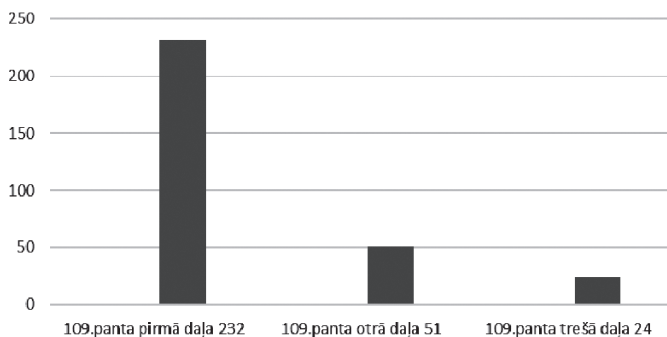
priekšnoteikumi: prettiesiska rīcība, vaina, cēloņsakarība un zaudējumu esamība. Civillikuma 1635. panta pirmā daļa nosaka, ka katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot. Izvērtējot tiesu praksi mežpārkāpumu jomā, konstatējams, ka vaina kā atsevišķs pierādāms priekšnoteikums civiltiesiskās atbildības esamībai netiek apskatīta, bet tiek pierādīta personas prettiesiskā rīcība un tās rezultātā radītais kaitējums. Ar likumā fiksētiem priekšnoteikumiem konstatē personas attaisnojamo vai neattaisnojamo rīcību. Nodoms un neuzmanība – kā vainas pakāpēm ir nozīme krimināltiesībās, kur atkarībā no personas konstatējamās attieksmes pret izdarīto pārkāpumu tiek noteikts sods. Civiltiesisko sankciju loma ir kompensācijas došana cietušajam, nevis pārkāpēja sodīšana. Līdz ar to Civillikuma 1635. pantā ietvertie vārdi “(..) ciktāl viņu par šo darbību var vainot” saprotama objektīvi konstatējama personas prettiesiskas rīcības un cēloņsakarības rezultātā radītā kaitējuma seku attiecināšana uz pārkāpēju, t.i. persona atbild par to kaitējumu, kas radies sakarā ar viņas prettiesisko rīcību vai tās sekām. Konstatējot trīs priekšnoteikumus – zaudējumu esamība, prettiesiska rīcība un cēloniskais sakars – persona atzīstama par vainojamu un tai iestājas civiltiesiskā atbildība. Civillikumā nav tiešas norādes par cēloniskā sakara noskaidrošanu, tas izriet no Civillikuma 1779. panta, kas nosaka: “katram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ko viņš ar savu darbību vai bezdarbību nodarījis”, arī 1775. pants paredz, ka katrs zaudējums, kas nav nejaušs, ir jāatlīdzina.

Secinājumi. Par patvaļīgu koku ciršanu mežā vainīgā persona saucama vai nu pie administratīvās vai kriminālatbildības, kā arī aprēķināms meža videi nodarīto zaudējumu apmērs, kurš atlīdzināms par labu valstij.

1. attēls. Meža apsaimniekošanu un izmantošanu regulējošo normatīvo aktu pārkāpumi 5 gadu laika posmā (2014.–2018. gads).
(Meža apsaimniekošanu regulējošo normatīvo aktu pārkāpumi).

Patvaļīga koku ciršana 2018.gadā Krimināllikuma
109.pants

2. attēls. Patvaļīga koku ciršana 2018. gadā (Pārskats par valsti reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem).

Bibliogrāfija

- Atbildība par meža apsaimniekošanas un izmantošanas normatīvo aktu pārkāpumiem; prasība par zaudējumu atlīdzināšanu par mežā veiktu patvaļīgu koku izciršanu. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2017> (In Latvian) (skat. 10.10.2019.).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (2004. gada 21. aprīlis) par atbildību vides jomā attiecībā uz videi nodarītā kaitējuma novēršanu un atlīdzināšanu. 2. panta 2. punkts. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0035&from=LV> (In Latvian) (skat. 11.10.2019.).
- Ekosistēma. Pieejams: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?cid=35973&r=7&clid=35973&q=atlikt&h=0> (In Latvian) (skat. 19.11.2018.).
- Krimināllikums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 17.06.1998. (spēkā no 01.04.1999.) Publicēts: "Latvijas Vēstnesis" Nr. 199/200 (1260/1261) (In Latvian).
- Latvijas Republikas Augstākās tiesa Plēnuma 1997. gada 22. decembra lēmums Nr. 6 "Par likumu piemērošanu krimināllietās par koku nelikumīgu (patvaļīgu) ciršanu, meža iznīcināšanu vai bojāšanu" 1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=215513> (In Latvian) (skat. 11.10.2019.).
- Likums "Par īpaši aizsargājāmām dabas teritorijām" (2. panta trešā daļa). Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=59994> (In Latvian) (skat. 11.10.2019.).
- Meža apsaimniekošanu regulējošo normatīvo aktu pārkāpumi. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/valsts-meza-dienests/statiskas-lapas/-meza-apsaimniekosana-/meza-apsaimniekosanu-regulejoso-normativo-aktu-parkapumi?nid=1685#jump> (In Latvian) (skat. 10.10.2019.).
- Meža likums 14. pants. Pieņemts: 24.02.2000. Stājas spēkā: 17.03.2000., publicēts Latvijas Vēstnesis, 98/99, 16.03.2000.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 8, 20.04.2000. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=2825> (In Latvian) (skat. 11.10.2019.).
- Ministru Kabineta 16.03.2010. noteikumi Nr. 264 "Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/207283-ipasi-aizsargajamo-dabas-teritoriju-visparejie-aizsardzibas-un-izmantosanas-noteikumi> (In Latvian) (skat. 11.10.2019.).
- Ministru Kabineta 18.12.2012. noteikumi Nr. 936 "Dabas aizsardzības noteikumi meža apsaimniekošanā". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253758-dabas-aizsardzibas-noteikumi-meza-apsaimniekosana> (In Latvian) (skat. 11.10.2019.).
- Ministru Kabineta 30.07.2013. noteikumu Nr. 449 "Valsts meža dienesta nolikums" 4. punkta 4.21. apakšpunkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/258672-valsts-meza-dienesta-nolikums> (In Latvian) (skat. 19.11.2018.).
- Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. Latvijas Republikas likums. Pieņemts: 15.10.1998. Stājas spēkā: 05.11.1998. Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 331/332 (1392/1393) (In Latvian).

- Pārskats par valstī reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Atsevišķi noziedzīgu nodarījumu veidi 11. nodaļa – KL 96. – 115¹. p. – no 01.01.2018. līdz 31.12.2018. Pieejams <https://www.ic.iem.gov.lv/node/109> (In Latvian) (skat. 10.10.2019.).
- 31.05.2018. Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr. SKK-145/2018. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/kriminallikuma-seviska-dala/xi-nodala-noziedzigi-nodarijumi-pret-dabas-vidi?lawfilter=1> (In Latvian) (skat. 19.11.2018.).
- Valsts meža dienesta likuma 12. panta trešā daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/14594-valsts-meza-dienesta-likums> (In Latvian) (skat. 19.11.2018.).
- 25.05.2017. Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-111/2017 un tiesnešu Valerijana Jonikāna, Valerija Maksimova un Andas Vitolas atsevišķās domas. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/ceturta-dala-saistibu-tiesibas-1401-2400pant/astota-nodala-zaudejumi-un-to-atlidziba-1770-1792pant> (In Latvian) (skat. 19.11.2018.).

Liability and Indemnity from Unauthorized Tree Cutting

Summary

This article outlines the mechanisms of accountability of the legal and regulatory framework of Latvia in the case of illegal logging, resulting in damage to the nature, the environment and material damage. In deciding on material damage, which is a particularly qualifying characteristic of Section 109 of the Criminal Law, it is necessary to adhere to the special law Appendix 1 “Criterion for a detectable threat or significant risk to the right of protected interests of conservation of the forest environment”. The assessment is built into the law and the criteria are applied in practice, taking into account the protected interests of the conservation of the forest environment and significant material damage.

Key words: illegal tree cutting, forest damage, damages.

E-PARAKSTA FORMAS UN TO IZMANTOŠANA PIERĀDĪŠANAS PROCESĀ

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu e-paraksta dažādajās formās, kas atšķiras no Elektronisko dokumentu likumā minētā viena veida – droša elektroniskā paraksta. Attīstoties tehnoloģijām, attīstās arī e-paraksta formas. Dažādās e-paraksta formas var izmantot pierādīšanas procesā civillietās, kas ne vienmēr tiek izmantots, jo tās nav tieši norādītas likumā. Galvenais uzdevums visos gadījumos, kad tiek izmantots e-paraksts, ir personas sasaiste ar konkrēto e-paraksta formu. Autora minētais risinājums būtiski atšķiras no tās prakses, kas līdz šim tiek izmantota tiesās pierādīšanas procesā ar elektroniski iegūtu dokumentu – pierādījumu.

Atslēgas vārdi: e-paraksta formas, e-pasts, autentifikācija, pierādīšana civilprocesā.

Tiesā pierādīšanas procesā ievērojamā skaitā aizvien vairāk nākas sastapties ar pierādījumiem, kurus puses iesniedz kā atvasinājumus no elektroniskā oriģināla. Jautājums par elektronisku dokumentu (tā plašākajā izpratnē), kuram būtu pierādījuma spēks civillietā, ir aktuāls ikvienam, kurš kaut vai reizi ir saskāries ar šo jautājumu. Valdošais uzskats attiecībā uz e-parakstītu pierādījumu, kas tiek iesniegts tiesā, tiek balstīts uz vienu, salīdzinoši šauru e-vides izmantošanas veidu – drošs elektroniskais paraksts. Taču, ievērojot datoru, telefonu, elektronisko ierīču, dažādu tīklu lietošanu ikdienas dzīvē un civiltiesiskā apritē, autors secina, ka droša elektroniska paraksta izmantošana ir tikai viens virziens – proti, elektroniska dokumenta parakstīšana tā visšaurākajā izpratnē. To pamato apstākļi, ka lielai daļai elektronisku pakalpojumu, kas tiek piedāvāti cilvēkiem, netiek prasīts ne drošs elektronisks paraksts, ne kādas citas formalitātes. Pietiek ar to, ka persona ir identificējama ar e-pasta adresi vai rīkiem, kuri sasaistāmi ar konkrētu personu. Tas attiecas uz interneta veikaliem, interneta pakalpojuma sniedzējiem, televīzijām un citiem ar elektronisko vidi saistītajiem patērētājam sniegtajiem pakalpojumiem. Galvenais ir personai piesaistītās ierīces “atstātās pēdas”, lai vajadzības gadījumā varētu atrast pašu personu, kas ar ierīci darbojusies vai radusi iespēju darboties citai personai.

“Elektronisks dokuments” ir jebkāds saturs, kas tiek glabāts elektroniskā formātā, jo īpaši teksta vai skaņas, vizuāls vai audiovizuāls ieraksts

(Regula Nr. 910/2014). Tajā pašā laikā likums nosaka, ka “Elektroniskais dokuments uzskatāms par pašrocīgi parakstītu, ja tam ir drošs elektroniskais paraksts” (Elektronisko dokumentu likums 2003). 110. pants (Civilprocesa likums 1999) nosaka, ka rakstveida pierādījumi ir ziņas par faktiem, kuriem ir nozīme lietā, un šīs ziņas ar burtu, ciparu un citu rakstisku zīmju vai tehnisku līdzekļu palīdzību ierakstītas dokumentos, citos rakstos, kā arī attiecīgās ierakstu sistēmās (audio, video magnetofonu lentēs, datoru disketēs u.c.). No tiesu prakses zināms, ka ir nostiprinājusies izpratne, ka, lai faktus, kuri uz lietu attiecas, varētu izlietot kā pierādījumus, tie jāietver likumā paredzētajā procesuālajā formā, jāfiksē un jāiegūst tā, kā to prasa likums. Iesniegtajam pierādījumam jāatbilst procesuālās formas prasībām. Par nepieļaujamiem uzskatāmi tādi pierādījumi, kurus savācot vai fiksējot nav ievērota likumā noteiktā procesuālā kārtība un forma. Procesuālās formas svarīgi pārkāpumi apdraud patiesības noskaidrošanu lietā, kas ir svarīga jebkura strīda taisnīgai izšķiršanai (Civilprocesa likuma komentāri 2006). Autors kā piemēru var minēt tiesas sprieduma motīvu daļā minēto, ka “Apelācijas instances tiesa atzina par nepierādītu prasītāja apgalvojumu, ka elektroniskā pasta vēstules sūtīja atbildētāja [pers. B]. Taču šāds tiesas secinājums izdarīts, vispār nevērtējot iesniegtos pierādījumus par elektroniskā pasta vēstulēm” (Spriedums 2017). Minētais apstiprina to, ka noskaidrojams ir jautājums par e-paraksta formām. Kā norādīts publiski pieejamā valsts pārvaldes mājas lapā, tad “E-parakstu var izmantot gan autorizācijai mājaslapās (piem., piekļūt iedzīvotāja profilam portālā www.latvija.lv), gan personības apliecināšanai e-pakalpojumos (piem., Iesniegums par dzīvesvietas reģistrēšanu ārvalstīs), gan arī piekļuvei informācijas resursiem (piekļuvei datoram ar paroli un lietotājvārdu aizstājot ar e-paraksta viedkartes PIN koda ievadi)” (VARAM 2019). Lai arī starp rindām, tomēr ministrijas izplatītajā informācijā ir minēts, ka e-pasta adrese tiek izmantota personības apliecināšanai piekļuvei dažādiem elektroniskiem pakalpojumiem. Tas savukārt nozīmē, ka valsts akceptē to, ka personu ir iespējams identificēt ne tikai pēc droša elektroniskā paraksta, bet arī pēc e-pasta adreses.

Ja jau valsts un privāto tiesību subjekti (piem., bankas) atzīst, ka personas var tik identificētas ne tikai pēc droša elektroniskā paraksta, bet arī pēc e-pasta adreses, tad autors atļausies apgalvot, ka tik pat droši kā personu identificējoša forma saistībā ar un reizēm arī bez e-pasta adreses var tikt izmantota: vārda iedrukāšana e-pastā vai elektroniskā dokumentā, klikšķis kādā no iepirkšanās vai citiem portāliem “Es piekritu”, identifikācijas numura (PIN “kalkulators”) lietošana, skenēta

paraksta lietošana, biometrisku datu lietošana, digitāla paraksta lietošana (jeb kriptogrāfisks paraksts), elektroniska skaņa, kura norāda uz personas identitāti, kā arī vārda (uzvārda) norādīšana e-pasta adresē. Visas minētās formas jau patreiz – atsevišķi vai kādā kombinācijā ar noteiktu e-pasta adresi ikviens cilvēks izmanto, lai saņemtu noteiktu pakalpojumu klāstu. Tas norāda tikai uz to, ka e-paraksta forma neaprobežojas tikai un vienīgi ar drošu elektronisko parakstu, bet ir kaut kas daudz plašāks un visaptverošāks kā drošs elektronisks paraksts.

Autoraprāt, svarīgākais tiesas procesā ir noskaidrot konkrētas personas (fiziskas vai juridiskas) saistību ar noteiktu e-paraksta formu. Un tas, saskaņā ar likumu, ir puses pienākums. Pierādīt savu sasaisti vai gluži pretēji – sasaistes neesamību ar konkrēto elektronisko formu vai arī veiktajām darbībām. Kā piemēru šāda veida izteiktajam apgalvojumam var minēt banku “kalkulatorus”. Gadījumā, ja tiks izmantots konkrētai personai iedots “kalkulators”, tad par dotā “kalkulatora” izmantošanu ir atbildīga tā persona, kurai konkrētais “kalkulators” tika izsniegts. Banku neinteresē, vai to lieto konkrētā persona vai nē. Atbildīga ir tā persona, kura no bankas šo rīku ir saņēmusi. Galvenais ir konta drošība.

Līdzīgi ir ar e-pasta adresi un tā lietošanu. Katrai personai, kura vēlas darboties interneta vidē un veikt kaut kādas darbības – iegādāties noteiktus pakalpojumus vai precī, sazināties ar citām personām sociālajos tīklos vai pa telefonu, veikt kādas citas ar elektroniskām lietām saistītas darbības, ir nepieciešama elektroniskā adrese. Tas nozīmē tikai to, ka persona tiek sasaistīta ar noteiktu e-pasta adresi, ko pati persona ir norādījusi. E-pasta adreses lietošana var notikt tikai un vienīgi ar konkrētas personas pašas līdzdalību. Ja tas tā nenotiek, tad pastāv tikai divas iespējas. Pirmā – persona ir deleģējusi (pilnvarojusi) citu personu darboties savā vārdā un tas ir likumīgi. Otrā – personas e-pasta adrese tiek izmantota pret viņas gribu. Tas arī ir novēršams. Kādā jaukā brīdī personai nelikumīgās darbības ar viņas e-pastu top zināmas. Te personai ir jāzina tas, ka nekavējoties paziņot par prettiesisku e-pasta izmantošanu no trešo personu puses ir katras personas pienākums. Pienākums – darīt visu iespējamo, lai novērsu prettiesiskās darbības. Elektroniskajā vidē tiek “atstātās pēdas”. Personai ir pienākums informēt savu e-pasta pārvaldītāju – elektronisko sakaru komersantu, par konstatētajiem faktiem un lūgt darīt visu iespējamo, lai tiktu aizsargātas e-pasta lietotāja likumiskās intereses, ieskaitot pierādījumu pieprasīšanu, kas paredzēti iesniegšanai tiesā. Attiecībā uz citu personu, likuma 71.² pants (Elektronisko sakaru likums 2004) paredz, ka “Elektronisko sakaru komersants pēc tiesas pieprasījuma

nodrošina informācijas sniegšanu par tā abonenta vai reģistrētā lietotāja vārdu, uzvārdu vai nosaukumu un adresi, kuram savienojuma laikā piešķirta interneta protokola (IP) adrese, lietotāja identifikators vai telefona numurs, lai nodrošinātu elektroniskajā vidē aizskarto personas tiesību un tiesisko interešu aizsardzību civillietās”. Te gan ir jāatceras, ka Eiropas Savienībā katrai valstij ir noteikts datu uzglabāšanas termiņš mēnešos. Latvijā tie ir 18 mēneši. Līdzīga situācija ir ar vārda un uzvārda lietošanu e-pasta adresē. Persona ir izvēlējusies savā e-pasta adresē ietvert savu vārdu vai uzvārdu, vai arī abus divus.

Jau pagājušajā gadsimtā profesors V. Bukovskis atzīmēja, ka civilprocess ir likumā noteikta formāla lietu vešanas kārtība, kas jāievēro tiesai un pusēm (Bukovskis 1933).

Civilprocesa likuma 5. panta 5. daļa nosaka, ka “Ja nav likuma, kas regulē strīdīgo attiecību, tiesa piemēro likumu, kurš regulē līdzīgas tiesiskās attiecības, bet, ja tāda likuma nav, – vadās pēc tiesību vispārējiem principiem un jēgas”. E-paraksta formas ir tik atšķirīgas un pakļautas tehniskajiem risinājumiem, ka tās jau savā būtībā atšķiras no parastā paraksta uz papīra, ko līdz elektroniskās ēras sākumam izmantoja kā vienīgo personas identificēšanas veidu. Civilprocesa likuma 5. panta 5. daļa ir tā likuma dotā iespēja, kas ļauj atšķirīgos elektroniskos parakstus izmantot kā pierādījumus civilprocesā.

Viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem, lai tiktu ievērota Civilprocesa likumā noteiktā kārtība, ir noteikt puses pierādīšanas pienākumu pārejas punktu. Lai varētu analizēt e-parakstus un to dažādos veidus, tiesai ir jānosaka tās puses, kura iesniedz e-parakstītus pierādījumus, pierādīšanas robeža. Sākotnēji ir nosakāms, ka pusei, kura paļāvusies uz e-parakstu, ir pienākums pierādīt, ka tai bija tiesisks pamats paļauties uz elektronisko parakstu (tā plašākā izpratnē). Te varētu minēt – otras puses e-pasta adresi, noteiktus noteikumus, kurus otra puse apņēmas ievērot u.t.t. Uzskaitījums katrā konkrētā gadījumā var būt atšķirīgs. Tas, kurš tiesas procesā atsauca uz e-parakstu vai personas sasaisti ar ierīci, būtu jānorāda uz tiem apstākļiem, kas ļāva viņam paļauties uz noteikto e-parakstu. Galvenais, kas jāpierāda personai, kura atsauca uz e-parakstu, ir ticama un saprotama saikne starp e-parakstu un tā pielietojanu jebkurā formā un to cilvēku, kurš paraksta, proti, ir e-paraksta īpašnieks. Ja minētais apstākļis ir pierādīts, tad pretējai pusei pāriet pierādīšanas pienākums atspēkot iesniegtos pierādījumus. Tas tad arī ir tiesneša izvērtēšanas jautājums – iesniegto pierādījumu ticamība un personas attieksme un faktiskā rīcība ar savu e-pasta adresi un ar to saistītiem elektroniskajiem rīkiem.

Vēl viens jautājums, ar ko saskaras ikviens, kurš lietā iesniedz e-parakstītus pierādījumus, ir pierādījumu autentifikācija. Autentifikācija ir viens no tiem aspektiem, kas var tikt apstrīdēts no otras puses, analizējot e-parakstītus pierādījumus. Galvenie aspekti, kas ir skatāmi saistībā ar autentifikācijas pārbaudi ir: 1. Autentificējamo pierādījumu raksturs; 2. Pierādījumu atrašanās vieta vai vietas; 3. Vietējie likumi vai noteikumi, kuri tiek ievēroti, izņemot vai fiksējot e-parakstītus pierādījumus. Visi šie aspekti ir vērtējami, analizējot iesniegtos pierādījumus. Tas nepieciešamas, lai konstatētu, vai iesniegtie e-parakstīti pierādījumi atspoguļo iesniedzēja veiktās darbības, noteiktu darbību secību, kā arī to, ka iesniegtie pierādījumi nav mainīti vai kādā citādā veidā sagrozīti. Kā piemēru var minēt video ierakstu, kas pārkopēts no video ierīces ar datorprogrammas starpniecību uz datu nesēja, kurš tiek iesniegts tiesā. Tā kā informācija ir pārnesta no vienas ierīces uz otru, tad pamatots ir jautājums, vai tā saturs un meta dati nav mainīti un atspoguļo patieso situāciju. Tas būtu jāpierāda tai personai, kura tiesā šo e-parakstītu pierādījumu iesniedz. Tas nepieciešams, lai tiesai un otrai pusei pieejamā informācija būtu patiesa, nesagrozīta un uzticama. Tiesiski iegūtiem un uzticamiem pierādījumiem attiecībā uz e-parakstiem, tāpat kā uz citiem elektroniskiem pierādījumiem, ir jābūt identificējamiem, nepārtrauktiem (bez pārrāvumiem un izmaiņām) un apstrādātiem ar noteiktām, zināmām metodēm, kas ļauj veikt iesniegto pierādījumu pārbaudi, to integritāti un iegūšanu. Var pārbaudīt ne tikai paša elektroniskā pierādījuma nepārtrauktību, bet arī pierādīt nepārtrauktību no brīža, kad dati tika iegūti līdz brīdim, kad tie tika iesniegti kā pierādījumi tiesas procesā. Tiesiski iegūti un nostiprināti pierādījumi no saturiskā viedokļa liecina par to, ka datu integritāte ir uzticama, tādēļ tie uzskatāmi par uzticamiem un pilnīgiem (cik nu tas ir iespējams), kas savukārt ir atkarīgs no apstākļiem, kādos dati ir iegūti, lai tos izmantotu tiesas procesā. Tiesas procesā, ja kāda no pusēm lūdz iesniegtos un pieņemtos elektroniskos pierādījumus apskatīt un pārbaudīt atbilstoši civilprocesā likumā noteiktajai kārtībai, tiesā jābūt tehniskām iespējām to veikt bez īpašu speciālistu piesaistes.

Bibliogrāfija

- Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata, Autora izdevums, Rīga, 1933., 11. lpp. (In Latvian)
- Civilprocesa likums, spēkā no 01.03.1999., Latvijas Vēstnesis Nr. 326/330. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> (In Latvian) (skat. 07.10.2019.).
- Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 198.–202. lpp. (In Latvian)
- Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 910/2014 par elektronisko identifikāciju un uzticamības pakalpojumiem elektronisko darījumu veikšanai iekšējā tirgū un ar ko atceļ Direktīvu 1999/93/EK. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=LV> (In Latvian) (skat. 07.10.2019.).
- Elektronisko dokumentu likums LR likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 169, spēkā no 01.01.2003. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=68521> (In Latvian) (skat. 07.10.2019.).
- Elektronisko sakaru likums, LR likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 183, spēkā no 01.12.2004. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=96611> (In Latvian) (skat. 07.10.2019.).
- LR AT Civillietu departamenta 2017. gada 6. marta Spriedums, lietā Nr. SKC-98/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2017> (In Latvian) (skat. 07.10.2019.).
- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, Drošs elektroniskais paraksts. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/e_parv/Epakalp/?doc=12695 (In Latvian) (skat. 07.10.2019.).

E-signature Forms and Their Use in the Evidence Process

Summary

The electronically signed document is understandable more broadly than the one mentioned in the Electronic Documents Act. The assessment of e-signature involves three essential elements: the integrity of the evidence, the security of the evidence and the original of an electronic document (meta data and their fixation). A basic issue to be demonstrated in the process of proof in civil proceedings – the link between a natural person and the signed electronic document.

Key words: e-signature forms, e-mail, authentication, proof in civil proceedings.

SUBJEKTĪVĀ FAKTORA IETEKME UZ OBJEKTĪVĀ VĒRTĒJUMA KRITĒRIJIEM, LEMJOT PAR DARBA LĪGUMA UZTEIKUMU PĒC DARBA LIKUMA 101. PANTA PIRMĀS DAĻAS 2. PUNKTA

Darba likuma 101. panta 1. daļas 2. punkts dod tiesības darba devējam lauzt darba līgumu ar darbinieku, ja viņš, veicot darbu, rīkojies prettiesiski un tādēļ zaudējis darba devēja uzticību. Vienā no saviem spriedumiem Augstākā tiesa norādīja, ka lieta izraisa interesi judikatūras veidošanas aspektā – cik lielā mērā subjektīvais faktors var ietekmēt lēmumu par uzticības zaudēšanu Darba likuma 101. panta pirmās daļas 2. punkta kontekstā un kādi ir vērtējuma objektīvie kritēriji (AT Senāta 21.03.2012. spriedums). Darba mērķis ir piesaistīt uzmanību un uzsākt diskusiju attiecībā uz subjektīvā faktora pielietošanu, izskatot darba līguma laušanu sakarā ar uzticības zaudēšanu. Uzdevumi – zinātniskās literatūras, tiesu prakses un normatīvo tiesību aktu apkopojums un analīze. Latvijas juridiskajā literatūrā iepriekšminētais jautājums izskatīts tikai fragmentāri, kā arī tiesu judikatūra nav stabilizējusies, tāpēc šis raksts ir aktuāls.

Atslēgas vārdi: uzticība, uzticības zaudēšana, darba līguma uzteikums.

Viens no pirmajiem mēģinājumiem likumdošanas līmenī apstiprināt atlaišanu sakarā ar uzticības zaudēšanu pirmo reizi tika uzsākts, izstrādājot Saksijas civillikumu kodeksu (vāc. val. – Bürgerlichen Gesetzbuch des Königreichs Sachsen), kas stājās spēkā 1865. gada 1. martā. Šī nolikuma 1241. pants nosaka, ka gadījumā, ja līgums tika noslēgts uz noteiktu laiku vai sakarā ar konkrēta darba izpildi, tad darba devējam bija tiesības atteikties no līguma pirms termiņa, pamatojoties uz sekojošo:

- 1) ja pakalpojumu sniegšanas laikā darbinieks ir vainīgs negodīgumā (Untreue);
- 2) ja pakalpojumu sniegšanas laikā darbinieks ir vainīgs dziļā neuzmanībā;
- 3) ja darbinieks zaudēja spējas vai prasmes, kas nepieciešamas pakalpojumu sniegšanai;
- 4) ja darbinieks veiks tādas noziedzīgas vai amorālas darbības, kuru rezultātā viņš zaudēs uzticēšanos no darba devēja puses.

Baltijas vietējo civillikumu kopojumā pamatojums darba īres līguma uzteikumam pēc darba devēja iniciatīvas arī bija pārņemts no Saksijas civillikumu kodeksa 1241. panta ar nelielu izņēmumu (Baron Noljde, 1914). Norādīsim pamatojumus līguma uzteikumam tabulas veidā salīdzināšanai:

4188. p. BVCK:	1241. p. SCK:
• sakarā ar darbinieka negodīgumu	• ja darbinieks ir vainīgs negodīgumā
• rupju vainu	• rupjā neuzmanībā
• amorālu uzvedību	• zaudēja nepieciešamās spējas vai prasmes pakalpojumu sniegšanai
• nespēju izpildīt uzņemtās saistības	• noziedzīgu vai amorālu darbību veikšana, kas izraisa uzticības zaudēšanu no saimnieka puses
• nozieguma izdarīšana, kas izraisa kriminālsodu	

Pēc tam likumdošanas līmeni atlaišana no darba sakarā ar uzticības zaudēšanu tika nostiprināta 1930. gadā PSRS Tautas darba komisariāta Lēmumā no 06.11.1930. g. Nr. 339 “Par darbiniekiem, kas apkalpo naudas un preču vērtības” (turpmāk – Lēmums). Šo normatīvo aktu sāka piemērot Latvijas teritorijā pēc 1940. gada jūlija, jo pēc pievienošanas PSRS, Latvijas teritorijā sāka piemērot kopējo savienības darba likumdošanu (Zonne 1966). Augstāk norādītais Lēmums tika pielietots Latvijas PSR teritorijā līdz 1972. gada 1. aprīlim, proti, līdz brīdim, kad stājās spēkā Latvijas Darba likumu kodekss (Zonne 1983). Iepriekš spēkā esošais Latvijas Darba likumu kodeksa 254. p. 1. d. 2. punkts paredzēja atlaišanas iespēju gadījumā, ja darbinieks, kurš tiešā veidā apkalpoja naudas vai preču vērtības, veica vainojamas darbības, ja šīs darbības dod pamatojumu uzticības zaudēšanai pret darbinieku no administrācijas puses.

Darba likuma 101. panta pirmās daļas 2. punkts nosaka, ka darba devējam ir tiesības rakstveidā uzteikt darba līgumu, ja darbinieks, veicot darbu, rīkojies prettiesiski un tādēļ zaudējis darba devēja uzticību. Juridiskajā literatūrā var sastapt viedokli, ka uzticības zaudēšanas izvērtēšanai piemērojams gan sabiedrībā vispārpieņemtais viedoklis par prettiesisku rīcību, gan ņemama vērā konkrētā darba devēja attieksme pret attiecīgo pārkāpumu. (Slaidiņa, Skultāne 2010) Taču autori nepaskaidro, cik lielā mērā subjektīvais darba devēja viedoklis var ietekmēt novērtējumu, un kā rīkoties situācijā, kad darba devēja novērtējums neatbilst vispārīgi atzītiem uzskatiem. Citi speciālisti domā, ka uzticība – tā ir personīgā novērtējuma kategorija, tāpēc katrs darba devējs kvalificē darbinieka rīcību savā veidā. Apstākļi – vai darbinieks zaudēja uzticību vai nē – praktiski tiesas sēdē netiek izskatīti un netiek apstrīdēti. (Gailums 2004) Uzticības zaudēšanas apstākļi tiesā nav pārbaudāms, jo pēc savas dabas “uzticības zaudēšana” ir vērtēšanas spriedums, proti, subjektīva vai psiholoģiska mērvienība. Tā kā jēdziens “uzticības zaudēšana” ir vērtēšanas

jēdziens, tad veikt šos izvērtējumus atbilstoši Darba likuma 101. panta otrajai daļai ir neapšaubāma darba devēja kompetence. (Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojums 2011) Uzticību, kā izpētes objektu, pēta dažādās disciplīnās, tādās kā psiholoģija, socioloģija, menedžments un citās. Katrā nozarē tiek pētīta noteikta uzticības puse. Uzticība ir svarīga sociālo attiecību daļa. Tās pamatā atrodas nevis racionālo pierādījumu, bet novērtējumu un emociju apelācija. Tā, angļu profesors Giddens aplūko uzticību kā neracionālu pamatu, kas virza sociālu uzvedību. Zinātnieks nosaka šo fenomenu kā “kaut kādas personas vai sistēmas pārliecību attiecībā uz šāda kompleksa sekām vai notikumiem, kur šī pārliecība izsaka ticību godīgumam vai citas personas mīlestībai vai abstrakto principu pareizībai”. (Giddens 1990) Niklas Lumans atbild, ka darbības pareizība, kas balstās uz uzticību, var būt pārbaudīta tikai pēc tās veikšanas, bet tas nozīmē, ka uzticība nevar pamatoties uz zināšanām, tas nav racionāli. Ja uzticībā arī ir racionalitāte, tad tā iekļauta nevis lēmuma pieņemšanā, bet emocijā, kas pārvar nākotnes nenoteiktību. (Lumans 2007)

Mūsdienu zinātniskajā literatūrā ir uzkrāti gan teorētiskie, gan empīriskie materiāli, kas atspoguļo uzticības nozīmi ekonomiskajās attiecībās, bet it īpaši darba attiecībās. Šī apgalvojuma nosacītību nosaka pati darba attiecību daba, jo darba attiecības – tās ir sarežģītas kompleksas attiecības, kurām piemīt gan personīgas attieksmes, gan uzticēšanās raksturs, jo darboties spēja nav atdalāma no cilvēka personības, jo personīgās darba spējas izriktot var tikai tas, kam tās piemīt. Saskaņā ar racionālās izvēles teoriju, abas puses cenšas maksimizēt lietderību (paši savas intereses), attiecīgi uzticībai kā sociālā kapitāla elementam, saskaņā ar Dž. Koulmenu, ir jābāzējas uz kopējā labuma maksimizēšanas, t.i., visiem dalībniekiem ir jāvinnē tādas darbības rezultātā.

Augstākās tiesas Senāts 2010. gada spriedumā norādījis, ka izšķirot tiesās strīdus, kas saistīti ar darba devēja uzteikumu, pamatojoties uz Darba likuma 101. panta pirmās daļas 2. punktu, svarīgi ir konstatēt ne vien darbinieka prettiesisku rīcību, bet arī to, ka šāda prettiesiska rīcība ir pietiekams pamats darba devēja uzticības zaudēšanai. Uzticības zaudēšanas izvērtēšanai piemērojami gan sabiedrībā vispārpieņemtie kritēriji par prettiesisku rīcību, gan tas, kādu ietekmi (rezonansi) attiecīgais pārkāpums ir radījis konkrētajās darba tiesiskajās attiecībās, attiecīgajā darba vidē (darba kolektīvā), kādu iespaidu tas ir atstājis uz darba devēja reputāciju. Veikt šos izvērtējumus atbilstoši Darba likuma 101. panta otrajai daļai ir neapšaubāma darba devēja kompetence. Tikai konstatējot acīmre-

dzamu darba devēja darbību, izbeidzot darba tiesiskās attiecības, neatbilstību darbinieka rīcības smagumam, ir iespējama darba devēja uzteikuma atzišana par spēkā neesošu (Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-1084). Savukārt, Senāta 2012. gada spriedumā norādīts, ka lieta izraisa interesi judikatūras veidošanas aspektā – cik lielā mērā subjektīvais faktors var ietekmēt lēmumu par uzticības zaudēšanu Darba likuma 101. panta pirmās daļas 2. punkta kontekstā un kādi ir vērtējuma objektīvie kritēriji (Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-368/2012).

Izejot no tāda fenomena kā uzticības zaudēšanas daba, taisnība ir autoriem, kas domā, ka uzticības zaudēšana – tas ir novērtējuma spriedums, un katrs darba devējs novērtē darbinieka rīcību, vadoties no saviem subjektīvajiem kritērijiem. Ir iespējamas arī situācijas, kad kā darba devējs var uzstāties citas valsts pilsonis, kuram vērtības skala būtiski atšķiras no kopēji atzītām normām, bet subjektīvi viņš būs pilnībā pārliecināts sava lēmuma pareizībā sakarā ar uzticības zaudēšanu. Tāpēc rodas jautājums par interešu bilanci starp darba devēju un darbinieku. Pēc lietu būtības darba devējam vienmēr ir vairāk pilnvaru, nekā darbiniekam (Honore 1982), kā rezultātā cīņa starp peļņas guvējiem un darba algas saņēmējiem vienmēr ir kopā ar mums (Higgins 1922). Lai operatīvi un elastīgi vadītu uzņēmumu, darba devējam ir vēlēšanās iegūt tiesības atlaist darbinieku sakarā ar uzticības zaudēšanu, vadoties no saviem kritērijiem. Darbinieks tieši otrādi, nevēlas būt atlaists no darba pēc darba devēja ieskatiem. Domājam, ka šī jautājuma risināšanai ir nepieciešams novērtēt darba līguma pušu intereses un atrast vidusceļu, ņemot vērā darbinieku atlaišanas institūta mērķus un vadoties no saprātīguma, samērīguma un taisnīguma principiem. Dodot darba devējam tiesības atlaist no darba, vadoties pēc subjektīvajiem kritērijiem, līdz ar to mēs ierobežojam darbinieka tiesības nebūt netaisnīgi atlaistam no darba un padarām praktiski neiespējamu darbinieka tiesisko aizsardzību. Iespējams būtu netaisnīgi šajā jautājumā vadīties no subjektīviem kritērijiem, jo šajā gadījumā rodas neierobežota ļaunprātības iespēja no darba devēja puses. Lai nodrošinātu darbinieka likumisko interešu aizsardzību, izskatot strīdus par atlaišanu no darba sakarā ar uzticības zaudēšanu, ir jāvadās tikai no objektīviem kritērijiem. Taču ja pieļaut iespēju piemērot subjektīvos faktorus, tad mēs pāriesim no objektivitātes stingrās augsnes uz subjektivitātes plūstošajām smiltīm. Pēdējā gadījumā nav iespējams noteikt subjektīvo faktoru piemērošanas robežas, t.i., cik lielā mērā subjektīvais novērtējums var

ietekmēt objektīvo. Tādam darba devēja interešu ierobežojumam ir leģitīmais mērķis – nodrošināt darbinieku aizsardzību no patvaļības no darba devēja puses.

Ja salīdzināt atbrīvošanas no darba sakarā ar uzticības zaudēšanu institūtu Eiropas valstīs, tad Vācijas darba tiesībās, izskatot jautājumu par atlaišanas no darba pamatotību to iemeslu dēļ, kas saistīti ar darbinieka uzvedību, uzmanība tiek pievērsta objektīvajiem faktoriem (Kirchner, Kremp 2010). Anglijas darba tiesībās tiesu prakse izstrādāja divu posmu procesu, lai novērtētu to, vai bija darba attiecībās konstatēts negodīgums, kas dod tiesības atlaist no darba darbinieku. Darba strīdu apelācijas tribunāls lietā John Lewis Plc v. Coyne nolēma, ka krāpšanas gadījumā no darbinieka puses, ir nepieciešams izskatīt divus veiktās rīcības aspektus: objektīvo un subjektīvo. Vadoties no objektīvajiem kritērijiem, tiesai ir nepieciešams vadīties no saprātīgu un godīgu cilvēku parastajiem standartiem. Izmantojot subjektīvos kritērijus, tiesai nepieciešams noteikt, vai pie konkrētiem lietas apstākļiem darbinieks varēja saprast, ka rikojas negodīgi attiecībā pret darba devēju.

Noslēgumā gribētos pievienoties Jeruzalemes universitātes profesora Davidova (Guy Davidov – angļu val.) viedoklim, kurš uzskata, ka darbinieku interešu aizsardzība no patvaļības no darba devēja puses attiecībā uz atlaišanu no darba nav anahronisms, tieši pretēji, tā (aizsardzība) tagad, laikam, vajadzīga vairāk nekā iepriekš. (Davidovs 2007)

Bibliogrāfija

- Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojums “Tiesu prakse lietās par individuālajiem darba strīdiem” 2010/2011. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2011> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Baron Noljde A. E. Oчерки по истории кодификации местных законов при графе Сперанском. Випуск-II. С.-Петербург: Сенатская типография, 1914. (In Russian)
- Bukovskj V. I. Svod grazdanskikh uzakonenij gubernij Pribaltijskikh s razjasnenijami. V dvuh tomah. Tom – 2. Riga: Gempelj un Ko, 1914. (In Russian)
- Bürgerlichen Gesetzbuch des Königreichs Sachsen. Pieejams: <http://www.saechsisches-bgb.de/jportal/portal/t/jml/bs/22/page/sammlung.psm1/action/controls.sammlung.ChangeNavigation?nid=root> (In German) (skat. 04.10.2019.).
- Darba likums. Latvijas Vēstnesis, 2001, Nr. 105 (In Latvian)
- Davidov G. In defence of (efficiently administreted) just cause dismissal law. International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations, Vol. 23, p. 130., 2007.

- Družinina V., Ušakova D. Kognitivnaja psihologija. Moskva.: PER SE, 2002. (In Russian)
- Gailums I. Darba likums. Komentāri. Tiesu prakse. 3. grāmata un D daļa. Rīga: Gailuma juridiskā biznesa birojs, 2004. (In Latvian)
- Giddens A. The consequences of modernity. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Higgins H. B. A new province for Law and order. New York: E. P. Dutton and company Publisher, 1922.
- Honore T. The quest for security: employees, tenants, wives. London: Stevens & Sons, 1982.
- John Lewis Plc v. Coyne. UKEAT 581_99_0712 (7 December 2000) Pieejams: http://www.bailii.org/uk/cases/UKEAT/2000/581_99_0712.html (skat. 04.10.2019.).
- Kirchner J., Kremp P. R., Magotsch M. Key Aspects of German Employment Law. Berlin: Springer, 2010.
- LR Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 21. marta spriedums, lietā Nr. SKC-368/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/darba-tiesibas/darba-likums/c-dala-darba-ligums-28-129pants?lawfilter=1> (In Latvian) (skat. 04.10.2019.).
- Luman N. Socialjnije sistemi. Očerki obshej teoriji /Per. S nem. Gaziev; pod red. Golovina. Spb: Nauka, 2007. (In Russian)
- Postanovlenije Narodnogo komissariata truda SSSR ot 06.11.1930. Nr. 339 "O rabotnikah, obsluzivajushih deneznije i tovarnie cennosti". Pieejams: <http://www.alppp.ru/law/trud-i-zanjatost-naselenija/trud/151/postanovlenie-nkt-sssr-ot-06-11-1930-339.html> (In Russian) (skat. 04.10.2019)
- Saksonskoe grazdanskoe ulozenie. SPb: Gosudarstvennaja tipografija, 1885. (In Russian)
- Slaidiņa V., Skultāne I. Darba tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2011. (In Latvian)
- Zonne O. Padomju darba tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1983. (In Latvian)
- Zonne O. Vozniknovenije i razvitie sovetskogo trudovogo prava v Latvijskoj SSR. Pravovedenije, № 4, 76 lp., 1966. (In Russian)

The Impact of a Subjective Factor on the Criteria for Objective Evaluation in Decisions Concerning the Contract of Employment after Article 101, Paragraph 2 of the Labour Law

Summary

Article 101 (1) (2) of the Labor Law entitles the employer to terminate the contract of employment with the employee, if he has acted unlawfully in the course of his work and has therefore lost the employer's confidence. In one of its decisions, the Supreme Court stated that the case has impact on the development of case-law – the extent to which the subjective factor may influence the decision on the loss of confidence in the context of Section 101, Paragraph one, Clause 2 of the Labor Law, and what are the objective criteria for the assessment (AT Senate decision of 21.03.2012). The aim of this work is to attract attention and start discussion on the use of subjective factor in considering termination of employment contract due to loss of confidence. Tasks – compilation and analysis of scientific literature, jurisprudence and legal acts. The Latvian legal literature deals with the above issue only in a fragmentary way, and the case law has not stabilized, so this article has a significant impact on the object of the research.

Key words: trust, loss of confidence, termination of employment contract.

AIZRĀDĪJUMA TIESĪBU INSTITŪTS ADMINISTRATĪVĀS ATBILDĪBAS LIKUMĀ

Lai arī aizrādījums nav pilnīgs jauninājums administratīvo sodu tiesībās Latvijā, tomēr tā izmantošana praksē varētu radīt vairākas neskaidrības. Raksta mērķis ir atklāt Administratīvās atbildības likumā noteiktā aizrādījuma tiesību institūta pamatu, uzdevumus, saturu un piemērošanas noteikumus. Aizrādījums kā tiesību institūts līdz šim arī nav plašāk pētīts. Rakstā pamatots, ka aizrādījums faktiski ir kritiska piezīme, kuras mērķis ir pievērst personas uzmanību par personas izdarītu administratīvo pārkāpumu bez tālāku tiesisku seku piemērošanas. Tomēr tas, ka personai netiek radītas tiesiskas sekas, nenozīmē, ka amatpersona var aizrādījumus izteikt, kad vien ienāk prātā, t.i., amatpersona ir padota likumam un tiesībām arī izteicot aizrādījumu.

Atslēgas vārdi: administratīvā pārkāpuma process, lietderības princips, aizrādījums, tiesiskas sekas.

Tiesību normas daļa, kurā norādītas pārkāpuma tiesiskā sastāva pazīmes, ir cieši saistītas ar otru tiesību normas daļu, kurā norādītas tiesiskās sekas, kas var iestāties, ja tiesiskā sastāva pazīmes īstenotos konkrētā dzīves situācijā. Administratīvā pārkāpuma izdarīšanas tiesiskās sekas ir administratīvās atbildības piedraudējums. Administratīvās atbildības piedraudējumu sauc par administratīvo sodu.

Saskaņā ar Administratīvās atbildības likumu administratīvie sodi iedalāmi pamatsodos un papildsodos (Administratīvās atbildības likums). Pamatsodi ir brīdinājums vai naudas sods. Abus pamatsodus vienlaicīgi piespriest nevar, jo tas būtu principa ne bis in idem pārkāpums. Ikdienā visbiežāk noteiktais administratīvais sods, protams, ir naudas sods (Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcijas kopsavilkums). Papildus pamatsodam var tikt noteikti šādi papildsodi – tiesību atņemšana un tiesību izmantošanas aizliegums.

Atzīstot pārkāpumu par maznozīmīgu un ievērojot lietderības principu, personai par tās izdarīto administratīvo pārkāpumu var izteikt aizrādījumu (Administratīvās atbildības likums). Taču aizrādījums nerada tiesiskas sekas un tādēļ Administratīvās atbildības likums to neatzīst par administratīvo sodu. Aizrādījums ir kritiska piezīme, kuras mērķis ir pievērst personas uzmanību par personas izdarītu administratīvo pārkāpumu

bez tālāku tiesisku seku piemērošanas. Šādai piezīmei ir vienīgi personu ētiski audzinošs raksturs, neskarot personas tiesisko stāvokli.

Aizrādījuma tiesību institūta pamatā ir publiskās kārtības un drošības tiesībām, policijas tiesībām (Neimanis 2018) un arī administratīvo sodu tiesībām (Bohnert, Bülte 2016) raksturīgais lietderības princips. Tā būtība ir, ka publiskās kārtības un drošības apdraudējuma novēršanā policijai un citām kārtības iestādēm un amatpersonām ir jārikojas atbilstoši lietderības principam, novērtējot publiskās drošības un kārtības apdraudējuma raksturu un apsverot, vai un kādus apdraudējuma novēršanas pasākumus izvēlēties. Ja kriminālprocesā amatpersonai ir pienākums rīkoties atbilstoši legalitātes principam, tad, noteicot un piemērojot tiesiskās sekas par administratīvu pārkāpumu, amatpersonai ir piešķirta rīcības brīvība. Amatpersonai nav pienākuma administratīvā pārkāpuma izdarītāju nodot sodīšanai par pārkāpuma izdarīšanu sikos un marginālos gadījumos. Tomēr, lai saglabātu zināmu audzinošu raksturu arī tad, likumdevējs izveidojis aizrādījuma institūtu.

Aizrādījuma tiesību institūts nav pilnīgs jauninājums administratīvo sodu tiesībās Latvijā. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss noteic, ka amatpersona var neuzsākt administratīvā pārkāpuma lietvedību vai izbeigt uzsāktu lietvedību un atbrīvot personu no administratīvās atbildības, aprobežojoties ar mutvārdu aizrādījumu, ja ziņas par administratīvo pārkāpumu ir pietiekamas, lai konstatētu, ka izdarītais pārkāpums ir maznozīmīgs; ceļu satiksmē izdarīto administratīvo pārkāpumu var atzīt par maznozīmīgu, ja par to paredzētais naudas sods nepārsniedz četrdesmit euro un ja šis pārkāpums nav radījis draudus citiem ceļu satiksmes dalībniekiem vai viņu mantai (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss). Praksē aizrādījums arī tiek piemērots un uzrāda dažādus rezultātus (Smuļko 2019).

Lai arī aizrādījums nav administratīvais sods un nerada personai tiesiskas sekas, tomēr aizrādījuma izteikšana personai nevar būt patvaļīga. Tādēļ aizrādījumu var izteikt tikai tad, ja īstenojas trīs priekšnoteikumi:

- 1) persona ir izdarījusi administratīvo pārkāpumu;
- 2) administratīvais pārkāpums amatpersonas uzskatā ir maznozīmīgs;
- 3) nepastāv administratīvā pārkāpuma lietas vešanu kavējoši apstākļi.

Lai izteiktu personai aizrādījumu, vispirms jākonstatē, ka personas darbībā ir saskatāmas administratīvā pārkāpuma pazīmes. Efektivitātes labad visaptverošu un precīzu pārkāpuma sastāva pamatojumu amatpersonai gan nav jāsniedz, jo ar aizrādījumu personas tiesiskais stāvoklis netiek ietekmēts un lieta (pat ja tā uzsākta) ar to arī izbeidzama.

Lai aprobežotos ar aizrādījuma izteikšanu, amatpersonai jāizdara pārkāpuma būtiskuma novērtējums. Tikai tad, ja amatpersona atzīst pārkāpumu par maznozīmīgu, tā var izteikt aizrādījumu. Tas, ka pārkāpums ir pilnīgi nebūtisks, noteicams, ievērojot pārkāpuma raksturu, pārkāpuma izdarīšanas apstākļus un personas attieksmi pret veikto darbību un tās sekām. Pārkāpuma nebūtiskums nozīmē, ka amatpersonas iejaukšanās šādos pārkāpuma apstākļos būtu acīmredzami lieka, lai gan formāli pārkāpums ir ticis izdarīts. Aizrādījuma piemērošana lielākoties gan ir izņēmuma gadījums, jo likums paredz, ka personai var izteikt ne tikai naudas sodu, bet arī brīdinājumu (kam arī nav finansiālas ietekmes uz personu, bet kas jau ir administratīvais sods).

Aizrādījumu var izteikt tikai tad, ja nepastāv administratīvā pārkāpuma lietas uzsākšanas un vešanas kavējoši apstākļi. Lai arī aizrādījumam nav tiesisku seku, tomēr no patvaļas aizlieguma principa izriet, ka administratīvā pārkāpuma procesā amatpersonai arī tad jārikojas likuma un tiesību ietvaros. Tas nozīmē, ka aizrādījumu personai nevar izteikt gluži jebkura amatpersona un jebkurā laikā, piemēram, brīvi izteicot aizrādījumus te vienai, te otrai personai. Arī aizrādījuma izteikšanas gadījumā jāievēro, piemēram, amatpersonas kompetence u.tml.

Aizrādījumu personai var izteikt:

- 1) policija;
- 2) kompetentā amatpersona: amatpersona, kura ir tiesīga uzsākt administratīvā pārkāpuma procesu;
  - a. amatpersona, kura ved administratīvā pārkāpuma lietu;
  - b. augstāka amatpersona, kura ved administratīvā pārkāpuma lietu;
- 3) tiesa, kuras lietvedībā atrodas administratīvā pārkāpuma lieta.

Aizrādījumu personai var izteikt gan neuzsākot administratīvā pārkāpuma lietu, gan vēlāk jebkurā uzsāktas administratīvā pārkāpuma lietas stadijā. Ja administratīvā pārkāpuma lieta tikusi uzsākta, aizrādījuma izteikšanas gadījumā lietu jāizbeidz.

Pirms aizrādījuma izteikšanas personu var uzklaut, taču obligāta uzklaušanās pienākuma nav, jo tas padarītu aizrādījuma izteikšanu par smagnēju un neefektīvu. Visu procesuālo noteikumu ievērošana nav principiāla, jo īpaši tādēļ arī, ka pārkāpumu amatpersona uzlūko par ārkārtīgi nebūtisku un personai aizrādījums neradīs negatīvas sekas. Persona arī nevar pieprasīt, lai amatpersona tai piemērotu aizrādījumu, ievērojot apstākļus, kurus tā būtu darījusi zināmus amatpersonai, ja vien tā tiktu uzklautāta.

Aizrādījumam nav izvirzītas noteiktas formas prasības. To var izteikt mutvārdos vai rakstveidā. Piemēram, aizrādījumu var izteikt rakstveidā, ja persona nav klātienē pieejama, vai iekļaut lēmumā par lietas izbeigšanu.

Likums neparedz personai tiesību aizsardzības līdzekļus pret aizrādījumu, jo ar aizrādījuma izteikšanu personai netiek radīts tās tiesību aizskārums (izmaiņas tiesību stāvoklī), netiek radītas tiesiskas sekas. Tiesisku seku neesamība nozīmē, ka personai tādā gadījumā arī nav nepieciešami tiesību aizsardzības līdzekļi. Tādēļ aizrādījuma izteikšana nav apstrīdama vai pārsūdzama.

Kopsavilkums. Aizrādījums ir kritiska piezīme, kuras mērķis ir pievērst personas uzmanību par personas izdarītu administratīvo pārkāpumu bez tālāku tiesisku seku piemērošanas. Šādai piezīmei ir vienīgi personu ētiski audzinošs raksturs, neskarot personas tiesisko stāvokli.

Aizrādījuma izteikšana personai ir pieļaujama, ja īstenojas trīs priekšnoteikumi:

- persona izdarījusi administratīvo pārkāpumu;
- administratīvais pārkāpums amatpersonas uzskatā ir maznozīmīgs;
- nepastāv administratīvā pārkāpuma lietas vešanas kavējoši apstākļi.

Lai izteiktu personai aizrādījumu, vispirms jākonstatē, ka personas darbībā ir saskatāmas administratīvā pārkāpuma pazīmes. Efektivitātes labad visaptverošu un precīzu pārkāpuma sastāva pamatojumu amatpersonai nav jāsniedz, jo ar aizrādījumu personas tiesiskais stāvoklis netiek ietekmēts un lieta (pat ja tā uzsākta) ar to arī izbeidzama.

Lai aprobežotos ar aizrādījuma izteikšanu, amatpersonai jāizdara pārkāpuma būtiskuma novērtējums atbilstoši lietderības principam. Tikai tad, ja amatpersona atzīst pārkāpumu par maznozīmīgu, tā var izteikt aizrādījumu. Tas, ka pārkāpums ir pilnīgi nebūtisks, noteicams, ievērojot pārkāpuma raksturu, pārkāpuma izdarīšanas apstākļus un personas attieksmi pret veikto darbību un tās sekām. Pārkāpuma nebūtiskums nozīmē, ka amatpersonas iejaukšanās šādos pārkāpuma apstākļos būtu acīmredzami lieka, lai gan formāli pārkāpums ir ticis izdarīts. Aizrādījuma piemērošana lielākoties gan ir izņēmuma gadījums, jo likums paredz, ka personai var izteikt ne tikai naudas sodu, bet arī brīdinājumu (kam arī nav finansiālas ietekmes uz personu, bet kas jau ir administratīvais sods).

Aizrādījumu var izteikt tikai tad, ja nepastāv administratīvā pārkāpuma lietas uzsākšanas un vešanas kavējoši apstākļi. No patvaļas aizlieguma principa izriet, ka aizrādījumu personai nevar izteikt gluži jebkura amatpersona un jebkurā laikā. Arī aizrādījuma izteikšanas gadījumā jāievēro, piemēram, amatpersonas kompetence u.tml.

Aizrādījuma izteikšana nav pārsūdzama, jo aizrādījuma izteikšana nerada personai, kurai izteikts aizrādījums, tiesiskas sekas. Tiesisku seku neesamība nozīmē, ka personai tādā gadījumā arī nav nepieciešami tiesību aizsardzības līdzekļi.

Bibliogrāfija

- Bohnert J., Bülte J. Ordnungswidrigkeitenrecht. 5. Aufl. 2016, München: Beck, 174 S. (In German)
- Neimanis J. Policijas rīcības brīvība. Krāj. Valsts iekšējās drošības 100 gadu evolūcija. Attīstība. Dinamika. Problemātika: Valsts policijas koledžas V [5.] starptautiskā zinātniskā konference, 2018. gada 10.–11. oktobris, Rīga: zinātniski-praktiskais materiālu krājums. Valsts policijas koledža, 2018, 118.–124. lpp. (In Latvian)
- Smuļko Ē. Administratīvā pārkāpuma atzišana par maznozīmīgu. Jurista Vārds, 2019. 10. septembris, Nr. 36 (1094), 21.–28. lpp. (In Latvian)
- Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1984. gada 20. decembris, Nr. 51. (In Latvian)
- Administratīvās atbildības likums. Latvijas Vēstnesis, 2018. gada 14. novembris, Nr. 225. (In Latvian)
- Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcijas kopsavilkums. Apstiprināts ar Ministru kabineta 2013. gada 4. februāra rīkojumu Nr. 38 “Par Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepciju”, Latvijas Vēstnesis, 2013. gada 5. februāris, Nr. 25. (In Latvian)

The Legal Institute of an Administrative Warning Remark

Summary

A warning remark is a critical statement made with the purpose of drawing the attention of a person to an administrative offense committed by the person, however warning remark is made without further legal consequences to the person. Such a warning remark relates to ethical conduct and does not affect the legal position of the individual.

Making of a warning remark is possible (admissible) subject to three conditions:

- the person has committed an administrative offence;
- the administrative offense is of minor significance in the opinion of the official;
- there are no obstacles delaying the administrative offence proceedings.

In order to make a warning remark to a person, it must first be established that the person’s conduct constitutes an administrative offence (the features of the offence are present). For the sake of efficiency, it is not necessary for the official to provide a comprehensive and precise substantiation of the features of

the offence, since the warning remark does not affect the legal position of the person and thus the administrative case matter is considered closed (even if the case is initiated).

In order to limit the intervention by making a warning remark only, the official must perform an assessment of the seriousness of the offense in accordance with the principle of *appropriateness*. Only if the official finds the offense of minor importance (significance), the official may proceed with warning remark. The fact that the offence is entirely insignificant is to be determined by considering the nature of the offence, the circumstances in which the offence was committed and the person's attitude to the action taken and its consequences. The insignificance of the offence means that the official's intervention in the given circumstances would be manifestly redundant despite that the offence was formally committed. The making of a warning remark is in most cases exceptional, as the law provides that a person may not only be fined (with a monetary penalty) but also formally reprimanded (which has no financial impact on the person but is actually an administrative penalty).

A warning remark may be made only if there are no circumstances which prevent or delay the commencement (initiation) and conduct of the administrative offence proceedings. It follows from the principle of the prohibition of an arbitrary action that a person cannot be criticized by any official at any time. In the case of warning remark, the competence of the official, etc., must also be observed.

There is no appeal process available against a warning remark because a warning remark does not have any legal effect on the person against whom the warning remark is made. The absence of legal consequences means that in such a case the person does not need legal remedies either.

Key words: administrative offence proceedings, principle of *appropriateness*, warning remark, legal consequences.

PIERĀDĪŠANAS ĪPATNĪBAS IZMANTOJOT ATSEVIŠĶUS ELEKTRONISKOS PIERĀDĪJUMUS CIVILPROCESĀ

Raksta mērķis ir analizēt atsevišķu elektronisku pierādījumu iesniegšanas un vērtēšanas problēmas civillietās, identificējot tiesu praksē esošās problēmas un piedāvājot to risinājumus. Raksta uzdevums ir vārst uzmanību uz nepilnībām, pretrunībām un neskaidrībām esošajā normatīvajā regulējumā. Raksta saturā uzmanība tiek pievērsta tikai atsevišķu veidu elektronisku pierādījumu analīzei, it īpaši elektroniskā pierādījuma jēdziena izpratnei un e-pasta sarakstes iesniegšanai un vērtēšanai civillietā. Analizējot pētāmo jautājumu, ir secinājums, ka, pārraidot informāciju elektronisko sakaru tīklā, pierādīšanas procesā ir jāvērtē ne tikai pati informācijas pieļaujamība un ticamība pēc satura, bet arī pārraidīšanas pieļaujamība un ticamība elektronisko sakaru tīklā.

Atslēgas vārdi: elektroniskais pierādījums, e-pasts, pierādīšana.

Elektronisko pierādījumu jautājums jau vairāku gadu garumā ir iemantojis aktualitāti kā pierādīšanas līdzeklis civilprocesā. Diemžēl noteikta normatīvā regulējuma trūkums par elektronisko pierādījumu izpratni un pieļaujamību praksē, skatot civillietas, ir acīmredzams. Interpretācijas piemērošana esošajam rakstveida pierādījumu regulējumam nav pietiekama, lai aizpildītu radušos robus normatīvajā regulējumā. Ja attiecībā uz elektroniskajiem dokumentiem ir izveidojusies izpratne par to atbilstošu noformēšanu, iesniegšanu un vērtēšanu civillietā, jo to pietiekamā apjomā regulē Elektronisko dokumentu likums (Elektronisko dokumentu likums 2002), tad tāda elektroniskā formā fiksēta informācija, kas fiksēta e-pasta sarakstē, videoierakstos, tajā skaitā video reģistratora ierakstos, digitālās fotogrāfijās, izsiņās, balss pasta ierakstos, sarunu ierakstos u.tml., civillietās tiek iesniegta visdažādākā noformējumā. Tas veido nevienādu tiesu praksi un pieļauj atšķirīgu vērtēšanu. Sniegt izsmeļošu uzskaitījumu visām tehnoloģiju iespējām, kuras mēs izmantojam ikdienā saziņai vai noteiktu ziņu fiksēšanai, nav iespējams. Līdz ar to arī ziņu fiksēšana pierādījuma veidā nav viennozīmīgi risināms jautājums, jo ikreiz ir jāņem vērā elektroniski fiksētās informācijas veids un reproducēšanas īpatnības, kā arī iesniegtā pierādījuma glabāšana lietas materiālos. Mobilo telefonu operatori, elektronisko ierīču programmu izstrādātāji un sadzīves tehnikas ražotāji piedāvā arvien plašākas iespējas izmantot elektronisko saziņu un datu fiksēšanu ikdienā. Tādējādi arī normatīvajam

regulējumam civilprocesā ir jābūt pietiekami universālam, bet tajā pat laikā aptverošam, lai nodrošinātu ilgtermiņā nepieciešamo elektronisko pierādījumu iegūšanu, iesniegšanu, projicēšanu un vērtēšanu.

Raksturojot pašreizējo situāciju, jānorāda, ka no visiem tiesvedību regulējošiem procesuālajiem likumiem, tikai Kriminālprocesa likumā (Kriminālprocesa likums 2005) ir ietverts skaidrojums, kas ir elektroniskais pierādījums. Kriminālprocesa likuma 136. pants noteic, ka “par pierādījumu kriminālprocesā var būt ziņas par faktiem elektroniskas informācijas formā, kas apstrādāta, uzglabāta vai pārraidīta ar automatizētas datu apstrādes ierīcēm vai sistēmām”. Raksturojot elektroniskos pierādījumus kriminālprocesā, tiek norādīts, ka atšķirībā no pierādījumu tradicionālās izpratnes, tie var būt vienlaikus vairāku personu lietošanā un uzglabāšanā, tos var viegli pārraidīt pāri valsts robežām, viegli grozīt, nokopēt, izdzēst vai, tie ir īpaši aizsargāti (šifrēti). (Buko 2016) Šādam elektronisko pierādījumu raksturojumam var piekrist un teikto var attiecināt arī uz visdažādāko elektronisko pierādījumu veidiem civilprocesā, kurus iegūst civiltiesiskā strīda puses un iesniedz civillietā kā pierādījumus, lai pamatotu savus argumentus vai apgalvojumus.

Pašreizējais regulējums pierādījuma terminam Civilprocesa likuma (Civilprocesa likums 1998) 92. pantā noteic, ka pierādījumi ir ziņas, uz kuru pamata tiesa nosaka tādu faktu esību vai neesību, kuriem ir nozīme lietas izspriešanā. Ziņu iegūšana var būt tieša, no ziņu avota, piemēram, rakstveidā sastādīta līguma papīra formātā. Netieša – no ziņu avota, kurš satur lietā nozīmīgu informāciju, iespējams mainītā veidā pēc formas projicējot vai citādi atveidojot šīs ziņas cilvēka maņām uztveramā veidā. Taču ziņu pastarpināta iegūšana nevar garantēt nemainīgu saturisko nozīmi. Kā tas tiek norādīts juridiskajā literatūrā, “pārraidot vai uztverot analogo signālu, nevar izslēgt trokšņus, traucējumus un kļūdas. Ciparu jeb digitālie signāli veidojas, krasi mainoties impulsu vērtībai. [...] Pārraidot ciparu signālu, kļūdas un izkropļojumi praktiski izslēgti.” (Jurkeviča 2015). Pat, ja digitālais signāls nepieļauj izkropļojumu, aktuāls paliek jautājums par šādā formā fiksēta pierādījuma nemainīgumu, kas vairāk ir attiecināms nevis uz pierādījuma tehnisko nostiprināšanu (fiksēšanu), bet gan uz iespējamā ziņu fiksējuma juridisko dabu, izvērtējot tā ticamību un pieļaujamību tiesas procesā. Juridiskajā literatūrā ir nostiprinājies viedoklis, ka “elektroniskais pierādījums savā identitātē ir pierādīšanā izmantojama informācija elektroniskā formā, kura ir apstrādāta ar elektroniskiem līdzekļiem.” (Balodis-Bolužs 2019). No pierādīšanas procesa raugoties, vērtējams ir jautājums par to, vai pārraidīta no viena datu

nesēja uz citu elektroniskā formātā fiksēta informācija ir uzskatāma par sākotnējās informācijas atvasinājumu vai par to pašu informāciju. Normatīvie akti tiešu atbildi nesniedz. Regulējums pašlaik ir pieejams Civilprocesa likuma 111. panta otrajā daļā, proti, ka rakstveida pierādījumi iesniedzami oriģinālā vai noteiktā kārtībā apliecināta noraksta, kopijas vai izraksta veidā, ir vērsti uz papīra vai elektroniska formāta dokumentu kā pierādījumu iesniegšanu tiesā. Taču, gadījumā, ja pierādījums sastāv no audio, video vai citas digitālās informācijas, normā iekļautā prasība iesniegt lietā pierādījuma oriģinālu vai tā atvasinājumu, var radīt neizpratni par informācijas fiksēšanu un noformēšanu. Elektroniskā pierādījuma pamatā ir digitālie signāli, kurus apstrādā dažādi elektroniskie līdzekļi, projicējot attiecīgo informāciju ar atbilstošu ierīču starpniecību. Neizmainītais digitālais signāls pārvietojoties sistēmā vai no viena datu nesēja uz citu, pēc savas būtības satur pierādīšanai nepieciešamo informāciju, t.i., oriģinālo informāciju. Līdz ar to var secināt, ka attiecībā uz elektroniskās formas pierādījumiem, datu apstrādes sistēmā vai datu nesējā uzrādītā informācija ir elektroniskā pierādījuma oriģināls. Šo apgalvojumu var pamatot arī ar Notariāta likumā (Notariāta likums 1993) ietvertu regulējumu. Zvērināta notāra kompetencē ir izsniegt notariālo aktu grāmatas izrakstu elektroniskā formā (102. p.), taisīt elektroniskās formas apliecinājumus (108.¹p.), taisīt elektroniskas formas aktus (E¹ sadaļa). Tā piemēram, Notariāta likuma 139.¹⁰ pants noteic, ka “zvērināts notārs var taisīt elektroniskos aktus un apliecinājumus, izmantojot videokonferenci Notāru informācijas sistēmā. Akta vai apliecinājuma taisīšana videokonferences režīmā tiek ierakstīta. Videokonferences ieraksts Notāru informācijas sistēmā tiek glabāts desmit gadus no akta vai apliecinājuma taisīšanas dienas”. Tādējādi videokonferences ieraksts ir vērtējams kā informācijas oriģināls ar notariālajam aktam piekrītošo publisko ticamību.

Taisot izrakstu no elektroniskā akta, atbilstoši Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtības (Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība 2018) 42. punktam, izrakstu izstrādā, pārrakstot vai nokopējot dokumenta oriģināla daļu, kas satur nepieciešamo informāciju. Atbilstoša analogija ir piemērojama arī citos gadījumos, ja elektroniski fiksētas informācijas izrakstu izgatavo tā autors vai cita pilnvarotā persona. Tātad jebkurš izraksts ir oriģināla daļa, pat ja tā ir ietverta elektroniskā formā un pārraidīta uz citu datu nesēju vai sistēmu. Vienlaikus ir jāatzīst, ka šāds elektroniskās informācijas izraksts, kas pārņemts datu nesējā vai pieejams sistēmā, ir pieļaujams kā rakstveida pierādījums, ja

to var atbilstoši projicēt. Taču, kamēr vēl tiesā pastāv lietas papīra formātā un līdz e-lietu ieviešanai civilprocesā, esošā elektronisko pierādījumu iesniegšana tiesā būtu vienādojama, iesniedzot lietā tiesu izpildītāja papīra formātā izgatavotu aktu par faktu fiksēšanu. Šāda prakse ir izveidojusies laika gaitā, ievērojot pašreizējās Civilprocesa likuma prasības par rakstveida pierādījumu iesniegšanu civillietā un novēršot gadījumus, kad ir iesniegta elektroniska informācija datu nesējā bez atbilstoša satura atspoguļojuma papīra formātā, lai to pievienotu lietas materiāliem.

Informācijas pārraidīšana elektronisko sakaru tīklā saziņā starp personām ir kļuvusi par mūsu dzīves neatņemamu sastāvdaļu. Arī normatīvie akti šādu saziņas veidu akceptē kā drošu un adekvātu komunikāciju un informācijas apmaiņu. Oficiālās elektroniskās adreses likums (Oficiālās elektroniskās adreses likums 2016) (stājies spēkā 2018. gada 1. martā) paredz iespēju veikt elektronisko saziņu un jebkuru elektronisko dokumentu apriti, izmantojot oficiālo elektronisko adresi, kura atrodas valsts informācijas sistēmā, un tās pārzinis ir Valsts reģionālās attīstības aģentūra. Šā likuma 12. pants noteic, ka, ja ir aktivizēts oficiālās elektroniskās adreses konts, valsts iestāde un privātpersona sazinās elektroniski un elektronisko dokumentu nosūta, izmantojot oficiālo elektronisko adresi. Pašlaik privāto tiesību subjektam (fiziskai personai) oficiālās elektroniskās adreses konta aktivizēšana ir brīvprātīga. Vienlaikus likums paredz, ka oficiālo elektronisko adrešu informācijas sistēmas pārzinis nodrošina saņemtās un nosūtītās elektroniskās saziņas, elektronisko dokumentu un to metadatu glabāšanu un pieejamību oficiālās elektroniskās adreses kontā. Tādējādi ar attiecīgās valsts informācijas sistēmas izmantošanu epastiem, kuri šādā veidā tiek sūtīti vai saņemti, tiek nodrošināta gan ticamība, gan drošums. Kā arī strīda gadījumā oficiālo elektronisko adrešu informācijas sistēmas pārzinim ir noteikts pienākums izsniegt oficiālās elektroniskās adreses konta lietotājam apliecinājumu par elektroniskās saziņas vai elektroniskā dokumenta nosūtīšanas vai saņemšanas faktu un laiku.

Nedaudz citādāka šī situācija ir gadījumā, ja privāto tiesību subjekts lieto privāto pakalpojumu sniedzēju elektronisko adrešu pakalpojumus. Latvijā šīs attiecības regulē Elektronisko sakaru likums. (Elektronisko sakaru likums 2004). Lai gan normatīvie akti elektronisko sakaru pakalpojumu sniedzējam izvirza stingras prasības kvalitātes nodrošināšanai un abonenta un pakalpojumu sniedzēja savstarpējo attiecību noregulējumam, tomēr, elektroniski nosūtītās informācijas saņemšana, ticamība un izsekojamība ir katra privāto tiesību subjekta atbildība. Paužot gribu

saņemt elektroniski sūtīto korespondenci norādītajā e-adresē, persona norāda savu e-pasta adresi kā saziņas adresi. Tādējādi uzņemoties pienākumu būt sasniedzamam šajā adresē. Vērtējot tiesu praksi jautājumā par privāto tiesību subjektam adresētās korespondences saņemšanu norādītajā elektroniskās adreses kontā, ja pakalpojumu nodrošina privātais pakalpojumu sniedzējs, jākonstatē, ka gadījumā, ja sūtījumu ir veikusi valsts vai pašvaldības iestāde, korespondences saņemšana adresātam tiek vērtēta kā notikusi. Šādu prezumpciju paredz 2005. gada 28. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr. 473 “Elektronisko dokumentu izstrādāšanas, noformēšanas, glabāšanas un aprites kārtība valsts un pašvaldību iestādēs un kārtība, kādā notiek elektronisko dokumentu aprīte starp valsts un pašvaldību iestādēm vai starp šīm iestādēm un fiziskajām un juridiskajām personām” (MK noteikumi Nr. 473 2005). Šo noteikumu 22. punkts noteic, ka, “ja elektroniskais dokuments nosūtīts pa elektronisko pastu vai, izmantojot iestāžu pārziņā esošās speciālās tiešsaistes formas, tiek uzskatīts, ka adresāts to ir saņēmis divu darbdienu laikā pēc tā nosūtīšanas. Ja rodas domstarpības, iestādei jāpierāda, ka elektroniskais dokuments ir nosūtīts. Ja adresāts apgalvo, ka elektronisko dokumentu nav saņēmis, viņam šis apgalvojums jāpamato”. Noteiktais pierādīšanas pienākums paredz pozitīvā fakta pierādīšanu – elektroniskais sūtījums ir noticis, ja pastāv strīds par šī sūtījuma saņemšanu vai ticamību. Līdzīgi jautājums tiek vērtēts, ja elektroniskā sarakste vai dokumentu sūtījumi ir notikuši starp privāto tiesību subjektiem. Saglabātās elektroniskā pasta izdrukas vai elektroniskie dokumentu atvasinājumi tiek pieņemti civiltiesiskajos strīdos kā rakstveida pierādījums un tiek vērtēti kopsakarā ar citiem pierādījumiem lietā. Tikai gadījumos, ja rodas strīds par elektroniskās adreses ticamību un sasaisti ar adresātu, praksē rodas nepieciešamība papildus pierādīt, izprasot no elektronisko sakaru pakalpojuma sniedzēja ziņas par attiecīgo sūtījumu un tā identificēšanu. Sacikstes principa ietvaros elektroniskās adreses vai sūtījuma ticamības strīds var rasties starp lietas dalībniekiem (prasītāju un atbildētāju), taču, ja arī tiesai rodas šaubas par elektroniskās adreses vai sūtījuma ticamību, atbilstoši Civilprocesa likums 93. panta ceturrtās daļas prasībām, tā paziņo par to pusēm un, ja nepieciešams, nosaka termiņu pierādījumu iesniegšanai. Tiesu praksē ir norādīts, ka telefoniska vai elektroniska saziņa mūsdienās ir bieži izmantots saziņas veids, un to izmanto arī tiesvedībā, neskatoties uz komercnoslēpuma un fizisko personu datu aizsardzības nepieciešamību. (Latvijas Republikas Senāta 2019. gada 5. septembra spriedums lietā Nr. A420408113, SKA-785/2019). Tādējādi, lai arī e-pasta, Skype, WhatsApp

izmantošana saziņai ir ikdienišķa parādība, tomēr, personai ir jāspēj strīda gadījumā pierādīt tā autentiskumu. Pretējā gadījumā, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 97. panta pirmo daļu, tiesa var apšaubīt pierādījuma ticamību un neņemt to vērā.

Piemēram, kāda sprieduma motīvu daļā tiesa norādīja, ka “apgabaltiesa ir vērtējusi elektronisko saraksti, kuru visu kopumā atzinusi par tādiem pierādījumiem, kas nav ticami, jo pieteicējai, ievērojot e-pasta adreses īpatnības, nevarēja rasties pārliecība, ka tā sarakstās tieši ar konkrēto Polijas uzņēmumu. [...] (Latvijas Republikas Senāta 2019. gada 5. septembra spriedums lietā Nr. A420408113, SKA-785/2019) Savukārt, citā lietā tiesa atzina, ka “tiesai nav pamata neticēt lietā iesniegtajai Skype sarakstei [...]. Atbildētāja pārstāve tiesas sēdē atzina, ka Skype sarakste starp pusēm ir notikusi [...] Atbildētājs kā pierādījumu nav iesniedzis citu starp pusēm Skype sarakstes variantu, tāpēc tiesai nav pamata uzskatīt, ka prasītājas iesniegtā Skype sarakste nebūtu ticama. Tiesa šo saraksti vērtē kopsakarā ar citiem rakstveida pierādījumiem lietā.” (Latgales apgabaltiesas 2017. gada 18. aprīļa spriedums lietā Nr. C31388115, CA-0095-17).

Tas nozīmē, ka, pārraidot informāciju elektronisko sakaru tīklā, pierādīšanas procesā ir jāvērtē ne tikai pati informācijas pieļaujamība un ticamība pēc satura, bet arī pārraidīšanas pieļaujamība un ticamība elektronisko sakaru tīklā.

Kopsavilkums. Civilprocesa likumā ir nepieciešams noteiktāks regulējums, lai novērstu atšķirīgos prakses gadījumus, izmantojot specifiskus pierādījumus, tādus kā e-pasta sarakste, audioieraksts, videoieraksts.

Elektroniskā pierādījuma pamatā ir digitālie signāli, kurus apstrādā dažādi elektroniskie līdzekļi, projicējot attiecīgo informāciju ar atbilstošu ierīču starpniecību. Neizmainītais digitālais signāls pārvietojoties sistēmā vai no viena datu nesēja uz citu, pēc savas būtības satur pierādīšanai nepieciešamo informāciju.

Izraksts ir oriģināla daļa, pat ja tā ir ietverta elektroniskā formā un pārraidīta uz citu datu nesēju vai sistēmu. Vienlaikus ir uzskatāms, ka datu apstrādes sistēmā vai datu nesējā uzrādītā informācija ir elektroniskā pierādījuma oriģināls.

Pārraidot informāciju elektronisko sakaru tīklā, pierādīšanas procesā ir jāvērtē ne tikai pati informācijas pieļaujamība un ticamība pēc satura, bet arī pārraidīšanas pieļaujamība un ticamība elektronisko sakaru tīklā.

Bibliogrāfija

- Jurkeviča T. Elektroniskie pierādījumi civilprocesā. Promocijas darbs, 2015. Pieejams: http://www.turiba.lv/f/Tatjana_Jurkevia_promocijas_darbs.pdf (In Latvian) (skat. 13.09.2019.).
- Balodis-Bolužs J. Elektroniskā pierādījuma identitātes saturiskais definējums. Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. 125.–133. lpp., 2019. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juridiskas-konferences/Jur.konf-77_13_Balodis.pdf (In Latvian) (skat. 13.09.2019.).
- Civilprocesa likums. LR likums, 1998. Pieejams: <http://www.likumi.lv> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Elektronisko dokumentu likums. LR likums, 2002. Pieejams: <http://www.likumi.lv> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Elektronisko sakaru likums. LR likums, 2004. Pieejams: <http://www.likumi.lv> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Kriminālprocesa likums. LR likums, 2005. Pieejams: <http://www.likumi.lv> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Notariāta likums. LR likums, 1993. Pieejams: <http://www.likumi.lv> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Oficiālās elektroniskās adreses likums. LR likums, 2016. Pieejams: <http://www.likumi.lv> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība. MK noteikumi, 2018. Pieejams: <http://www.likumi.lv> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Elektronisko dokumentu izstrādāšanas, noformēšanas, glabāšanas un aprites kārtība valsts un pašvaldību iestādēs un kārtība, kādā notiek elektronisko dokumentu aprīte starp valsts un pašvaldību iestādēm vai starp šīm iestādēm un fiziskajām un juridiskajām personām. MK noteikumi, 2005. Pieejams: <http://www.likumi.lv> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Latvijas Republikas Senāta 2019. gada 5. septembra spriedums lietā Nr. A420408113, SKA-785/2019. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Latgales apgabaltiesas 2017. gada 18. aprīļa spriedums lietā Nr. C31388115, CA-0095-17. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (In Latvian) (skat. 15.09.2019.).
- Buko A. Pierādījumu saglabāšanas principi IT vidē notikušos noziegumos. 2016. gada 23. janvāris. Pieejams: <https://pdfslide.net/documents/pieradijumu-saglabasanas-principi-it-vidē-notikusos-noziegumos.html> (In Latvian) (skat. 13.09.2019.).

Evidentiary Characteristics of Individual Electronic Evidence in the Civil Proceedings

Summary

The Civil Law requires more specific regulation to avoid various cases in practice using specific evidence, such as e-mail correspondence, audio recording, video recording. Electronic evidence is based on digital signals, processed by various electronic means, which results in the display of information through the devices concerned. An unaltered digital signal, when moving through a system or from one data carrier to another, contains essentially the information needed to prove. The statement is the original part, even if it is expressed electronically and transferred to another data carrier or other system. At the same time, it is considered that the information provided in the data processing system or on the media, is the original electronic evidence. When transmitting information in an electronic communication system in the process of proof, it is necessary to assess not only the admissibility and reliability of information or its content, but also the reliability and admissibility of data transmission in the electronic communication system.

Key words: electronic evidence, e-mail, evidences.

Марина Прошина (Российская Федерация)

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ГОСУДАРСТВА ПЕРЕД ПОТЕРПЕВШИМИ ОТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ И МЕХАНИЗМ КОМПЕНСАЦИИ УЩЕРБА

Правовая природа категории «компенсация причиненного ущерба» («возмещение вреда, причиненного преступлением») представляет собой совокупность действий лица, совершившего преступление, либо государства, направленных на возмещение потерпевшему ущерба, нанесенного ему преступлением. Государство должно обеспечивать потерпевшим доступ к правосудию и компенсацию причиненного ущерба. Однако реальная действительность свидетельствует об отсутствии должного соблюдения этого конституционного требования.

Ключевые слова: государство гарант конституционных прав потерпевших, защита потерпевших от преступлений, механизм возмещение ущерба от преступлений, проблемы регулирования законодательства по возмещению ущерба от преступлений.

Статья 52 Конституции Российской Федерации гласит: «Права потерпевших от преступлений и злоупотреблений властью охраняются законом».

Согласно статье 6 УПК РФ основным назначением уголовного судопроизводства является защита прав и законных интересов лиц и организаций, потерпевших от преступлений, в которой конкретизировано конституционное положение, содержащееся в ст. 52 Конституции Российской Федерации, о необходимости защиты прав и законных интересов лиц и организаций, потерпевших от преступлений.

Правовая природа категории «компенсация причиненного ущерба» («возмещение вреда, причиненного преступлением») представляет собой совокупность действий лица, совершившего преступление, либо государства, направленных на возмещение потерпевшему ущерба, нанесенного ему преступлением (Konstitucija RF от 12.12.1993).

Государство должно обеспечивать потерпевшим доступ к правосудию и компенсацию причиненного ущерба (Konstitucija RF от 12.12.1993).

Основные права потерпевших конкретизированы в ст. 42 Уголовно – процессуальном кодексе РФ (УПК РФ) (Ugolovno-processualnij kodeks RF ot 18.12.2001).

Однако реальная действительность свидетельствует об отсутствии должного соблюдения этого конституционного требования.

Если преступление осталось нераскрытым, преступники не найдены и не наказаны, иск о возмещении вреда предъявлять не к кому. Потерпевшему остается надеяться на профессионализм правоохранительных органов по раскрытию преступления.

Практически невозможно получить возмещение ущерба и в случаях, когда преступники установлены и осуждены. Даже в тех условиях, когда преступник отбывает срок лишения свободы, нет никаких гарантий того, что нанесенный им ущерб будет возмещен.

На протяжении последних десяти лет около половины осужденных не работают в местах лишения свободы из-за отсутствия таковой (Milostjanova 2018). Если же осужденный работает, то заработанные им деньги распределяются не в интересах потерпевшего.

Согласно ст. 107 УИК РФ (Ugolovno-ispolnitelnij kodeks RF ot 08.01.1997.) осужденному закон гарантирует зачисление на лицевой счет 25% его заработка, в колониях-поселениях – 50%.

В итоге на возмещение ущерба пострадавшему практически ничего не остается.

В России, по статистическим данным Федеральной службы государственной статистики (Росстата) (Cislo zaregistririovannih prestuplenij v Rossii), за 2017–2019 гг. наблюдается снижение преступности в целом. Но при этой, с виду положительной, тенденции, имеются существенные проблемы, которые требуют решения государства, в том числе и на законодательном уровне.

В аналитическом обзоре ФГКУ «ВНИИ МВД России» за 2018 года указывается, что современное состояние преступности, несмотря на снижение большинства характеризующих показателей, свидетельствует, в том числе, об увеличении объемов латентности, а также негативных последствий для жертв преступлений и государства.

Обзор содержит анализ состояния преступности, который отражает снижение зарегистрированных показателей преступности.

Это связывают со следующими факторами: высоким уровнем латентной преступности, о которой свидетельствует низкая регистрация «интеллектуальных» деяний; тот факт, что 65,7 % всех выявленных за совершение преступлений являются лицами «без постоянного

источника доходов», способными совершать лишь традиционные общеуголовные деяния; рост преступлений в сфере нелегального оборота оружия (+3,3 %) при снижении преступлений с его использованием (-9,9 %) и т.д.

С 2013 по 2017 г. число заявлений (сообщений) о преступлениях, административных правонарушениях и происшествиях выросло с 28,4 до 30,5 млн, при этом доля заявлений (от общего количества), по которым возбуждены уголовные дела, на протяжении последних лет стабильно снижается (с 6,2 % в 2013 г. до 5,6 % в 2017 г.).

Рост числа заявлений сопровождается снижением числа решений 6,2 млн в 2017 г. и заявлений (сообщений), по которым отменено постановление об отказе в возбуждении уголовного дела (с 1,4 млн в 2013 г. до 1,3 млн в 2017 г.) (Antonjan, Braznikov, Goncarova 2018).

19 сентября 2019 года группа депутатов от КПРФ внесла в Думу законопроект «О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» (о расширении полномочий прокурора в досудебном судопроизводстве). В 2007 г. законодатель внес существенные изменения в УПК РФ, которые лишали прокуроров большей части надзорных полномочий в ходе предварительного следствия и возлагали эти полномочия на руководителей следственных органов. Эти изменения не оправдали себя. Как показала практика, внутриведомственный контроль в данном случае оказался малоэффективным. Как следствие этого явился высокий уровень латентной преступности.

Большинство предлагаемых в законопроекте полномочий уже имелись у прокурора ранее, и они достаточно эффективно влияли на качество предварительного следствия и были своевременным гарантом защиты прав граждан, привлеченных к уголовной ответственности.

Не менее показательны и то, что лица, пострадавшие от разного рода преступлений:

- 1) предпочитают не обращаться в правоохранительные органы, будучи уверены в том, что защиты от них не получат; либо,
- 2) не хотят предъявлять гражданский иск; либо
- 3) по тем или иным причинам отказываются от своих показаний в процессе судебного разбирательства; или
- 4) вообще не являются в суд.

«Совершенно очевидно, что причина латентности преступности уже не только в работе полиции, — отметила председатель Совета

Фонда поддержки пострадавших от преступлений Ольга Костина. — 49% граждан не заявляют о преступлениях, потому что не верят всей системе восстановления справедливости. Они не получают помощи от Минздрава, не получают никакой материальной компенсации и никакой правовой помощи.»

Одним словом, потерпевшие весьма слабо верят в эффективность и справедливость правосудия, в его способность защитить их права и изобличить преступников. Тем не менее, международные нормы права и законодательство России провозглашают человека, его права и свободы высшей ценностью.

Проекты по изменению Уголовного процессуального законодательства 2019 года направлены на усиление оперативного контроля органов прокуратуры за предварительным следствием, и на борьбу с латентной преступностью.

Процессуальные вопросы порядка возмещения вреда потерпевшим от преступлений, его размеров на стадии предварительного следствия, не находят своего развития длительное время. Попытки законодателей урегулировать данные правоотношения отдельными законами до настоящего времени успехом не увенчались.

Проект ФЗ «О потерпевших от преступлений», внесенный в Госдуму РФ с февраля 2012 года для обсуждения до настоящего времени не принят. Этот документ был подготовлен по инициативе членов Общественной палаты РФ и при поддержке руководства Следственного комитета РФ. Центральным местом законопроекта «О потерпевших от преступлений» является компенсация причиненного потерпевшим ущерба.

Центральным местом законопроекта «О потерпевших от преступлений» является компенсация причиненного потерпевшим ущерба.

Но данный законопроект содержит существенные недостатки, которые не могут облегчить для потерпевших возмещения вреда, так как, по-прежнему, размер компенсации должен определяться судом в порядке гражданского судопроизводства или в рамках гражданского иска в уголовном процессе.

Законопроектом предусмотрено учреждение государственный внебюджетный Федерального фонда помощи пострадавшим (далее — Фонд), который, согласно замыслу авторов законопроекта, будет пополняться за счет штрафов, назначаемых в качестве уголовного наказания, средств, полученных от конфискации имущества, изъятого в порядке, предусмотренном уголовным законодательством, а

равно от реализации вещественных доказательств, находившихся при уголовном деле.

Представляется, что такой подход к возмещению вреда потерпевшему не оправдывает назначения уголовного судопроизводства — защиту прав и законных интересов потерпевших (п. 1 ч. 1 ст. 6 УПК РФ) (Ugolovno-processualnij kodeks RF ot 18.12.2001).

При этом если государственные структуры, на которые возложена обязанность обеспечения правопорядка и безопасности в государстве и обществе, не сумели обеспечить этот правопорядок, то возмещать вред должны именно эти органы в лице государства.

Положение о том, что ущерб, нанесенный собственнику преступлением, возмещается государством по решению суда, ранее имелось в российском законодательстве (ч. 3 ст. 30 Закона РСФСР «О собственности в РСФСР») (Zakon RSFSR ot 24 dekabra 1990 g. «O sobstvennosti v RSFSR»), однако в силу его экономической и организационной необоснованности оно практически так и не применялось.

Следует отметить, что объемы возмещения морального вреда не регламентированы и законодательно не закреплены. Суды удовлетворяют иски потерпевших в минимальных размерах, чем блокируется материальная ответственность осужденных. Институт гражданского иска в уголовном процессе неэффективен. Механизм обеспечения прав потерпевших на возмещение причиненного преступлением материального ущерба и компенсации морального вреда остается крайне несовершенным.

Потерпевший, переживший физические, нравственные страдания, претерпевший материальный ущерб (Kozackaja 2010), вынужден сам добиваться защиты своих прав, получая при этом дополнительные неудобства и страдания, материальные средства на оплату адвоката отсутствуют. Потерпевший может защитить свои имущественные права, подав соответствующий гражданский иск. При этом ему придется самостоятельно доказывать факт причинения вреда и обосновывать его размеры.

В УПК РФ не осталось существовавшей ранее нормы о том, что суд при постановлении приговора был вправе по собственной инициативе разрешить вопрос о возмещении материального ущерба, причиненного преступлением, если потерпевшим не предъявлен гражданский иск. В настоящее время признание гражданским иском носит заявительный характер.

Теперь же в случае, если потерпевший по каким-то, возможно, не зависящим от него причинам не предъявит указанный гражданский иск, преступник будет вообще освобожден от возмещения причиненного им ущерба.

Для устранения отмеченного недостатка необходимо внести изменение в ст. 44 УПК РФ (гражданский истец) (Ugolovno-processualnij kodeks RF ot 18.12.2001) установив, что потерпевший, которому причинен материальный ущерб, должен автоматически признаваться гражданским истцом одновременно с возбуждением уголовного дела.

Только так можно будет своевременно принять уголовно-правовые меры обеспечения иска, например наложив арест на имущество обвиняемого на предмет его возможной конфискации в целях возмещения потерпевшему (или его родственникам) причиненного преступлением ущерба.

Поэтому виновное лицо должно нести материальное наказание в пользу потерпевшего, а не в пользу государства в виде штрафов как меры наказания, работа правоохранительных органов и суда уже оплачена из бюджета государства, который сформирован в том числе и из налогов потерпевших.

Государство не смогло оградить от преступления личность, почему же штраф идет в пользу государства, а не потерпевшему? Неэффективная работа правоохранительных органов по выявлению и предупреждению преступлений должна возмещаться потерпевшему за счет оплаченных налогов (бюджета государства), в особенности там, где преступление не раскрыто.

В УК РФ возмещение вреда, как форма материального наказания виновного, не существует, что является пробелом в силу неэффективности гражданского иска в уголовном процессе.

Материальная ответственность – наиболее эффективная мера наказания, и поэтому она должна появиться в уголовном законодательстве как форма ответственности за преступление перед потерпевшим наряду с иными мерами наказания виновного, которые для его исправления и предупреждения совершения новых преступлений применяет государство.

Таким образом, на сегодняшний день остро назрел вопрос принятия комплекса мер, направленных на защиту потерпевших от преступлений. В связи с этим, механизм компенсации ущерба, причиненного преступлением, может заключаться в следующем: установить на законодательном уровне размеры денежной компенсации вреда,

причиненного преступлением, гарантированной государством и выплачиваемой гражданину, пострадавшему от преступления, в том числе и причиненного в условиях не очевидности.

Для реализации прав потерпевших необходимо внести соответствующие изменения и дополнения в УПК и УК РФ, а также иные нормативные акты, регламентирующие выплаты гражданам из бюджетных средств государства.

При наличии подобного механизма компенсации ущерба, причиненного преступлением, возрастает объем ответственности государства, что соответствует положениям Конституции РФ и, на наш взгляд, это будет способствовать более эффективной деятельности правоохранительных органов, а, следовательно, и реализации уголовной политики государства.

Bibliografija

- Arabuli D. T. Zasiťa prav i zakonnih interesov poterpevsih ot prestuplenij: novije zakonodatelnije iniciativi. Rossijskaja justicija. 2012., Nr. 7. (In Russian)
- Kozackaja V. E. Grazdansko-pravovaja otvetstvennostj za vred, pricinennij prestuplenijami: vzglad na problĕmu. Grazdanskoje pravo. 2010., Nr 4. (In Russian)
- Savkina M. A. Ugolovno-pravovaja ohrana ekonomiceskih interesov: dissertacija na soiskanje ucenoi stepeni kandidata juridiceskih nauk. N. Novgorod, 2006. (In Russian)
- Antonjan J. M., Braznikov D. A., Goncarova M. V. i dr. Kompleksnij analiz csostojanija prestupnosti v Rossijskoj Federacii i rascetnije varianti jeje razvitija: analiticeskij obzor. M.: FGKU “VNII MVD Rossii”, 2018. – 86 s. (In Russian)
- Konstitucija RF ot 12.12.1993 (v red. ot 21.07.2014 N 11-FKZ). Rossijskaja gazeta, 1993, Nr 237, 2009. (In Russian)
- Zakon RSFSR ot 24 dekabrja 1990 g. “Osobstvennosti v RSFSR”. VVS RSFSR, 1990, Nr 30, st. 416. (In Russian)
- Ugolovno-processualnij kodeks RF ot 18.12.2001 Nr 174-FZ (red. ot 02.08.2019). Rossijskaja gazeta, 2001, Nr 249, 2014, Nr 24. (In Russian)
- Ugolovno-ispolnitelnij kodeks RF ot 08.01.1997 Nr 1-FZ (v red. ot 26.07.2019). Rossijskaja gazeta, 1997. (In Russian)
- Milostjanova A. D. Problema zasiti prav poterpevsogo pri vozmesenii userba, pricinennogo prestuplenijem. Molodoj ucenij, 2018, Nr 45, S. 167–170. Pieejams: <https://moluch.ru/archive/231/53574/> (In Russian) (skat. 05.09.2019.).
- Cislo zaregistrirovannih prestuplenij v Rossii. Po materijalam oficialnogo sajta Federalnoj sluzbi gosudarstvennoj statistiki (Rosstat). Pieejams: <http://xn--b1aew.xn--p1ai/reports/item/16523390> (In Russian) (skat. 05.09.2019.).

Responsibility of the State to Victims of Crime and a Mechanism for Compensation for Damage

Summary

The legal nature of the category “compensation for damage” (“compensation for harm caused by a crime”) is a set of actions of the perpetrator of the crime or the State, aimed at reimbursing the losses of the crime, inflicted to the victim. A state must guarantee, that victims have access to justice and compensation for the inflicted damage. However, the reality is, that this constitutional requirement has not been properly complied with.

Key words: guarantees of state by the constitutional rights of victims, the protection of victims of crimes, the mechanism of reparation of crimes, problems of regulating legislation for the compensation of crimes.

EKOLOĢISKĀ KRIMINOLOĢIJA (EKOKRIMINOLOĢIJA): MŪSDIENU KRIMINOLOĢISKAIS IETVARŠ

Mūsdienu kriminoloģijas ietvaros pastāv noziedzības veidu daudzveidība. Raksta ietvaros autori sniedz ieskatu ekoloģiskās kriminoloģijas būtībā. Pētījuma mērķis ir, analizējot ekoloģiskās noziedzības teorētiskos un praktiskos aspektus, izpētīt un novērtēt ekoloģiskās noziedzības kriminoloģisko tvērumu. Mērķa sasniegšanai jāizpilda šādi pētījuma uzdevumi: parādīt ekoloģiskās noziedzības saturu un novērtēt ekoloģiskās noziedzības nozīmi. Kriminoloģiskās realitātes parādību un likumsakarību izziņai tiek izmantotas vairākas zinātniskās pētniecības metodes: speciālās un juridiskās literatūras avotu referatīva analīze; monogrāfiskā metode, indukcija un dedukcija. Pētījuma bāze ir dažādos pētījumos izdarītie secinājumi, zinātnieku un speciālistu atziņas un viedokļi.

Autori norāda, ka ekoloģiskā noziedzība nodara neaizstājamu un dažkārt neatgriezenisku kaitējumu sabiedrības un indivīda interesēm, pārkāpj Satversmē garantētās tiesības uz labvēlīgu vidi, un pazemina sabiedrības un valsts drošības līmeni.

Autori secina, ka ekoloģiskās kriminoloģijas apakšnozare ir nozīmīga kriminoloģijas sastāvdaļa. Ekoloģiskās noziedzības jeb vides kriminoloģijas kriminoloģiskais raksturojums kā atsevišķas noziedzības veida izpēte, veicina atbilstošu preventīvas pasākumu izstrādi, sekmē tiesībsargājošo iestāžu darbības efektivitāti un palīdz paaugstināt indivīda un sabiedrības ekoloģiski tiesiskās apziņas līmeni.

Atslēgas vārdi: ekoloģija; vide; kriminoloģija; noziedzīgs nodarījums; ekoloģiskais noziedzīgais nodarījums; ekoloģiskā noziedzība.

Cilvēka ietekme uz vidi ir tikpat sena kā cilvēce – jau vissenākajos laikos cilvēks spēja iespaidot to vidi, kurā tas atradās. Būtiski zemes bioloģisko daudzveidību ietekmējusi cilvēku saimnieciskā darbība, sevišķi lauksaimniecības un rūpniecības attīstība. Palielinoties cilvēku darbības ietekmei uz apkārtējo vidi, dzīvo dabu un aktualizējoties vides aizsardzības jautājumiem, tiek meklētas iespējas, kā mazināt cilvēces negatīvo ietekmi uz vidi. Kaut gan dabas aizsardzības attīstības vēsture liecina, ka cilvēki par dabas kā savas dzīves vides saglabāšanu rūpējušies jau tālā senatnē. Vides aizsardzības pirmsākumi meklējami sengrieķu un romiešu filozofu darbos. Likumu kodeksā, ko izdevis senās Babilonijas valdnieks Hammurapi (1792.–1750. g. p.m.ē.), tika ietverts likums par mežu aizsardzību. Šajos likumos ir minēti arī aizsargājami augi, to vidū pat dažī introducēti

augi. Pirmās praktiskās un zinātniski pamatotās dabas aizsardzības idejas 17.–18. gs. attīstīja vācu un franču mežsaimnieki, bet par mērķtiecīgu un zinātniski pamatotu kustību dabas aizsardzība izveidojās 19. gs. sākumā. Daba ir mūsu kopējā bagātība, bet tās resursu izmantošana ir bijusi arī dažādu problēmu un konfliktu cēlonis. Mūsdienās dabas aizsardzības jēdziens ir ieguvis jaunu saturu, un ar to saprot pasākumu un rīcību kompleksu, kas nodrošina bioloģiskās daudzveidības un ģeodaudzveidības saglabāšanu un aizsardzību, kā arī vides resursu ilgtspējīgu izmantošanu. (Dabas aizsardzība 2015).

Iedarbojoties neatļautā veidā uz dabas objektu, tiek nodarīts vai var tikt nodarīts kaitējums apkārtējai videi. Darbība vai bezdarbība, kas rada vai var radīt risku videi, cilvēku veselībai un sabiedrībai kopumā ir pret-runā ar vides tiesībām. Bažas par klimata pārmaiņām, iedzīvotāju skaita pieaugumu un dabas resursu izsīkšanu visā pasaulē turpina pievērsties kaitējuma videi apzināšanai un izpētei. Prakses novērojumi ļauj atzīt, ka aizvien vairāk tie apdraud gan valsts, gan starptautisko drošību, dabas resursu bagātību un to eksistenci. Cik gan sarežģītas un neparedzamas ir attiecības starp organiskām būtnēm, kam kopā jācinās par izdzīvošanu!: teicis Čarlzs Darvins (Ekosistēma).

Pēdējās desmitgadēs kriminologi arvien lielāku uzmanību pievērsuši dabas videi un noziedzīgām darbībām, kas izraisa vides pasliktināšanos (White 2008). Nodarījumi pret dabas vidi – neatbilstoša rīcība ar toksiskiem atkritumiem, mežizstrādes noteikumu pārkāpumiem, savvaļas dzīvnieku kontrabandu, bio pirātisms, ozona slāņa noārdošo vielu izmantošana vai pārvadāšana, ūdens piesārņošana u.c. – ir katras nacionālās valsts problēma, lai saglabātu labvēlīgu vidi cilvēka eksistencei. Ekoloģiskie riski saistīti ar plašu aizskarto interešu loku. Viena no nozīmīgākajām ekoloģijas problēmām ir dabas resursu un izmirstošo sugu saglabāšana, kā arī izstrādāt vismaz teorētisko bāzi pasākumiem, kas būtu jāveic, lai būtu līdzsvars starp cilvēku pieaugušajām prasībām un dabas iespējām tās apmierināt (Latvijas padomju enciklopēdija 1983).

Veselīga vide ir būtiska cilvēku veselībai un attīstībai. Autori akcentē, ka mūsdienās cilvēkdrošības un cilvēktiesību kontekstā vides tiesības izvirzās priekšplānā. Tīra vide ir būtiska cilvēka cienīgas dzīves sastāvdaļa. Cilvēks nevar dzīvot bez tīra ūdens un tīra gaisa, civilizācija ir atkarīga no ekosistēmu funkcijām, jo ekosistēmas sniedz cilvēku sabiedrībai daudzus svarīgus ekoloģiskos pakalpojumus (Vides zinātne 2008). Ekosistēmas nodrošina daudzus ieguvumus (tīru ūdens apgādi, tīru gaisu un drošu pārtiku utt.). Latvijas Republikas Satversmes 115. panta saturā

ietverts valsts objektīvais pienākums aizsargāt vidi un personas publiskās subjektīvās tiesības dzīvot labvēlīgā vidē. Latvijā šīs tiesības ir atzītas par patstāvīgām cilvēktiesībām un tās tieši piemērojamas (Meiere, Čepāne 2011). Satversmes ievada piektās rindkopas trešais teikums noteic, ka ikviens rūpējas par [...] vidi un dabu. Tas atspoguļo indivīda pienākumus Latvijas sabiedrībā jeb personas lomu saistībā ar to, citstarp pienākumu atbildīgi izturēties pret vidi un dabu. Atbildīga izturēšanās ir ne tikai atturēšanās no darbībām, kas varēt kaitēt apkārtējai videi, bet arī pozitīva rīcība, kas nepieciešama kaitējuma novēršanai (Satversmes tiesas spriedums Nr. 2018-04-01). Valsts pienākums ir izveidot un nodrošināt efektīvu vides aizsardzības sistēmu. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka likumdevējam uz vidi jāraugās no “antropocentriska” viedokļa, proti, kā uz cilvēka vidi jeb tādu vidi, kas nepieciešama cilvēka izdzīvošanai un vajadzību apmierināšanai. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē primāri aizsargā personu, tās intereses, proti, personas iespējas dzīvot tādā vidē, kurā tā var pilnvērtīgi, cilvēka cieņai atbilstoši funkcionēt un attīstīties (Satversmes tiesas spriedums Nr. 2017-02-03). Jānorāda, ka veselīgas ekosistēmas nodrošina platformu, uz kuras balstās turpmākā pārtikas ražošana un ekonomika.

Vides loma ir atzīta 2015. gada septembrī ANO pieņemtajā Ilgtspējīgas attīstības dienaskārtībā 2030 visos septiņpadsmit ilgtspējīgas attīstības mērķos. Sistēmā daba-cilvēks-sabiedrība, cilvēks ir vidējais ķēdes posms. Cilvēks ir tas, kurš saista dabu ar sabiedrību, vienlaikus pakļaujoties ne tikai tiesiskajam regulējumam un sabiedrības noteiktajai kārtībai, bet arī dabas likumiem. Bioloģiskā un sociālā dialektiskā vienotība nosaka visas sabiedrības struktūrētību (Tangijev 2010). Vides un tās problēmas apzināšana veido sabiedrības un indivīda vides apziņu. Šajā aspektā lietderīgi citēt ievērojamo ķīniešu gudro Laodzi – savstarpējā saskaņotība ar dabu nozīmē mūžību.

Pastāv viedoklis, ka postmodernisms rada postošas, iznīcinošas darbības. Pētnieki Vincents Ruggiero un Nigels Sauts (Vincent Ruggiero and Nigel South) 2010. gadā ievieša terminu netīro apkaklišu noziedzīgs nodarījums (Dirty Collor crime), lai definētu nodarījumus, kurus izdara uzņēmēji, kas nodarbojas atkritumu savākšanas jomā un gūst peļņu no nelikumīgām darbībām kaitējot apkārtējai videi (Ruggiero and South 2010). Pasaule aizvien biežāk sastopas ar nodarījumiem pret dzīvo dabu, ko varam nosaukt par noziedzīgu nodarījumu pret dabu krīzi (Environmental Crime Crisis) (Steiner 2014). Katru gadu miljoniem cilvēku cieš no dabas piesārņojuma ietekmes vai dabas resursu izsīkumu. Saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas (PVO) datiem gaisa piesārņojums ir viens no

lielākajiem veselības apdraudējumiem. Ik gadu vides piesārņojuma dēļ mirst 1,7 miljoni bērnu. Vairāk nekā 90% pasaules iedzīvotāju elpo gaisu, kas neatbilst PVO noteiktajām kvalitātes normām. Gandrīz 3 miljardi cilvēku joprojām ir atkarīgi no apkārtējās vides piesārņojošu vielu (cieto kurināmo, petroleju u.c.) izmantošanu sadzīvē telpu apgaismošanai, ēdiena gatavošanai, apkurei (Word Health Organization 2019).

Pasaules pieredze liecina, ka ekoloģiskās kriminoloģijas (ekokriminoloģija) vai arī to varam nodēvēt par vides kriminoloģiju, aktualitāte tikai pieaug. Vietējā, reģionālā, nacionālā un starptautiskā līmenī arvien pieaug valsts un sabiedrības bažas par vides jautājumiem un tādu specifisku kaitējumu videi kā piesārņojums, toksiski atkritumi un nelikumīga mežizstrāde. Pēdējās desmitgadēs nodarījumi pret dabu plašā problemātika aizvien vairāk tiek apzināta starptautiskajā vidē, rīkojot seminārus un konferences. Piemēram, 2007. gada konferencē, ko rīkoja Austrālijas kriminoloģijas institūts, aktuāls bija videi nodarīts kaitējums, tiesvedība un noziedzīgu nodarījumu pret dabas vidi prevencija (“Environmental harm, ecological justicia and crime prevention”) (White 2008). 17. Starptautiskajā Anti Korupcijas konferencē, kas norisinājās 2016. gadā no 1. līdz 4. decembrim Panamā, dienaskārtībā bija nodarījumi pret dzīvo dabu un pārkāpumi zivsaimniecībā. Tika norādīts, ka daļa no ekoloģiskās noziedzības novēršanas aktivitātēm ir korupcijas un neatļauta finanšu līdzekļu plūsmas apkarošana (Jeffries, Perry 2017). Tas parāda noziedzīgās vides organizēto raksturu, spēju pielāgoties nacionālajiem un globālajiem sociālajiem, politiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem.

Ekoloģiskā noziedzība ir viens no noteicošiem valsts ekoloģiskās situācijas pasliktināšanās faktoriem (Kuznecova 2018). Pašreizējās paaudzes un nākamo paaudžu iespējas dzīvot labvēlīgā vidē ir daudzējādā ziņā atkarīgas no valsts gatavības nodrošināt ilgtspējīgu attīstību (Satversmes tiesas spriedums Nr. 2018-04-01). Mūsdienu sabiedrības saskaras ar nozīmīgām drošības, tiesiskuma un taisnīguma problēmām, kuras var palīdzēt atrisināt kriminoloģiskās zināšanas. Tā kā vides problēmas primāri rada cilvēka uzvedība, jūtas attieksme, šo problēmu apzināšanas un preventīvo darbību jomā būtiska loma ir kriminoloģijai. Postmodernismā kriminoloģijas attīstība paplašina kriminoloģiskās izpētes tvērumus un aizvien vairāk iegūst interdisciplināritātes raksturu. Piekrītot amerikāņu pētnieka Edvarda Velsa domām, atzīstam, ka mūsdienās noziedzības izpēti raksturo vairākas īpašības:

- vairāk eklektiska nekā agrāk, un ir vairāk starpdisciplināra. t.i., mazāk piesaistīta vienai teorētiskajai tradīcijai vai disciplīnai;
- vairāk komparatīva un mazāk ierobežota vienam sabiedrības tipam un vienai dominantes grupai tajā, drīzāk individualizēta, nekā kolektīvizēta;
- vairāk volutarizēta nekā determinizēta;
- vairāk orientēta uz specializētu un pragmatisku virzienu (Shmalleger 1999).

Raksturotās īpašības skaidri atklājas ekoloģiskās kriminoloģijas ietvaros. Noziedzība, tai skaitā ekoloģiskā noziedzība, ir raksturīga visām sabiedrībām, tikai tās politiskā, sociālā, ekonomiskā un kultūras attīstība, un sabiedrības dzīves pamats ietekmē noziedzības raksturu un noziedzības faktorus. Kriminoloģijas ietvaros, raksturojot ekoloģisko noziedzību, sastopami vairāki jēdzieni – “Zaļā kriminoloģija” (“Green criminology”, «зеленая криминология»); vides kriminoloģija, apkārtējās vides (Environmental Criminology); ekoloģiskā kriminoloģija, ekokriminoloģija, ekoloģiskā noziedzība vai noziedzīgs nodarījums pret vidi vai kaitējuma nodarīšana dabai. Tās ietvaros kriminologs apzina noziedzīgu nodarījumu pret dabas vidi cēloņus, nodarījuma veidus pret dabas vidi (cilvēka, dzīvnieka un augu) un dabas un noziedzīgā nodarījuma pret dabas vidi (green crime) saistībā ar vidi (South, Brisman 2013). Vairāki pētnieki norāda, ka nodarījumu pret dzīvo dabu (wildlife crime) izpēte ir viens no zaļās kriminoloģijas svarīgākajiem jautājumiem (Van Uhm 2016).

Ekoloģiskā kriminoloģija vai Ekokriminoloģija vai arī vides kriminoloģija (Eco-criminologia; Экокриминология) [oikoscrimenologos; grieķu oikos ‘mājas, dzimtene’; latīņu crimen (criminis) ‘noziedzīgs nodarījums’, grieķu logos ‘vārds, jēdziens, mācība’] ir mācība par ekoloģiskajiem noziedzīgiem nodarījumiem, to faktoriem un veicinošiem apstākļiem, noziedznieka personību, nodarīto kaitējumu un sekām, upura raskurojumu, kā arī novēršanas metodēm un līdzekļiem. Ekokriminoloģija (vides kriminoloģija) kā jauns starpdisciplinārs kriminoloģijas novirziens attīstījies kriminoloģijas un vides tiesību (ekoloģisko tiesību) mijiedarbības rezultātā. Sociālās organizācijas teorijas ietvaros Roberts Pārks (Robert Park) skaidro, ka sabiedrība ir organizēta un funkcionē līdzīgi ekoloģiskajai sistēmai. Cilvēku kopienas, līdzīgi kā augi, dzīvo simbiozē, t.i., kopienas apdzīvo vienu telpu un ir savstarpēji atkarīgas cita no citas; cilvēku uzvedību nevar izskaidrot bez pietiekamas iedzīvnāšanās sociālajos procesos. Sabiedrības organizācija, mijiedarbība un attiecības ļauj izprast indivīdu uzvedību, tai skaitā normu pārkāpšanu

(Nacionālā enciklopēdija). Vides tiesības ir saistītas ar cilvēka izpratni par apkārtējo vidi un tās lomu cilvēka dzīvē. Kriminologs Robs Vaits (Rob White) kriminoloģiskās perspektīvas pamatu iedala trīs kategorijās: ekoloģija; transnacionalitāte un kaitējuma/zaudējuma nodarīšana (White 2011). Piemēram, nelegālā tirdzniecība ar dabas resursiem jaunattīstības valstīm atņēma miljardiem dolāru. Minētais kriminologs savulaik izteicis atziņu, ka kriminologu izpēte kaitējumu nodarīšanai apkārtējai videi bija piesaistījusi mazāku uzmanību nekā tradicionāliem noziedzīgiem nodarījumiem. Pret dabas vidi vērsto nodarījumu raksturs un dinamika raksturo jaunus veidus, kas ietekmē tiesībsargājošo iestāžu prevencijas iedarbību un izvēlētas stratēģijas paņēmienus (White 2008).

Atbalstāms ir viedoklis, ka noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi jeb ekoloģiskie noziedzīgie nodarījumi ir vieni no kaitīgākajiem, sabiedriski bīstamākajiem un izplatītākajiem noziedzīgiem nodarījumiem. Tie apdraud valsts, sabiedrības, kolektīvu vai atsevišķu personu likumiskās intereses. Tādēļ dabai, dabas objektiem, augu un dzīvnieku sugām piemīt patiesa vērtība (White 2018). Ikvienu konkrētu teritoriju globālā mērogā ir visas zemeslodes dabas kompleksa sastāvdaļa. Tādejādi procesi, kas norisināsies kādā zemeslodes daļā, vairāk vai mazāk ietekmēs globālos procesus un otrādi. Jāuzsver, ka nodarījumiem pret dabas vidi nav ne laika, ne arī aizskarto objektu apmēra robežas. Kriminoloģijas ietvaros, izziņāšanas izpētes fokusā ir sociālie konflikti un to sekas. Konflikts kā vardarbība vai vardarbības draudi, kas radušies uzskatu, interešu, prioritāšu, vērtību sadursmes rezultātā. Pamatoti profesors Jānis Strautmanis akcentējis, ka konflikts starp valstu ekonomiskajām un ekoloģiskajām interesēm ir viens no 21. gadsimta vislielākā valstu konflikta cēloņiem. Totāla sadursme starp ekonomiku un ekoloģiju, kuras rezultātā prioritāri iegūst lokālās ekonomiskās intereses, var kļūt liktenīga cilvēces ilgstošai pastāvēšanai (Strautmanis 2003). Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi (ekoloģiskie noziedzīgie nodarījumi) un sociālie konflikti aptver globālo līmeni (starp valstīm) un lokālo līmeni (vienas valsts ietvaros), kurus varam iedalīt šādās četrās grupās (Environmental Crime and Social Conflict: Contemporary and Emerging Issue 2015):

1. Konflikts saistīts ar tieksmi bagātības vairošanai (alkatība) starptautiskajā un valsts līmenī par tiesībām pārvaldīt dabas resursus. Piemēram, pretrunu sadursmē starp uzņēmējdarbības mērķi un dabas vides aizsardzību atspoguļojas dabas resursu “izzadzēju” daba, nelegāli iegūstot finanšu līdzekļus (Tangijev 2005). Sociālās sekas konfliktiem, kas saistīti ar dabas resursiem, īpaši kas ietverti bruņotā formā

- ir katastrofālas un noved pie genocīda, piemēram, tiši piesārņojot dabas vidi, kurā atrodas etniska cilvēku grupa; slepkavībām; darbaspēku ekspluatācijas, u.c. (United Nations Security Council 2002).
2. Konflikti, kas saistīti ar dabas resursu izsīkumu, samazināšanos. Spilgts piemērs tam ir strīdi starp Āfrikas valstīm par ūdens resursiem (water wars).
  3. Daba izmantota kā sociālā konflikta instruments un līdzeklis. Piemēram, dabas videi nodarīts kaitējums ražošanas procesā, vielu uzglabāšanas vai pārvadāšanas laikā.
  4. Konflikts rodas par resursu iegūšanas metodi un tehnoloģisko izpildījumu.

Ekoloģiskās kriminoloģijas uzdevums ir pētīt ekoloģiskās noziedzības ģenēzi, tās vēsturisko veidošanos un attīstības dinamiku. Tās ietvaros jāpēta sabiedriskās dzīves dažādos aspektus, pretrunu veidošanos starp sabiedrības darbību un apkārtējo vidi ietekmējošiem faktoriem, raksturot ekoloģiskās noziedzības kriminoloģisko raksturojumu – noteikt cēloņus, pētīt noziedznieka un cietušā personību; noteikt prevencijas virzienus, metodes un līdzekļus, kā arī noteikt ekoloģiskās noziedzības prognozes, tātad prognozēšana. Autori norāda, ka ekokriminoloģiskā prognoze – zinātniski pamatots pareģojums, iespējamā ekoloģiskā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai nākotnē (tajā skaitā recidīva gadījumam). Jāatzīmē, ka prognozes ir tikai iespējamais sociālo situāciju attīstības modelis, kas nenosaka labāko konstruktīvo darbību nelabvēlīgo parādību novēršanā (Vilks 1998).

Ekoloģiskās noziedzības pamatelements ir noziedzīgs nodarījums pret dabas vidi. Noziedzīgs nodarījums ir cilvēka kaitīga, sabiedrībā nepieņemama, nosodāma, bieži vien amorāla un lielākajai sabiedrības daļai ļaunuma dēļ neizprotama rīcība (Baumanis 2017). Oriģināls ir profesora Detlefa Krausa (Detlef Krauß) noziedzīga nodarījuma salīdzinājums ar indi. “Inde ir viens no daudzajiem riska avotiem, kas apdraud cilvēka dzīvību, un dabas vidi.” (Krauss 2002). Kriminoloģijā noziedzīgs nodarījums tiek aplūkots kā ārējās vides un indivīda raksturojuma kopums, un kā noteikts process laikā un telpā. Noziedzīgs nodarījums pats par sevi ir sarežģīta parādība, to varam raksturot izmantojot piecus komponentus: telpa; laiks; tiesiskais regulējums (mala in se; mala prohibita); noziedznieks un mērķis vai upuris. Šie komponenti ir pietiekami un nepieciešami, lai pastāvētu noziedzīgs nodarījums. Tas arī kriminoloģijā pamato noziedzīga nodarījuma četras izskaidrošanas dimensijas: tiesiskais regulējums (the legal); noziedznieka personība (the offender); upura rakstu-

rojums (the victim) un noziedzīgas rīcības vieta vai situācija (the place or situation) (Brantingham, Brantingham 1981).

Noziedzīgi nodarījumi pret dabu ir relatīvi jauns nodarījuma veids, tie ir ekoloģiskie procesi, tāpēc noziedzīgos nodarījumus, kas negatīvi ietekmē dabas vidi, varam dēvēt arī par ekoloģiskajiem nodarījumiem vai ekonodarījumiem (crimes against the environment, eco-crime, ecological crime). Kriminologs Robs Vaits atzīst, ka ekoloģiskais noziedzīgais nodarījums (ecological crime) ir specifiska darbība vai bezdarbība, kas to padara nepārprotami atbilstošu vides un kriminoloģijas apsvērumiem (White 2017). Pamatots ir atzinums, ka noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi rada būtiskāku ietekmi nekā cita veida noziedzība. Nodarījumi pret dabu palielina planētas ievainojamību un pastiprina tās trauslumu. Nozīmīgais kaitējums planētai nākamām paaudzēm ierobežo vai liedz izmantot dabas bagātības, veselību un labklājību. Ekoloģiskie noziedzīgie nodarījumi apdraud sabiedrības spēju sasniegt ilgtspējīgas attīstības mērķi (Nellemann et al. 2016). Kriminologu starpā sastopama noziedzīgus nodarījumus pret dabas vidi klasifikācijas daudzveidība. Autori uzskata, ka pamatoti ir iedalīt primāros un sekundāros noziedzīgos nodarījumus (primary and secondary crimes). Primārie – noziedzīgie nodarījumi, kuros cilvēka darbība tieši nodara kaitējumu dabas videi. Sekundārie vai simbiotiskie (Secondary or symbiotic) – nodarījumi, kas veikti pārkāpjot noteikto kārtību, piemēram, pārvadājot vai glabājot atkritumus (Carrabine et al 2004).

Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi iekļauti Krimināllikuma Sevišķās daļas XI. nodaļā (96. pants – 115.¹ pants). Profesors Uldis Krastiņš noziedzīgus nodarījumus pret dabas vidi skaidro kā kaitīgus, prettiesiskus un kriminālā kārtā sodāmus nodarījumus (darbība vai bezdarbība), kas apdraud valsts īpaši aizsargājamo dabas objektu saglabāšanas, dabas resursu lietderīgas izmantošanas un dabas bagātību atjaunošanas un vairošanas intereses, nodarot vai draudot nodarīt dabas videi kaitējumu (Krastiņš 2001). Tātad, varam norādīt, ka ekoloģiskā noziedzība veido daudzveidīgu, sarežģītu sistēmu – noziedzīgu nodarījumu pret dabas vidi kopumu (kaitīgu, prettiesisku, vainojamu, un sodāmu rīcību, par kuru paredzēts kriminālsods), kas nodara vai var nodarīt kaitējumu apkārtējai videi, cilvēka veselībai un labsajūtai, kā arī valsts ilgtspējīgai attīstībai. Nodarījumi dabas videi un ar to saistīto problēmjautājumi (kaitējuma nodarīšana apkārtējai videi, kā arī to tiesiskais regulējums vietējā, nacionālajā un starptautiskajā līmenī, novēršanas iespējas) analizējami nacionālajā, reģionālajā un starptautiskajā līmenī. Turklāt jāņem vērā, ka nozie-

dzīgie grupējumi, pielietojot mūsdienu tehnoloģiju iespējas, spēj samērā ātri reaģēt uz situāciju maiņām un nekavējoties arī pielāgoties jaunajiem apstākļiem, tādejādi situāciju jau kļūst sarežģīti kontrolēt ar tradicionālajiem tiesībsargāšanas līdzekļiem (Tiesībsargājošās institūcijas Latvijā un Eiropā 2019). Zaļās kriminoloģijas pārstāvis profesors Riss Valters (Reece Walters) norāda, ka vide ir kļuvusi par lielu un ienesīgu biznesu organizētai noziedzībai, veidojot “eko mafiju” (eco mafia) (Reece 2012).

Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi pasaulē ir ceturtie izplatītākie noziedzīgie nodarījumi un aizvien vairāk apdraud gan valsts, gan starptautisko drošību, dabas resursu bagātību un pat to eksistenci. Tā ir starptautiska problēma (Environmental Crime). Saskaņā ar vadošo kriminologu secināto kaitējums dabas videi (green harm) un ekoloģiskā noziedzība ir izplatītāka nekā noziedzīgi nodarījumi, kas pastrādāti ielās (street crime). Ekoloģiskās noziedzības rezultātā ievērojami vairāk ir upuru, ne tikai cilvēki, bet arī dzīvās dabas pārstāvji – dzīvnieki, augi, un ekosistēma, un nodarīts lielāks zaudējums. Viens, pat neliels ekoloģisks incidents, var izraisīt simtiem, tūkstošiem un pat miljoniem cilvēku upurus (pamestas pilsētas un kopienas). Toksisku piesārņojumu vai citu vides katastrofu dēļ cieš dabas vide. Galējā rezultātā noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi var padarīt pasauli par neapdzīvotu (Lynch at el. 2017).

Ne mazāk nozīmīga ir vides piesārņojuma rezultāta ietekme uz noziedzību. Piemēram, tiek atzīts, ka gaisa piesārņojums palielina stresa, agresivitātes līmeni un noziedzību pilsētās. Kolorādo štata Universitātes pētnieku grupa, izpētot gaisa piesārņojuma karti un noziedzības statistiku astoņu gadu laikā, konstatēja, ka piesārņots gaiss ne tikai izraisa slimības, bet arī var padarīt cilvēku agresīvāku. Pētījuma rezultāti atklāja korelāciju starp vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem un gaisa piesārņojuma līmeni. Piesārņojuma līmenis parasti padara cilvēkus agresīvākus un var rosināt augstāku neiecietību. Pētnieki atzīmē, ka tas attiecas gan uz fizisku vardarbību, gan emocionālu vardarbību (Burkhardt at el. 2019).

Autorprāt, pamatoti norādīt, ka sarežģītāks ir arī ekoloģiskās noziedzības viktimoloģiskais vektors. Ekoloģiskās dezorganizācija pievērš uzmanību veidiem, kā cilvēka vēlmes organizēt ekonomisko produktivitāti, atbilstoši kapitālisma mērķiem, raksturo pretrunas ar ekoloģiskās sistēmas veselību. Mūsdienu pasaulē gaisa, ūdens, augsnes, ķīmiskais vai darbavietā esošs piesārņojums, kuru veicinājušas apkārtējās vides izmaiņas, ir lielākais slimību un priekšlaicīgas nāves cēlonis. Saskaņā ar pētījumu datiem, 2015. gadā piesārņojuma radītās slimības ir izraisījušas priekšlaicīgu nāvi aptuveni 9 miljoniem vai 16% no visiem nāves gadījumiem

visā pasaulē. Salīdzinoši, tas ir trīs reizes vairāk nekā no AIDS, tuberkulozes un malārijas, un 15 reizes vairāk nekā no visiem kariem un citām vardarbības formām (Das, Horton 2017). Pasaules Veselības organizācijas 2018. gada ziņojumā apzināts, ka vairāk nekā puse pasaules iedzīvotāju nav nodrošināti ar drošu dzeramo ūdeni, pietiekamiem sanitārajiem un higiēnas pasākumiem, ik gadu izraisot 800 000 nāves gadījumu (WHO 2018). Daļa slimību pārnēsāšanas (malārija u.c.) ir cieši saistīta ar disharmonizētu vides pārvaldību, sanitāro normu neievērošanu, piemēram, noteikumiem neatbilstošs kanalizācijas, apūdeņošanas sistēmas vai aizsprostu plāns. Turklāt viktimoloģiskie pētījumi parāda, ka samērā liela daļa no upuriem cieš atkārtotu viktimizāciju, jo parasti ekoloģisko nodarījumu kaitīgā iedarbība turpinās ilgākā laika posmā (Williams 1996). Ekoloģiskajam kaitējumam ir potenciālais (uzkrāšanās) raksturs, kas savu negatīvo ietekmi izpauž pēc laika.

Varam nodalīt vairākas nozīmīgākās ekoloģiskās noziedzības kriminoloģiskās īpatnības:

1. Nodarījumi tieši vai netieši ietekmē cilvēka dzīvi un saimniecisko darbību. Noziedzīga nodarījuma veids, kas pēc savas specifikas un neviendabības ir visgrūtāk un sarežģītāk atklājams, dokumentējams un fiksējams (kvalificējams kā noziedzīgs nodarījums);
2. Noziedzīgo nodarījumu pret dabas vidi kaitīgums un bīstamība izpaužas ne tikai lokālajā un reģionālajā mērogā, bet arī pasaules mērogā. Noziedzīgs nodarījums de facto un de jure ir bez valsts teritorijas (augšnes, zemes, gaisa robežas, ūdens u.c.) robežas;
3. Laika gaitā kaitējums dabas videi var pieaugt un novest pie nenovēršamiem procesiem (ekosistēmas iznīcināšanas ietekme uz cilvēka genotipu, veselības problēmas, agrāk nezināmu slimību un vīrusu veidošanās), un citas negatīvas sekas;
4. Augsta latentātes pakāpe. Virkne pētnieku ir konstatējuši, ka ekoloģiskās noziedzības latentātes līmenis svārstās 95% līdz 99% robežās. Piemēram, respondentu aptaujas rezultāti parādīja, ka 90% valdīja uzskats, ka apzināti tiek tikai maznozīmīgāki nodarījumi; savukārt 10% no reģistrētajiem nodarījumiem netiek virzīti uz tiesu (Nangijev 2005). Latentāte ir galēji negatīvs fenomens, radot noziedzniekā absolūtu nesodāmības sajūtu. Jāatzīst, ka latentātes ietekme uz ekoloģiskās noziedzības pašdetermināciju izpaužas tajā, ka savlaicīgi nenošķaidrots noziedznieks, turpinot savu noziedzīgo darbību, iesaista nelikumīgās darbībās arī jaunas personas.

5. Nodarījums ar augstu tiesiskā nihilisma līmeni, tas atspoguļo augstākās pakāpes ekoloģiskās apziņas deformāciju. Noziedzniekiem, kas izdara ekoloģisko nodarījumu (ekoloģiskais noziedznieks) var būt izteikti negatīva attieksme pret likumiem un to vērtību noliegšana. Noziedznieks nespēj izvēlēties tiesiskas uzvedības modeli, un tas paliek viņa sabiedrisko bīstamību.
6. Ekoloģiskās noziedzības faktoru iezīmes. Determinācijas formas ir parādības un procesa cēloņi un nosacījumu kopums, kas rada noziedzību kā likumsakarības cēloni. Ekoloģiskās noziedzības faktorus mēs varam iedalīt šādi: 1. Kopējie noziedzību veidojošie faktori; 2. Faktori, kas saistīti ar nelikumīgu ietekmi uz dabas vidi; 3. Faktori, kas saistīti ar nelikumīgu dabas resursu iegūšanu un izmantošanu; 4. Cēloņi atkarībā no noziedzīgās rīcības: a) piespiedu (materiālas vajadzības apstākļi, trūkums); b) situatīvie; c) stratēģiskie (Zajkov 2005). Ekoloģiskās noziedzības faktori ir daudzveidīgi: sociāli psiholoģiskie faktori, no kuriem ir tieši atkarīga noziedzīgo nodarījumu pret dabu izdarīšana; ekonomiskie; sociālie; politiskie faktori; garīgie, morālie un tiesiskie cēloņi un cilvēka darbības radīti cēloņi, t.i., urbanizācija, nevienmērīgas demogrāfiskās izmaiņas u.c.; zinātniski tehniskais progress, neracionāla saimniekošana, nepraktiska lauksaimniecības darbība; ekoloģisko prasību neievērošana un pārkāpumi, būtisks faktors ir ražošanas tehnoloģijas pārkāpumi. Atbilstoši PVO datiem ik gadu vairāk nekā viens miljons strādājošo iet bojā darbavietas nedrošības dēļ, un vairāk nekā miljons cilvēku mirst no ķīmisko vielu iedarbības. Tā cēloņi ir kultūras trūkums; egoisms; ciniska attieksme pret sabiedrības vērtībām un morāli; maldīgs uzskats par dabas resursu neizmēlamību; neatbilstoša attieksme pret dabas reģenerācijas procesiem, nepietiekama valsts un sabiedrības rīcība dabas vides aizsardzībā; nesodāmības apziņa; sabiedrības zemā tiesiskā un ekoloģiskā kultūra. Profesors Sergejs Inšakovs (Сергей Михайлович Иншаков) uzskata, ka pastāv šādi galvenie faktori – nepietiekama dabas vides apsardzība un nesodāmības sajūta (Insakov 2000). Autori piekrīt, ka faktoru kopumā specifiska nozīme ir nepietiekami attīstītai ekoloģiski tiesiskai apziņai vai dažkārt arī tās neesamība (Tangijev 2005). Tiesiskā apziņa tiek skaidrota kā to ideju, teoriju, uzskatu, pārliecību, jūtu u.c. kopums, kas atspoguļo indivīda un sabiedrības tiesisko dzīvi un ir saistīts ar cilvēka tiesībām un pienākumiem (Juridiski terminoloģiskā terminu skaidrojošā vārdnīca 2005). Tiesiskā apziņa pauž attieksmi pret tiesību sfēru, un tā nosaka indivīda spēju dzīvot saskaņā ar tiesiskajām

normām. Tās veidošanos ietekmē dažādi faktori gan iekšējie – audzināšana; izglītība; dzīves pieredze; individuālās vērtības utt., gan ārējie – sabiedriskā doma, sabiedrības forma; pārmaiņu procesi sabiedrībā; ekonomiskā situācija; tiesību sistēmas (likumu kvalitāte, tiesībsargājošo iestāžu darbība) utt. Tātad indivīda ekoloģiskā/vides tiesiskā apziņa ir individuālais priekšstats un attieksme pret vides tiesību regulējumu, individuālām tiesībām un pienākumiem vides tiesību jomā, kā arī attieksme pret dabas aizsardzības lietderību, empātija un spēja sadarboties, sistēmiska domāšana un zināšanas ekoloģijā.

7. Noziedznieka personība. Ekoloģiskā noziedznieka personības kriminoloģiskā izpēte var tikt veikta trīs līmeņos: vispārējais, grupas un individuālais. Vispārējais līmenis satur visu grupu noziedznieku minimālo pazīmju kopumu. Noziedzībai ir sociāls raksturs ar sociālu nosacītību, kas realizējas personībā – zems ekoloģiskās kultūras un audzināšanas līmenis. Grupu līmenis – pētītas noziedznieka personības iezīmes, kuras izdarījušas viena veida noziedzīgus nodarījumus. Konstatētas šādas iezīmes – zema tehnoloģiskā kultūra, nevēlēšanās un/vai neiespējamība izveidot, radīt vai uzstādīt ekoloģiskās iekārtas un dažāda veida attīrīšanas iekārtas. Iemesli – sasniegt savus korporatīvos mērķus ar jebkuru līdzekli un jebkurā veidā, iegūstot personisko labumu un nedomājot par sekām. Individuālais līmenis aptver konkrēta noziedzīga nodarījuma subjekta izpēti, tajā ietilpst pazīmes un īpatnības, kas rada ietekmi uz indivīdu (Kletneva 2004).
8. Motivācijas raksturojums. Ekokriminālā motivācija – ekoloģiskās darbības motivācijas – motīvu kopums indivīda ekoloģiskajai darbībai. Iekšējs pamudinājums uz nelikumīgām darbībām, kas kaitē ekoloģiskajai sistēmai, dabas objektu ilgtspējīgai attīstībai (Tangijev 2010). Motivācija rosina indivīda aktivitāti, virza darbību uz noteiktu mērķi, lai tiktu apmierinātas aktuālās vajadzības. Skaidrojot personas uzvedības motivāciju, varam raksturot motivācijas trīs pazīmes: virziens (direction); pūles (effort); neatlaidība (persistence) (Cooper, Robertson 1995). Psiholoģijas teorijā atzīts, ka izprotot motivāciju avotus, var izšķirt divus motivācijas avotus: iekšējie motīvi jeb iekšējie psiholoģiskie uzvedības ierosinātāji un ārējie stimuli (motīvi) jeb pamudinājumi (Psiholoģija 1. pamatjautājums – teorijas un pētījumi 2015). Motivācija kā motīvu kopums un faktoru kopums, kas nosaka uzvedību, kā ierosme, kas izsauc organisma aktivitātes un nosaka tā virzību. Motivācija notiek mijiedarbībā starp indivīda ārējiem un iekšējiem vajadzību un citiem psihiskiem procesiem. Tas ir rosinošu

apstākļu kopums, kurš nosaka indivīda aktivitāti – motīvs, vajadzības, stimuli, situatīvie faktori, determinējot cilvēka uzvedību (Gordejeva 2006). Motivācijas teorētiskās pamatnostādnes nosaka, ka motīvēšanas procesu varētu modelēt: Vajadzības – mērķa nospraušana – darbība mērķa sasniegšanai – vajadzības. Ekoloģiskie nodarījumi vienlaicīgi var aptvert vairāku motīvu kopumu: mantkāriba (alkatība); ekonomiskais izdevīgums un vienaldzība pret sabiedrības kopējām interesēm.

9. Viktimoloģiskais aspekts. Viena no aktuālākām problēmām ir nodarījumu pret dabas vidi atpazīšana un upuru identificēšana.
10. Ekoloģiskās noziedzības novēršana un apkarošana ietver nepieciešamību precīzi un pastāvīgi nodrošināt aktīvas un koordinētas visu iesaistīto iestāžu darbības. Tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem jāsadarbojas ar dabas aizsardzības iestādēm, jāveic koordinēts un komplekss darbs starp iestādēm. Turklāt svarīgs virziens ir preventīvs darbs ar sabiedrību. Piekrītam Baltkrievu profesores Irinas Veršokas (Ирина Леонидовна Вершок) viedoklim, ka ekoloģiskās apziņas veidošanu individuālā līmenī būtu jāveicina trīs elementu ciešā mijiedarbībā – ekoloģiski juridisko zināšanu apgūšana, ekoloģiskā audzināšana un izglītība, kas vērsta uz vides tiesību un dabas aizsardzības principu apgūšanu (Versok 2003).

Ņemot vērā problēmaspektus, ekoloģiskā kriminoloģijas apakšnozare ir nozīmīga kriminoloģijas sastāvdaļa. Nenoliedzami, dabas resursu un dabas objektu saglabāšana ir visas cilvēces interesēs. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē ir ne vien šodienas, bet arī nākamo paaudžu jautājums. Vides degradācijas globālie piesārņojumi lēnām, bet neatlaidīgi ielaužas ikviena cilvēka dzīves jomā. Ne velti pēdējos gados lielāka uzmanība tiek pievērsta eko globālās kriminoloģijas (Eco-global criminology) un transnacionālo vides noziedzīgo nodarījumu (Transnational environmental crime) izpētei (Ragnhild Sollund 2016). Kriminoloģiskie pētījumi šajā jomā pasaulē ir ātri attīstošs novirziens.

Secinājumi:

1. Ekoloģiskā kriminoloģija jeb vides kriminoloģija ir teorētiski un praktiski nozīmīga. Ekoloģiskās kriminoloģijas izpētes komplekss ir saistīts ar vairākiem kriminoloģiskajiem aspektiem: 1) ekoloģisko noziedzību tās visās izpausmēs, kas negatīvi ietekmē dabas vidi; 2) faktoriem un veicinošiem apstākļiem, kas ietekmē ekoloģiskās noziedzības pastāvēšanu; 3) noziedznieka un upura izpēti; 4) kompleksu profilaktisko sistēmu, kas vērsta uz dabas vides saglabāšanu, t.i., novēršot ekolo-

- ģiskos noziedzīgos nodarījumus, kā arī nodrošinot efektīvas stratēģijas viktimizācijas novēršanai.
2. Ekoloģiskā noziedzība ir eksistējošs kriminoloģisks fenomens, kuru nosaka sarežģīti un hierarhiski pakārtoti faktori. Ekoloģisko noziedzību varam definēt šādi: ekoloģiskā noziedzība ir nosacīti masveidīga, vēsturiski mainīga, sabiedriski bīstama, sociāli negatīva un tiesiska parādība, kas veido noziedzīgu nodarījumu pret dabas vidi kopumu, kuri aizskar sabiedrības un indivīda intereses, pārkāpj Satversmē garantētās tiesības uz labvēlīgu vidi, un pazemina sabiedrības un valsts drošības līmeni.
  3. Ekokriminoloģijas uzdevums ir iegūt jaunas zināšanas un izmantot tās, lai novērstu, plānotu un prognozētu ekoloģiskās noziedzības attīstības tendences valstī. Tās ietvaros būtu jāattīsta ekoloģiskās noziedzības kriminoloģiskā izpēte organizētās noziedzības tvērumā. Autoru ieskatā, pašreizējos apstākļos mērķtiecīgi analizēt, novērtēt un pētīt ne tikai vienkārši ekoloģisko kriminoloģiju (ekokriminoloģiju), bet aptvert dabu saudzējošu kriminoloģiju.
  4. Ekoloģiskās noziedzības novēršanas, vides noziedzīgu nodarījumu prevencijas mērķi un uzdevumi nav atdalāmi no vides vai ekoloģiskās ētikas un ekoloģiskās filosofijas. Svarīgs virziens ir tiesībsargājošo iestāžu pret darbības aktivitātes visos virzienos: novērst, atklāt, plānot un prognozēt. Iedarbīgai noziedzīgu nodarījumu pret vidi prevencijai vajadzētu pēc iespējas vairāk iekļaut cilvēku, vides un dzīvās dabas intereses. Viss, kas ir jānovērš, ir saistīts ar cilvēka interesēm dzīvot labvēlīgā vidē. Sabiedrībā jāveicina vides izglītība, veidojot vides apziņu – saudzīgu, pārdomātu un apzinīgu attieksmi, kā arī rīcību pret apkārtējo vidi.

Bibliogrāfija

- Arnold J., Cooper C. L., Robertson I. T. *Work Psychology: Understanding Human Behaviour in the Workplace*, 2nd edn. London, Pitman Publishing, 1995.
- Baumanis J. *No krimināltiesību normu interpretācijas līdz kvantu kriminoloģijai*. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2017. (In Latvian).
- Brantingham P. I., Brantingham P. L. *Introduction: the dimension of crime.* / *Environment Criminology Prospect Heights IL*, Waveland Press, 1981, pp. 7–26.
- Burkhardt J., Bayham J., Wilson A., Carter E., Berman D. J., O'Dell K., Ford B., Fischer, E., Pierce R. J. *The effect of pollution on crime: Evidence from data on particulate matter and ozone.* *Journal of Environmental Economics and Management*, Volume 97, September 2019.

- Carrabine E., Iganski P., Lee M., Plummer K., South N. *Criminology: A Sociological Introduction*. London: Routledge, 2004.
- Daan P. van Uhm. *Wildlife Crime and Security*. *Transnational Crime and Global Security*. 2 Volume, ed. Reichel P. and Randa R.
- Dabas aizsardzība. O. Nikodemus un G. Brūmeļa redakcijā. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2015. (In Latvian)
- Das P., Horton R. Pollution, health, and the planet: time for decisive action. *The Lancet*, 2017. Pieejams: [http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(17\)32588-6/abstract](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(17)32588-6/abstract) (skat. 05.09.2019.).
- Ekosistēma. Pieejams: https://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/Ecosystems%20goods%20and%20Services/Ecosystem_LV.pdf (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Environmental Crime and Social Conflict: Contemporary and Emerging Issue*. Edited by A. Brisman, N. South, R. White Farnham and Burlington: Ashgate, 2015, p 6–9.
- Environmental Crime*. Pieejams: www.interpol.int (skat. 05.09.2019.).
- Interim Report of the Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Otherforms of Wealth of the Democratic Republic of the Congo*. United Nations Security Council, 2002. Pieejams: <https://www.refworld.org/docid/3d0471ad4.html> (skat. 05.09.2019.).
- Jeffries B., Perry C. *Wildlife Crime Initiatvie*. *Annual Review*. 2017. WWF and Traffic, 2018.
- Juridiski terminoloģiskā terminu skaidrojošā vārdnīcā. Sast. V. Jakubaņecs Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 2005. (In Latvian).
- Krastiņš U. *Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi*. Rīga, Tiesu nama aģentūra, 2001, 48–49. lpp. (In Latvian)
- Krauss D. *Par indi krimināltiesībās un krimināltiesību indi*. *Jurista vārds*, 2002. gada 26. februāris, Nr. 4 (237) (In Latvian).
- Latvijas padomju enciklopēdija*. 3. sējums Rīga, Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983, 65. lpp. (In Latvian)
- Lynch M. J., Barrett L. K., Stretesky B. P., Long A. M. *The Neglect of Quantitative Research in Green Criminology and Its Consequences* *Critical Criminology* 2017, Volume 25, Issue 2, pp 183–198.
- Meiere S., Čepāne I. *Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu*. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesība. Autoru kolektīvs 2011. (In Latvian).
- Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/2633-deviances-socioloģija> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Nellemann C., Henriksen R., Kreilhuber A., Stewart D., Kotsovou M., Raxter P., Mrema E., Barrat S. (Eds). *The Rise of Environmental Crime – A Growing Threat To Natural Resources Peace, Development And Security*. A UNEP, INTERPOL, 2016.

- Psiholoģija 1. pamatjautājumi – teorijas un pētījumi. Rīga, Zvaigzne ABC, 2015, (In Latvian).
- Sollund R. Eco-global Crimes: Contemporary Problems and Future Challenges. Routledge, 2016.
- Reece W. Dirty collar crime and the environment. In Proceedings of Crime, Justice and Social Democracy: An International Conference, Queensland University of Technology, Brisbane, QLD, 2012, pp. 103–112.
- Ruggiero V, South N. Green criminology and dirty collar crime, *Critical Criminology – An International Journal*, 2010, 18: 251–262.
- Satversmes tiesas 2018. gada 18. oktobra spriedums lietā Nr. 2018-04-01 (In Latvian).
- Satversmes tiesas 2017. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2017-02-03 (In Latvian).
- Shmalleger F. *Criminology Today: An Integrative Indruction* 2nd. Ed New Jersey, 1999.
- South A., Brisman A. *The Routledge international handbook of green criminology*. London: Routledge, 2003.
- Steiner A., Nellemann C. *The Environmental Crime Crisis – Threats to Sustainable Development from Illegal Exploitation and Trade in Wildlife and Forest Resources*. UNEP, 2014.
- Strautmanis J. *Vides ētika un vides tiesības*. Rīga, Zvaigzne ABC, 2003. (In Latvian).
- Tiesībsargājošās institūcijas Latvijā un Eiropā. Autoru kolektīvs Rīga, Juridiskā koledža, 2019. (In Latvian).
- White R. *Crimes against Nature: Environnemtal Criminologu and Ecological Justice*. Willan Publishing, 2008.
- White R. Environmental harm and crime prevention. *Trends & issues in crime and criminal justice*. No. 360, 2008. Pieejams: <https://aic.gov.au/publications/tandi/tandi360> (skat. 05.09.2019.).
- White R. *Transnational Environmental Crime. Toward an Eco-global Criminology*. London: Willan, 2018.
- White R. The Four Ways of Eco-global Criminology. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 2017, Volume 6, No 1, pp 8–22.
- Williams C. An Environmental Victimology. *Social Justice*, 1996, Vol. 23, No. 4 (66), (Winter), pp. 16–40.
- WHO. *Global strategy on health, environment and climate change: the transformation needed to improve lives and well-being sustainably through healthy environments*. World Health Organization. 2019. Pieejams: http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA72/A72_15-en.pdf?ua=1 (skat. 05.09.2019.).
- WHO. *Global Health Observatory: the data repository*. Geneva: World Health Organization. 2018. Pieejams: <http://apps.who.int/gho/data/view.main.INADEQUATEWSHv?lang=en/> (skat. 05.09.2019.).
- Vides zinātne. Māra Kļaviņa redakcijā. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2008. (In Latvian)

- Vilks A. Par sabiedrisko drošību un kriminālprognozēm. Latvijas Vēstnesis 05.11.1998, Nr. 333. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/50594> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Versok I. L. Ob ekologiceskom pravosoznanii. Gosudarstvo i pravo, 2003, N3, s. 46. (In Russian).
- Gordejeva T. O. Psihologija motivacii dostizenija. Moskva: Smisl, Izdatelskij centr "Akademija", 2006. (In Russian).
- Zajkov D. E. Kriminologija: Ucebniy minimum. Moskva, 2005. (In Russian).
- Insakov S. M. Kriminologija: Ucebnik. M.: Jurisprudencija, 2000. (In Russian).
- Kletneva E. G. Kriminologiceskaja charakteristika licnosti ekologiceskogo prestupnika. Vestnik TISBI. 2004, № 4. (In Russian).
- Kuznecova N. I. Obsestvennaja opasnostj ekologiceskih prestuplenij: kriminologiceskij aspekt. Vestnik Omskoj juridiceskoj akademii. 2018, Tom 15, № 1, s. 64–69. Pieejams: DOI: 10.19073/2306-1340-2018-15-1-64-69. (In Russian) (skat. 05.09.2019.).
- Tangijev B. B. Naucnij ekologo-kriminologiceskij kompleks (NEKK) po obespečeniju ekologiceskoj bezopasnosti i protivodejstviju ekoprestupnosti. Izd-vo "Juridiceskij centr Press" 2010. (In Russian).
- Tangijev B. B. Ekokriminologiceskaja (oikoscrimenlogos) paradigma i teorija. Metodologija i praktika pravoprimerenija, Juridiceskij centr, 2005. (In Russian).

Environmental Criminology (Ecocriminology): Contemporary Criminological Framework

Summary

In the framework of modern criminology there exists a diversity of types of crime. As part of the article, the authors give an insight into the nature of environmental criminology. The aim of the research is to study and evaluate the criminological scope of environmental crime by analysing the theoretical and practical aspects of it. In order to achieve this aim, the following research objectives have to be met: to demonstrate the content of environmental crime and to assess the importance of environmental crime. A number of scientific research methods and approaches is used to study the phenomena and regularities of criminological reality: a referential analysis of sources of special and legal literature; a monographic method, induction and deduction. The conclusions drawn from various studies, the knowledge and opinions of scientists and specialists form the basis of the research.

The authors point out that environmental crime causes irreparable and sometimes irreversible damage to the interests of society and the individual, violates the right to a favourable environment guaranteed by the Constitution (Satversme), and lowers the level of public and national security.

The authors conclude that the sub-branch of environmental criminology is an important part of criminology. The criminological nature of environmental crime or environmental criminology as research into particular type of crime contributes to the development of appropriate preventive measures, enhances the effectiveness of law enforcement activities and helps to raise the level of environmental legal awareness of the individual and society.

Key words: ecology; environment; criminology; criminal offence; environmental criminal offences; environmental crime.

FIKTĪVS DARĪJUMS – VEIDS KĀ IZVAIRĪTIES NO SAISTĪBU IZPILDES

Raksta mērķis ir izanalizēt fiktīvo darījumu kā veidu, ko izmanto, lai izvairītos no saistību izpildes.

Raksta uzdevumi: izanalizēt praksē problēmjaucējumus, kas liedz kreditoram piedzīt parādu no parādnieka; izanalizēt fiktīva darījuma būtību.

Pētījuma problēma un novitāte: Fiktīvs darījums ir izplatīts veids kā samazināt savu maksātspēju un izvairīties no esošu saistību izpildes. Praksē biežāk sastopams gadījums, kad parādnieks pēc iespējas ātrāk atsavina sev piederošo nekustamo īpašumu un kreditoram nav uz ko vērst piedziņu. Parasti parādnieks turpina dzīvot šajā nekustamajā īpašumā, bet jauns īpašnieks tikai reģistrēts zemesgrāmatā un faktiski īpašumu nelieto. Rakstā autors vērš uzmanību uz praksē pastāvošām problēmām sakarā ar fiktīvo darījumu noslēgšanu un analizē par to paredzēto atbildību.

Secinājumi: Fiktīvs darījums ir viens no veidiem kā izvairīties no saistību izpildes. Pamatojoties uz to, ka uz prasītāju gulstas pierādījumu vākšanas pienākums, biežāk pierādīt šķietamā darījuma esamību ir grūti. Rezultātā parādnieks, atsavinot savu īpašumu, izvairās no piedziņas vērsšanas uz to. Ja civiltiesiskā strīdā atbildētājs nepilda ar tiesas spriedumu noteikto, viņš nav atzīstams par Krimināllikuma 296. panta pirmās daļas subjektu, kā arī, ja spriedums saistīts ar naudas piedziņu, viņu nevar saukt pie atbildības arī pēc Krimināllikuma 312. panta. Krimināllikuma 220. pantu “Mantas nobēdzināšana”, kā liecina prakse, arī grūti piemērot, jo šajā gadījumā trūkst noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses. Savukārt saskaņā ar nevainīguma prezumpciju, visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

Atslēgas vārdi: tiesisks darījums, fiktīvs darījums, šķietams darījums, izvairīšanās no saistību izpildes.

Latvijas Republikas Civillikums noteic, ka “Tiesisks darījums ir atļautā kārtā izdarīta darbība tiesisku attiecību nodibināšanai, pārgrozīšanai vai izbeigšanai” (CL 1403. pants) un “Katrā tiesiskā darījumā jāņem vērā dalībnieki, priekšmets, gribas izteikums, sastāvdaļas un forma” (CL 1404. pants).

Praksē visbiežāk personas noslēdz pirkuma līgumu vai citu atsavinājuma līgumu, un dāvinājuma līgumu. Personas iegādājās jaunu nekustamo īpašumu, pārdod savu nekustamo īpašumu, lai iegādātos citu, dāvina

īpašumu saviem radniekiem utt. Ir iespēja izvēlēties un noformēt tiesisko darījumu pie notāra vai noslēgt līgumu privātkārtībā, vēršoties pie notāra tikai nostiprinājuma līguma parakstīšanai. Taču tiesiskā darījuma noslēgšanu izmanto arī, lai apietu likumu. Proti, izmantojot tiesiskus līdzekļus, tiek panākts vēlams rezultāts, bet tostarp likums nav pārkāpts. Citiem vārdiem sakot, personas noslēdz fiktīvo darījumu.

Visbiežāk personas noslēdz fiktīvo darījumu, atsavinot savu nekusamo īpašumu, lai samazinātu savu maksātspēju un izvairītos no saistību izpildīšanas. Kā piemēru autors var minēt civillietu no savas juridiskās prakses par kopīpašuma sadali. Pirmās un otrās instances tiesas apmierināja prasību par kopīpašuma sadali un nosprieda izbeigt kopīpašumu, nosakot, ka kopīpašums paliek atbildētāja īpašumā, bet prasītāja īpašuma tiesības tiek izbeigtas, izmaksājot prasītājam kopīpašuma daļu naudā. Kamēr puses vienošanās ceļā apsprieda jautājumus par kopīpašuma daļas samaksu, atbildētājs reģistrēja savas īpašuma tiesības zemesgrāmatā un uzreiz pēc pāris nedēļām, noslēdzot pirkuma līgumu, atsavināja nekustamo īpašumu savai meitai. Pirkuma līgumā tika atrunāts, ka pirkuma cena tika samaksāta skaidrā naudā un līdz ar to nav pierādījumu tam, ka nauda patiešām bija samaksāta. Turklāt pirkuma līgumā tika atrunāts, ka pārdēvējam nav cita dzīvokļa dzīvošanai un nav līdzekļu dzīvokļa nomai un to, ka puses ir radniecībā un pamatojoties uz to, puses vienojas, ka zemesgrāmatā nostiprināma lietojuma tiesība līdz mūža galam. Proti, atsavinot savu vienīgo dzīvokļa īpašumu, parādnieks turpina tajā pašā dzīvoklī dzīvot un viņam ir tiesības līdz mūža galam šajā dzīvoklī uzturēties. Tostarp ir atrisinājusies problēma par parāda samaksu saskaņā ar tiesas spriedumu, jo vairs nav nekustamā īpašuma vai citas mantas, uz ko var vērst piedziņu. Šajā gadījumā prasītāja kā kreditors vērsās pie tiesu izpildītāja, bet reāli piedzīt parādu nav iespējams. Šajā gadījumā acīmredzami saskatāmi fiktīva darījuma pazīmes.

Latvijas Republikas Civillikumā nostiprināts, ka “Neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem, vai kura vērsta uz to, lai apietu likumu, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu; tāds darījums nav spēkā” (CL 1415. pants).

Uz likuma apiešanu vērsti darījumi ir tādi darījumi, kas nav tiešā pretrunā ar likumā noteiktajiem aizliegumiem, bet ir vērsti uz likuma prasībām neatbilstoša rezultāta sasniegšanu ārēji likumīgā ceļā. Turklāt svarīgi ir nevis darījuma dalībnieku subjektīvie motīvi, bet gan tas, ka darījuma rezultāts ir objektīvi pretējs apietās likuma normas mērķim un jēgai (Balodis 2007).

Latvijas Republikas Civillikuma 1437. pants noteic, ka “Gribas izteikumam jābūt nopietnam; izteikumam, kas izdarīts tikai pa jokam, nav nekādu tiesisku seku”. Savukārt CL 1438. pants precizē, ka “Ja griba izteikta tikai izskata pēc, tad tai nav nekādu tiesisku seku, ja vien ar to nav saistīts prettiesīgs trešās personas maldinājums”.

Noslēdzot fiktīvo darījumu, puses mēģina radīt priekšstatu par it kā reāla darījuma esamību, taču patiesībā viņu mērķis nav tiesiski saistīties. Augstākā tiesa norāda, ka “šķietamus jeb fiktīvus darījumus regulē Civillikuma 1438. pants. Šķietamā darījuma dalībniekiem ir patiesa vēlēšanās, lai trešajām personām rastos iespaids par noslēdzamā darījuma nopietnību” (Latvijas Republikas Augstākā tiesa 2018).

Iepriekš minētā piemērā parādnieks zināja par neizpildītām saistībām pret kreditoru (bijušo kopīpašnieku) un tomēr izpildījis visas nepieciešamas darbības, lai tiktu noslēgts pirkuma līgums, un nekustamais īpašums, uz kuru varētu vērst piedziņu, tiktu atsavināts. Galvenais pierādījums šķietamā darījuma esamībai ir tas, ka pārdevējs turpina dzīvot dzīvoklī, bet pircējs tur nedzīvo un dzīvokli nelieto. Proti, jaunajam īpašniekam nebija nodoma lietot dzīvokli un tajā dzīvot. Ir apšaubāma arī naudas līdzekļu nodošana pārdevējam, jo pirkuma līguma atrunāts, ka naudas līdzekļi samaksāti skaidrā naudā un darījums notika starp pirmās šķiras radiniekiem. Skatoties no praktiskās puses, pēc mantojuma, jaunais īpašuma ieguvējs tik un tā būtu ieguvis mantojumā īpašumu, ko nopircis. Būtisks moments ir naudas samaksas veids. Šobrīd saskaņā ar likuma “Par nodokļiem un nodevām” 30. panta 1.⁶ daļu, nodokļu maksātājiem, tajā skaitā fiziskajām personām, kuras neveic saimniecisko darbību, nav atļauts veikt skaidrā naudā nekustamo īpašumu atsavināšanas darījumus. Šie grozījumi stājās spēkā 2019. gada 1. maijā. Faktiski minētajā piemērā darījums tika noslēgts pirms 2019. gada 1. maija un summa bija mazāka nekā 7200 euro. Valsts ieņēmumu dienests vairākkārt vērsa uzmanību tam, ka nodokļu maksātāji meklē risinājumus, kā samazināt darījuma patieso apmēru, lai varētu veikt savstarpējos norēķinus skaidrā naudā. Taču praksē bieži vien tiesiskais darījums tiek noslēgts tikai izskata pēc. Proti, noslēdz pirkuma līgumu, bet faktiski pēc būtības tas ir dāvinājuma līgums, jo naudas līdzekļi par mantas iegūšanu netiek maksāti. Ņemot vērā 2019. gada 1. maijā spēkā stājušos grozījumus, noslēgt nekustamā īpašuma pirkuma līgumu, samaksājot skaidrā naudā, nav iespējams. Taču autoraprāt šo grozījumu ieviešana negarantē godprātīgu fizisko personu attieksmi pret likuma ievērošanu, un nodokļu maksātāji meklē arvien jaunus risinājumus kā apiet likumu.

Krimināllikuma 296. pantā paredzēta atbildība par tiesas nolēmuma vai prokurora priekšraksta par sodu neizpildīšanu vai izpildes kavēšanu, ja to izdarījusi persona, kurai tas pēc likuma vai uzlikta uzdevuma bija jāizpilda. Tiesību doktrīnā atzīts, ka Krimināllikuma 296. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse izpaužas kā tiesas sprieduma vai lēmuma (no 2013. gada 1. aprīļa arī prokurora priekšraksta par sodu) neizpildīšana vai tā izpildes kavēšana. Kavēšana var izpausties kā tādu darbību izdarīšana vai neizdarīšana, kas kavē uzsākt vai kavē jau uzsākta tiesas sprieduma vai lēmuma izpildi. Nodarījuma, kas izpaužas kā tiesas sprieduma vai lēmuma neizpildīšana, subjekts ir persona, kurai uzlikts pienākums to izpildīt. Par kavēšanu izpildīt tiesas spriedumu vai lēmumu var būt ikviena fiziska un pieskaitāma persona, kura līdz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas dienai sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu, arī valsts amatpersona. Krimināllikuma 296. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma subjektīvo pusi raksturo tiešs nodoms (Kraštinš, Liholaja, Niedre 2007).

“Iepriekš minētā piemērā, kreditors bija vērsies Valsts policijā ar iesniegumu, kurā lūdza uzsākt kriminālprocesu pēc Krimināllikuma 296. panta, jo parādnieks zinot par saistībām, īsā laika posmā atsavināja savu īpašumu un rezultātā neizpilda spriedumu un ar savām darbībām kavē sprieduma izpildīšanu. Rezultātā tika pieņemts lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu, jo policija un prokuratūra secināja, ka parādnieka darbībās formāli ir saskatāmas noziedzīga nodarījuma, kas paredzēts Krimināllikuma 296. panta pirmajā daļā, objektīvās pazīmes”, bet “iztrūkst noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses”. Tieslietu ministrija, sniedzot informatīvo skaidrojumu šajā lietā, norāda, ka situācijā, kad civiltiesiskā strīdā atbildētājs nepilda ar tiesas spriedumu noteikto, viņš nav atzīstams par Krimināllikuma 296. panta pirmās daļas subjektu.

Atbilstoši Krimināllikuma grozījumiem, kas stājās spēkā 2019. gada 3. jūlijā, Krimināllikuma 312. pantā ir paredzēta kriminālatbildība par izvairīšanos no tāda tiesas nolēmuma, ar kuru uzlikts pienākums izpildīt noteiktas darbības, izņemot nolēmumu par naudas piedziņu vai mantas atdošanu, pildīšanas pēc procesuālas sankcijas vai soda piemērošanas par nolēmuma nepildīšanu. Minētais pants attiecas uz gadījumiem, kad civilprocesa ietvaros tiesa uzliek personai dažādus pienākumus, kuru piespiedu izpilde nav saistīta ar naudas piedziņu vai mantas atdošanu (piemēram, ja tiesa uzliek par pienākumu atjaunot personu darbā, atvaļinoties par aizskarto godu un cieņu, pārtraukt nelikumīgu autortiesību objektu izmantošanu u.tml.).

Ja persona izvairās no nolēmuma par naudas piedziņu vai mantas atdošanu izpildes, atbildība var tikt noteikta saskaņā ar Krimināllikuma 220. pantu “Mantas nobēdzināšana”, kā arī saskaņā ar Civilprocesa likumu, nolēmuma nepildīšanas gadījumā piemērojot procesuālo sankciju – naudas sodu.

Kopsavilkums. Rezumējot rakstā analizēto, ir secināms, ka personu par sprieduma neizpildīšanu civillietā, ja tas saistīts ar naudas piedziņu, nevar saukt pie atbildības pat tad, ja pēc sprieduma stāšanās likumīgajā spēkā, steidzīgi atsavina savu īpašumu, samazinot savu maksātspēju. Kaut gan ir vairākas fiktīva darījuma pazīmes: darījums ir veikts uzreiz pēc tam, kad ir iestājušās lielas saistības, līguma slēdzēji ir pirmās šķiras radnieki, darījums veikts skaidrā naudā, nevis ar bankas pārskaitījumu, pārdevējs turpina dzīvot pārdotā īpašumā un brīvi ar to rīkoties. Neskatoties uz to, ka tiesiskā darījuma institūtam ir pozitīvs raksturs, noslēgtais tiesiskais darījums var novest pie negatīvām sekām. Fiktīvs darījums ir instruments, ar kuru tiek panākts konkrēts mērķis un visbiežāk tas ir mantiskais labums. Pierādīšanas process ir grūts (trūkst pierādījumu) un visbiežāk puses, kas noslēdz fiktīvo darījumu, panāk vēlamo rezultātu.

Bibliogrāfija

- Likums “Civillikums. Ceturtā daļa. SAISTĪBU TIESĪBAS”. Latvijas Republikas likums, pieņemts 28.01.1937., stājies spēkā 01.03.1993. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 03.12.2015. (In Latvian)
- Likums “Krimināllikums”. Latvijas Republikas likums, pieņemts 17.06.1998., stājies spēkā 01.04.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 30.06.2019. (In Latvian)
- Likums “Par nodokļiem un nodevām”. Latvijas Republikas likums, pieņemts 02.02.1995., stājies spēkā 01.04.1995. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 30.05.2019. (In Latvian)
- Balodis K. Ievads civiltiesībās, Rīga: Zvaigzne ABC, 2007., 219. lpp. (In Latvian)
- Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. Sevišķā daļa. 3. grāmata. Rīga: Firma “AFS”, 2007., 378.–379. lpp. (In Latvian)
- Latvijas Republikas Augstākā tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 19. februāra spriedums lietā Nr. C15291810, SKC-7/2018 (In Latvian)

Fictitious Agreement – a Way of Avoiding Compliance

Summary

Summing up the analysis of this article, it can be concluded, that for failure to carry out the sentence in a civil case for recovery of money, it is impossible to influence the debtor even when, after the sentence comes into force, as he in urgently sells his property, reducing his solvency. Despite the fact, that many signs point to a fictitious agreement: the agreement has been concluded immediately after the large debt obligations came into force, the parties of the contract are close relatives, the deal is concluded in cash, not bank transfer, the seller continues to live in the sold property and continues to use it freely. Despite the fact, that the institution of the legal agreement is widely used, the concluded legal agreement can lead to negative consequences. A fictitious agreement is a tool, by which a specific goal is achieved and most often it is a property benefit. The process of proof is hard (there is not enough evidence) and most often the parties, that make a fictitious deal, achieve what they want.

Key words: legal deal, fictitious agreement, imaginary deal, default.

“VIKTIMBLEIMINGS” KĀ VIENA NO EMOCIONĀLĀS VARDARBĪBAS FORMĀM

Raksta mērķis ir izanalizēt viktimbleimingu kā vienu no emocionālās vardarbības ģimenē formām.

Raksta uzdevumi: definēt viktimbleimingu; izanalizēt viktimbleiminga būtību un izpausmi.

Pētījuma problēma un novitāte: Gandrīz katrs cilvēks lielākā vai mazākā mērā saskāries ar vardarbību ģimenē, proti, ja tā nav bijusi viņa ģimenē, ir gadījumi kad tuvi cilvēki, paziņas utt. cieta no vardarbības. Vairāk uzmanības pievērš fiziskai vai seksuālajai vardarbībai, par to runā un, ja cietušais vērsās pēc palīdzības, uzsāk kriminālprocesu vai administratīvā pārkāpuma lietu (ja miesas bojājumi ir maznozīmīgi). Taču emocionāla vardarbība ir viena no vardarbības formām, kuras rezultātā tiek nodarīts kaitējums cietušā garīgai veselībai, psihei, personībai. “Viktimbleimings” tulkojumā no angļu valodas nozīmē “upura vainošana”. Stereotipu un citu iemeslu dēļ apkārtējie un tuvi cilvēki mēdz vainot vardarbībā cietušo, vainojot viņu notikušajā un attaisnojot varmāku. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc vardarbībā cietušie nevērsas pēc palīdzības un par vardarbības gadījumiem vispār noklusē. Rezultātā vairāki noziegumi netiek atklāti.

Secinājumi: “Viktimbleimings” jeb “upura vainošana”, ir izplatīta Latvijā un ne tikai pakļauj vardarbībā cietušo emocionālajai vardarbībai, bet arī traucē vardarbības ģimenē apkarošanu un novēršanu. Latvijas sabiedrībā stereotipi, kas saistīti ar vardarbību ģimenē nav izkausti, sabiedrībā ir pieņemts būt tolerantam pret vardarbību, vainojot upuri ar viņu notikušajā un provocēšanā. Sabiedrības ziņošana nedarbojas pilnā mērā. Viktimbleimings var būt sastopams arī no tiesībsargājošo un citu institūciju pusēs. Liela nozīmē ir darbinieku, kas strādā ar vardarbībā cietušajiem, apmācībai un sagatavotībai.

Atslēgas vārdi: vardarbība ģimenē, emocionāla vardarbība, viktimbleimings.

Ja ir noticis noziedzīgs nodarījums, tad ir arī vainīga persona, kurai jāatbild par nodarīto, un ir cietušais, kuru aizsarga likums. Pēc loģikas cietušais ir jāatbalsta arī apkārtējiem, sniedzot viņam atbalstu vai palīdzot rehabilitācijā, nevis vainojot notikušā. Taču realitāte ir tāda, ka cietušie saskaras arī ar sabiedrības nosodījumu un tam ir nosaukums – “viktimbleimings” (angl. Victim blaming). Termins satur divus vārdus – victim – “upuris” un blaming – “vainošana”. Pirmo reizi šo terminu izmantoja psihologs William Ryan savā grāmatā “Blaming the Victim”, kas publicēta 1971. gadā (Ryan 2010). Grāmatā upura vainošana tiek izskatīta kā

ideoloģija, kuru piemēro, lai attaisnotu rasismu un sociālo nevienlīdzību pret afroamerikāņiem ASV. Ryan W. tikai popularizēja šo terminu, pievērša uzmanību šai problēmai, bet faktiski “upura vainošana” pastāv jau no seniem laikiem. Par piemēru var minēt Veco Derību, kur traģēdijas un katastrofas tiek attaisnotas ar upuru grēkiem un uzvedību. Proti, traģēdijas notiek, jo pie tā noved cilvēka uzvedība un grēki, viņi paši vainīgi ar viņu notikušajā. Tas pats notiek ar vardarbībā cietušajiem – noziegumā vaino upuri, jo pastāv ideja, ka sliktas lietas notiek tikai ar sliktiem cilvēkiem.

Visbiežāk upura vainošana notiek seksuālās vardarbības, izvarošanas gadījumos un arī vardarbībā ģimenē. Latvija ir viena no Eiropas Savienības dalībvalstīm, kurā vardarbība ģimenē ir īpaši izplatīta. Tomēr statistikas dati nav pilnīgi, jo nav iespējams noteikt reālo gadījumu skaitu (ne visi cietušie vērsas pēc palīdzības).

Šādos gadījumos upuri visbiežāk vaino nozieguma provocēšanā. Izplatīts piemērs, ja sieviete bija ģērbusies izaicinoši, divdomīgi uzvedās vai nonāca bīstamā situācijā (piemēram, viena pati devās ar mazpazīstamu cilvēku viņa dzīvoklī, piekrita sēsties automašīnā, utt.). Šīs pozīcijas piekritēji, norāda uz to, ka šādu noziegumu kategorijā upuris vienmēr ir nozieguma cēlonis, piemēram, viktimologs Menachem Amir (Amir 1971).

Feministes, kas cīnās par sieviešu tiesībām nepiekrīt šai teorijai, jo, viņuprāt, sievietes vainošana ir saistīta ar patriarhātu. Problēmas saistītas ar nevienlīdzību, ar genderu stereotipiem, kas stipri iesakņojušies sabiedrībā. Tieši vardarbībā ģimenē upura vainošana ir spilgti izteikta. Valda dažādi stereotipi, ka vīrs ir ģimenes galvā, vīrs jāklausa visā, vīram ir grūts darbs, ja sit, tad mīl, vainīgs alkohols utt. It īpaši, ja pēc incidenta vīrs atnāk un lūdz piedošanu, sievietes kārtējo reizi piedod, attaisnojot viņu, jo “ja padomāt, tad viņš ir labs cilvēks, bet vaina ir manī – labāk turpināšu tā dzīvot, un mēģināšu vīru neprovocēt”.

Lai cik tas neizklausītos banāli, viss nāk no bērnības. Daudzi jau bērnībā par visu jūt vainu, jo kādreiz vecāki vainoja viņu par kādu notikumu. Piemēram, ja bērns nokrīt, vieni vecāki uzreiz vaino bērnu, ka viņš pats ir vainīgs, bet otrie vecāki skaidro bērnam, ko viņš izdarīja nepareizi un kā nākotnē izvairīties no tā. Ja katru dienu bērnu vainot, viņš arī būdams pieaudzis vains sevi. Bet ir zināma arī tāda parādība kā “Stokholmas sindroms”, kad upuris jūt līdzīgu agresoram.

Nosodījumu var izteikt gan cietušo tuvie cilvēki, gan paziņas, bet var arī tiesībsargājošo institūciju darbinieki, medicīnas darbinieki utt. Vairums gadījumos tiem, kuri nosoda, trūkst informācijas par notikušo,

bet balsoties uz kaut kādiem aizspriedumiem, baumām, neprecizēto informāciju utt., izdara savus secinājumus un turpina komentēt notikušo, vainojot upuri. Šobrīd ļoti populāri komentēt publikācijas internetā, kur ir garantēta anonimitāte un ir iespēja izteikties. Uzmanības fokuss gandrīz vienmēr turas uz upura nevis uz vainīgas personas. Sabiedrība analizē upura uzvedību, kā bija ģērbusies, kā dzīvoja, kāpēc nepārtrauca, kāpēc provocēja, utt., ignorējot to faktu, ka vardarbībā vainīgais ir varmāka. 2010. gada laikrakstā “Diena” tika publicēta atklāta vēstule, ko parakstījuši Krīžu un konsultāciju centrs “Skalbes”, Resursu centrs sievietēm “Marta”, Rīgas sociālā dienesta, Latvijas Universitātes Psiholoģijas nodaļas un daudzu citu institūciju psiholoģi, psihoterapeiti un juristi. Šajā vēstulē speciālisti uzsver, ka par izdarīto vardarbību atbildīgs ir varmāka, nevis upuris, bet nevēlams sekss – tā ir krimināli sodāma darbība (Laikraksts “Diena” 2010).

Par viktimbleiminga upuri var kļūt arī vīrieši. Sabiedrībā ierasts, ka vīrietis ir ģimenes galva, sabiedrības drošība un viņš nevar būt vājš. Piemēram, autores praksē, risinot ģimenes tiesisko attiecību strīdu, vīrietis atzinās, ka iesniedza iesniegumu policijā uz savu bijušo sievu, jo viņa draud viņam un viņa jaunai ģimenei. Policijā viņa iesniegums tika saņemts, bet tiesībsargājošās institūcijas darbinieki norādīja viņam, ka viņš ir vienīgais vīrietis pilsētā, kurš iesniedza šāda satura iesniegumu pret sievieti.

Viktimbleiminga gadījumā cietušais turpina ciest no emocionālās vardarbības, vaino sevi, meklē problēmas sevī un tādā veidā sagrauj savu psihi. Šo problēmu savā grāmatā bestsellerā “Surviving and Thriving After Narcissistic Abuse” izskata pētniece Šahida Arabi (Arabi 2017). Pētniece norāda, ka viktimbleimings ir “gazlaitinga” un atkārtotas “viktimizācijas” forma, un izceļ sekojošās piecas frāzes, kas atbilst viktimbleimīngam:

1. “Tu neesi upuris! Viss ir tavā galvā”;
2. “Lai kļūtu vieglāk, piedot varmākam. Atlaid aizvainojumu un naidu”;
3. “Varmākam arī ir vajadzīga mīlestība, līdzjūtība un apskāvienī”;
4. “Vai kāds ir padomājis par varmāku? Viņš tik daudz izcietis! Viss pasaulē ir savstarpēji saistīts, mums ir jāpalīdz viens otram”;
5. “Viss nāk atpakaļ. Sūti šim cilvēkam labo enerģiju – un tā atgriezīsies pie tevis” (Niedrite A. 2019).

Rezumējot teikto, viktimbleimingu var definēt kā atbildības pārņemšana no pārkāpēja uz personu, kas cietusi no nozieguma, vainojot viņu darbībās, kas novedušās līdz noziegumam pret viņa veselību, dzīvību vai īpašumu. Ar viktimbleimingu var saskarties atrodoties varmācīgās

attiecībās – apkārtējie vaino upuri notikušā, ka upuris pats provocē; kad vardarbība kļūst acīmredzama – smagi miesas bojājumi, smaga psiholoģiskā trauma utt. un nolemjot izbeigt attiecības – apkārtējie vaino upuri, norādot, ka vajadzēja izbeigt to jau sen.

Faktiski viktimbleimings bieži sastopams arī no tiesībsargājošo iestāžu puses. Kriminālprocess neparedz jautājumu par cietušā raksturojošiem datiem. Tiesībsargājošo institūciju darbinieki ir tādi paši cilvēki kā visi pārējie, ar tiem pašiem stereotipiem un subjektīvo viedokli. Mācību materiālos projektā “IMPROVING VICTIM SUPPORT DURING CRIMINAL PROCEEDINGS: ANTITRAFFICKING TRAINING FOR CRIMINAL JUSTICE SYSTEM” (VISUP 2015) tika publicēta informācija tiesībsargājošām iestādēm kā komunicēt ar vardarbībā cietušajiem. Procedūra ir tāda, ka vardarbībā cietušajam vērsoties pēc palīdzības tiesībsargājošās iestādēs, no jauna jāpārdzīvo viss ar viņu notikušais, jāatbild uz jautājumiem, jāfiksē miesas bojājumi. Šajā stadijā ļoti svarīgi nepieļaut viktimbleimingu un neapšaubīt teikto. Jāizskauž jebkāda veida viktimizāciju, sniedzot atbalstu vardarbībā cietušajam un samazinot atkārtotas vardarbības riskus. Cietušajam jāsniedz skaidra informācija par tiesībām, rehabilitācijas iespējām, tiesiskiem līdzekļiem, utt. Nedrīkst analizēt upuri, bet pirmais, kas jādara – ir jātīc upurim.

Latvijā šis jautājums ir ārkārtīgi aktuāls, jo upura vainošana notikušajā ir izplatītāka nekā citur Eiropā. Latvija ir vienīgā valsts Eiropas Savienībā, kur vairāk nekā puse cilvēku (57 procenti) piekrīt tam, ka vardarbību izprovocē upuris (Vinovska 2017). Viktimbleiminga gadījumā, vardarbībā cietušais otro reizi kļūst par cietušo, kad cieš no emocionālās vardarbības sakarā ar sabiedrisko nosodījumu.

Problēmu risināšana jāsāk no sistemātiskas tiesībsargājošo institūciju darbinieku sagatavotības un apmācības. Pastāv krīzes centri, bet daudziem nav zināms kur meklēt informāciju par tiem. Jāmaina arī sabiedrības apziņa par šo problēmu un par viktimbleimingu kopumā, jāizskauž sabiedrībā pastāvošie stereotipi un toleranci pret vardarbību. Kamēr stereotipi pastāvēs un viktimbleimings būs izplatīts, kaimiņu novērošana un ziņošana par vardarbības gadījumiem nedarbosies.

Liela nozīme ir noziegumu novēršanā un prevencijā, it īpaši vardarbības ģimenē apkarošanā, jo lielākā daļa no gadījumiem paliek apslēpti no tiesībsargājošo institūciju acīm. Negatīva attieksme, sabiedrības nosodījums, sevis vainošana, psiholoģiskās problēmas un neuzticēšanos tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem, attur upuri no vērsšanās ar iesniegumu policijā vai pēc palīdzības krīzes centrā, vai citā institūcijā.

Kopsavilkums. Latvijā tapāt kā daudzās citās valstīs, ir izplatīts “viktimbleimings” jeb “upura vainošana”, kas traucē vardarbības ģimenē apkarošanu un novēršanu, pakļaujot vardarbībā cietušos emocionālai vardarbībai. Kamēr sabiedrībā nebūs izskausti stereotipi par vardarbību ģimenē, tai skaitā, uzskats, ka upuris ir vainīgs ar viņu notikušajā, noziegumu novēršana un apkarošana nedarbosies pilna apmērā. No tā ir atkarīga sabiedrības reaģēšana uz vardarbības gadījumiem, ziņošana tiesībsargājošām iestādēm. Tāpat viktimbleimings ir viens no iemesliem, kāpēc cietušais no vardarbības, pats par to neziņo policijai un nevēršas pēc palīdzības. Liela nozīme ir sistemātiskajai tiesībsargājošo institūciju darbinieku sagatavotībai un apmācībai.

Bibliogrāfija

- Amir M. Patterns in Forcible Rape. Univ of Chicago Pr., 1971.
- Arabi S. POWER: Surviving and Thriving After Narcissistic Abuse: A Collection of Essays on Malignant Narcissism and Recovery from Emotional Abuse. Thought Catalog Books, 2017.
- Mācību materiāli projektā IMPROVING VICTIM SUPPORT DURING CRIMINAL PROCEEDINGS: ANTITRAFFICKING TRAINING FOR CRIMINAL JUSTICE SYSTEM, 2015, Tallina. (In Latvian)
- Niedrīte A. Nepiebeidziet upuri: piecas aizliegtas frāzes. Pieejams: <http://veselam.la.lv/nepiebeidziet-upuri-piecas-aizliegtas-frazes> (In Latvian) (skat. 08.10.2019.).
- Ryan W. Blaming the Victim. Knopf Doubleday Publishing Group, 2010.
- Psihologu atklātā vēstule par rakstu “Izvarotājus provocē sieviešu izlaidība”, 2010. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/psihologu-atklata-vestule-par-rakstu-izvarotajus-provoce-sieviesu-izlaidiba-750286> (In Latvian) (skat. 08.10.2019.).
- Vinovska D. Upuri klusē un līdzcilvēki piedod: cilvēki Latvijā ir ļoti iecietīgi pret vardarbību. Pieejams: <https://www.delfi.lv/vina/personiba-un-brivais-laiks/aktuali/upuri-kluse-un-lidzcilveki-piedod-cilveki-latvija-ir-loti-iecietigi-pret-var darbibu.d?id=49511691> (In Latvian) (skat. 08.10.2019.).

“Victim Blaming” as a Form of Emotional Violence

Summary

In Latvia, as in other countries, victim blaming is common, and that diminishes the prevention against domestic violence, subjecting the victim to emotional violence. Until the stereotypes of domestic violence are eradicated in society, including that the victim of violence is responsible for what happened to her, prevention and crime control will not work fully. The public's response to and reporting of these cases to law enforcement agencies depends on it. Victim blaming is also one of the reasons, why the victim of violence does not report about it to the police and does not seek help. Systematic training and training of law enforcement officials is of great importance.

Key words: domestic violence, emotional abuse, victim blaming.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ВОПРОСОВ ОБВИНЕНИЯ В УГОЛОВНОМ СУДЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ЛАТВИИ

Цель написания статьи — исследование вопросов, связанных с обвинением в латвийском уголовном процессе в суде.

Задачами исследования является рассмотрение вопросов, связанных с понятием, пределами, видами и способами изменения прокурором обвинения, а так же понятие и виды отказа прокурора от обвинения в суде первой инстанции. Важно установить, в чём заключается правовое положение прокурора относительно вопросов, связанных с обвинением в суде, каковы причины и мотивы изменения прокурором обвинения и отказа от него и значение этих вопросов для качественного расследования уголовного процесса.

Определить основания изменения прокурором обвинения и отказа прокурора от обвинения в суде первой инстанции, выяснить их соотношение с причинами и мотивами изменения прокурором обвинения и отказа прокурора от обвинения в суде первой инстанции.

При написании статьи использовались методы: грамматический, исторический, систематический, аналитический, сравнительно-правовой, логико-правовой.

Ключевые слова: уголовный процесс, Уголовно-процессуальный закон, обвинение, прокурор, суд.

К одной из наиболее острых проблем в уголовно-процессуальном судопроизводстве относятся вопросы изменения обвинения либо отказа прокурора от обвинения и правовые последствия этого отказа в латвийском уголовном процессе в суде. Одной из главных проблем является то, что полный или частичный отказ прокурора от обвинения влечет прекращение уголовного преследования либо уголовного дела в целом.

Нам представляется целесообразным исследовать вопрос, в какой момент судебного рассмотрения прокурор может заявить отказ от обвинения.

Во многих работах латвийских ученых, в частности А. Пундурса, А. Мейкалиша, М. Лейя и М. Сумбаровой, определены проблемы, связанные с изменением обвинения либо отказом прокурора от обвинения (Iaikraksts “Jurista vārds” NR. 6 (653), NR. 2 (545), NR. 10 (709)). Также справедливо заметить, что пристальное внимание уде-

ляется вопросам обеспечения прав человека, и предпринимаются попытки реформирования разных законов в Латвии (The European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms). Учитывая это, первостепенным для государства является его Конституция, а именно соблюдение статей 89 и 92 Сатверсме (Latvijas Republikas Satversme).

Как показывает практика наиболее часто прокуроры прибегают к отказу от обвинения ввиду возобновления уголовного дела в связи с вновь открывшимися обстоятельствами.

Согласно официальной публикации от 3 мая 2016 судьи Конституционного суда, в соответствии с частью 1, 3 и 5 статьи 657 Уголовно-процессуального закона и первому предложению статьи 92 Сатверсме: «Признать первую, третью и пятую части статьи 657 Уголовно-процессуального закона не совместимой с первым предложением статьи 92 Сатверсме и недействительной с 1 января 2017 года».

В пятой части статьи 657 Уголовно-процессуального закона первоначально предусматривалось: «Если государственный обвинитель отказывается возобновить уголовное разбирательство в связи с вновь открывшимися обстоятельствами, он должен принять обоснованное решение об отказе и уведомить об этом заявителя, отправив копию решения такому заявителю и объяснение его прав на обжалование такого решения».

Изменения в Уголовно-процессуальный закон от 12 марта 2009 года предусматривали замену слова в части пятой статьи 657 «обжаловать такое решение» на слова «в течение 10 дней со дня получения, чтобы обжаловать решение вышестоящего государственного обвинителя, решение которого не подлежит обжалованию».

Существенные изменения, которые были приняты в 2009 году, позволили более эффективно проводить досудебные следствия. Однако, с тех пор изменений в этой части в Уголовно-процессуальном законе не было принято (Case No 2015-19-01).

В связи с развитием состязательности в уголовном процессе стороны получили большой простор для тактического маневрирования с целью наиболее эффективного выполнения своих процессуальных функций, решения своих задач, как тактических, так и стратегических. Поскольку суд обязан создать сторонам оптимальные условия для реализации ими своих процессуальных полномочий, но не может осуществлять функцию уголовного преследования, постольку исключительно от стороны обвинения зависит реализация системы

действий, которая должна обеспечить достижение обвинителем его конечной цели в суде. Это достижимо через решение конкретных тактических и стратегических задач (Kādi apstākļi nosaka pienākumu grozīt apsūdzību).

«Обвинение – это понятие уголовного процесса. Согласно Уголовно-процессуальному закону, обвинение связано с судебным преследованием человека», – отмечает латвийский судья Гунтарс Стурис. Доказательства, полученные в ходе уголовного преследования также на этапе следствия, дают прокурору полномочия полагать, что лицо совершило преступление, но раскрытие новых доказательств и фактов в ходе судебного разбирательства обязывает прокурора изменить обвинение (Kādi apstākļi nosaka pienākumu grozīt apsūdzību).

Если в ходе судебного разбирательства уголовного дела прокурор признает, что обвинение полностью или частично не подтвердилось, он обязан полностью или частично отказаться от обвинения, подав суду утвержденную вышестоящим прокурором мотивацию отказа. Прокурор может отказаться от обвинения до удаления суда в совещательную комнату для вынесения приговора (части 1 и 2 статьи 459 Уголовно-процессуального закона, далее – УПЗ).

Если прокурор отказывается от обвинения без соблюдения установленного частью первой статьи 459 настоящего Закона порядка, суд объявляет перерыв в судебном заседании. Если в течение трех рабочих дней вышестоящий прокурор до возобновления судебного заседания не заменяет поддерживающее обвинение лицо и не возобновляет поддержание обвинения, суд принимает постановление о прекращении уголовного дела в связи с отказом прокурора от обвинения (Sumbarova 2017).

Допускается возобновление процесса по уголовному делу, по которому принято постановление о его прекращении в связи с отказом прокурора от обвинения, если открываются новые обстоятельства.

Отказ прокурора от обвинения не является препятствием для требования о возмещении вреда в порядке, установленном Гражданским процессуальным законом.

Если в ходе судебного разбирательства уголовного дела прокурор признает, что предъявленное и врученное обвинение подлежит изменению на более легкое или тяжкое, он обязан изменить обвинение с мотивированием этого (часть 1 статьи 461 УПЗ) (Kriminālprocesa likums).

Прокурор может изменить обвинение на более легкое, если не меняются фактические обстоятельства преступного деяния, до момента удаления суда для вынесения приговора, а в остальных случаях до окончания судебного следствия.

Кроме того, прокурор изменяет обвинение на более легкое при неизменности фактических обстоятельств преступного деяния, новое обвинение фиксируется в протоколе судебного заседания.

В ходе судебного разбирательства предусмотрены случаи изменения обвинения.

Так, если прокурор изменяет обвинение на более легкое в связи с изменением фактических обстоятельств преступного деяния или же на более тяжкое при неизменности фактических обстоятельств преступного деяния, новое обвинение может быть зафиксировано в протоколе судебного заседания.

Если прокурор изменяет обвинение на более легкое в связи с изменением фактических обстоятельств преступного деяния или же на более тяжкое при неизменности фактических обстоятельств преступного деяния, новое обвинение может быть зафиксировано в протоколе судебного заседания (Meikališa, Strada-Rozenberga 2015). По требованию суда, обвиняемого или его защитника новое обвинение прокурор, вручает в письменном виде. Если необходимо время для изменения обвинения, суд по ходатайству прокурора объявляет перерыв в судебном заседании.

Если прокурор изменяет обвинение на более легкое в связи с изменением фактических обстоятельств преступного деяния или же на более тяжкое при неизменности фактических обстоятельств преступного деяния, или же в связи с изменением фактических обстоятельств преступного деяния без изменения квалификации этого дела, новое обвинение может быть зафиксировано в протоколе судебного заседания (laikraksts “Jurista vārds” NR. 7 (550)).

По требованию суда, обвиняемого или его защитника, новое обвинение прокурор вручает в письменном виде. Если необходимо время для изменения обвинения, суд по ходатайству прокурора перерыв в судебном заседании.

Суд может объявить перерыв в судебном заседании также в том случае, если защите необходимо время для подготовки к новой защите.

Заметим также, что прекращение уголовного дела ввиду отказа прокурора от обвинения совсем не означает, что права и законные

интересы потерпевшего остаются незащищенными (Strada-Rozenberga 2002; Vilks 2013). Для латвийского уголовно-процессуального права традиционной является норма о том, что прекращение дела как следствие отказа прокурора от обвинения не препятствует последующему предъявлению и рассмотрению гражданского иска в порядке гражданского судопроизводства. Однако гражданско-правовая защита потерпевшего (т.е. самостоятельная защита) не отвечает назначению уголовного процесса, а именно защите лиц, потерпевших от преступления.

Дав подчиненному прокурору поручение о поддержании обвинения в суде, руководитель прокуратуры не утрачивает контроля за его процессуальной деятельностью по уголовному делу, исполнением им обязанности обеспечить законность и обоснованность государственного обвинения.

Исходя из выполненного исследования, необходимо отметить, что Уголовно-процессуальный закон не содержит каких-либо ограничений для процессуальной независимости государственного обвинителя, поэтому его суждения, высказанные перед судом, являются для суда окончательными и не требуют подтверждения вышестоящим прокурором.

В этой связи возникают проблемы в случае изменения позиции государственного обвинителя при том же объеме и качестве представленных доказательств, что имели место при утверждении обвинительного заключения или обвинительного акта на стадии досудебного расследования.

В первую очередь предусмотреть правило, согласно которому суд должен проверять законность мотивов отказа обвинителя от обвинения, не рассматривая в таком случае дело по существу.

Поэтому представляется необходимым внести изменения в статью 462¹ УПЗ и изложить ее в следующей редакции: «Основаниями изменения прокурором обвинения в суде первой инстанции являются следующие недостатки обвинения: 1) несоответствие фактической фабулы обвинения собранным по уголовному делу доказательствам; 2) несоответствие юридической формулировки и (или) правовой квалификации фактической фабуле обвинения; 3) несоответствие правовой квалификации фактической фабуле и юридической формулировке обвинения».

Необходимо закрепить следующую норму статьей 462² УПЗ и изложить ее в следующей редакции: «В случае, если потерпевший возра-

жает против изменения прокурором обвинения в сторону смягчения и принимает на себя поддержание обвинения в прежних пределах, суд должен продолжить рассмотрение дела в данных пределах». Ввести данный порядок, согласно которому в случае отказа государственного обвинителя от обвинения суд предлагает потерпевшему, если таковой имеется, поддерживать обвинение по данному делу и предоставить ему срок, необходимый для подготовки к поддержанию обвинения. Только в случае отказа потерпевшего от поддержания обвинения суд может прекратить уголовное дело полностью или в части.

Потерпевший не должен быть пассивной фигурой при принятии решения об отказе от обвинения и вот почему прокурор и потерпевший являются стороной обвинения, соответственно изменение позиции одного из них должно быть согласовано с учетом мнения другого участника процесса.

Логичным будет внесение данного изменения, поскольку действующий УПЗ не регламентирует основания изменения прокурором обвинения в суде.

Также следует внести изменения статьей 462³ УПЗ, закрепляющие право потерпевшего поддерживать обвинение в случае отказа от него прокурора.

На наш взгляд, данные предложения будут способствовать совершенствованию Уголовно-процессуального закона и позволят более качественно расследовать уголовные процессы в Латвии.

Bibliogrāfija

- Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Republikas likums. 15.02.1922. Latvijas Vēstnesis. 43, 01.07.1993. (In Latvian)
- The European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms. Pieejams: [//www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf](http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf) (skat. 08.09.2019.).
- Kriminālprocesa likums. Latvijas Republikas likums. 21.04.2005. Latvijas Vēstnesis. 74 (3232) (In Latvian)
- Vilks A. Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas. Criminal policy: analysis of discourse and perspectives of development. Rīga, 2013. (In Latvian)
- Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti, 2010–2015. Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2015. (In Latvian)
- Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīga daļa, Rīga, Biznesa Augstskola Turība, 2002. (In Latvian)

Sumbarova M. Ugolovnij process Latvii. Kratkij kurss. Ucebnoje Posobije. Izdaniye Vtoroje, pererabotannoje i dopolnennoje. Izd. SIA Hansa Print Riga, Riga, 2017, s. 169–170. (In Russian)

Laikraksts “Jurista vards”, 2011 g. 8. februāris. NR. 6 (653) (In Latvian)

Laikraksts “Jurista vards”, 2009 g. 13. janvāris. NR. 2 (545) (In Latvian)

Laikraksts “Jurista vards”, 2012 g. 6. marts. NR. 10 (709) (In Latvian)

Laikraksts “Jurista vards”, 2009 g. 17. februāris. NR. 7 (550) (In Latvian)

Kādi apstākļi nosaka pienākumu grozīt apsūdzību. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/300262-kadi-apstakli-nosaka-pienakumu-grozit-apsudzibu-2018> (In Latvian) (skat. 08.09.2019.).

Case No 2015-19-01. Decision to initiate a case. Refusal of prosecution Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wpcontent/uploads/2015/08/2015-19-01_Spriedums_ENG.pdf#search=refusal%20of%20prosecution (skat. 08.09.2019.).

Improving Prosecution Issues in Latvia’s Criminal Procedure in the Court

Summary

The purpose of this article is to study questions, related to prosecution in Latvian criminal procedure in the court. In this article are considered issues about changing of prosecution as well as refusal to make charges in the court. Are considered questions and given opinions of scientists; given conclusions about the topic of the research and made offers about making changes in the Criminal procedure law in order to qualitatively investigate criminal cases.

Key words: criminal procedure, criminal procedure law, prosecution, prosecutor, court.

NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU RECIDĪVS KĀ KRIMINĀLSODA EFEKTIVITĀTES RĀDĪTĀJS

Darba mērķis ir analizēt noziedzīgu nodarījumu recidīvu kā vienu no kriminālsoda efektivitātes rādītājiem. Darba mērķa sasniegšanai, nepieciešams izpildīt sekojošus uzdevumus:

- izpētīt un raksturot noziedzības situāciju Latvijā kopumā un reģionos laika posmā no 2015. gada līdz 2018. gadam;
- izpētīt Latvijā pastāvošos kriminālsoda veidus un izanalizēt Latvijā piemērotos soda veidus laika posmā no 2015. gada līdz 2018. gadam;
- izpētīt normatīvo regulējumu Latvijā saistībā ar notiesāto resocializāciju.

Pētījuma galvenie secinājumi ir šādi: 1) Latvijā kopumā ir samazinājies reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits, taču tradicionāli lielākais reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits ir Rīgas reģionā, kas sasniedz gandrīz pusi no reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem valstī kopumā. 2) Nemainīgi Latvijā brīvības atņemšanas soda īpatsvars saglabājas augsts, kas sastāda gandrīz pusi no visu notiesāto personu skaita. 3) Latvijā ir izstrādāts atbilstošs normatīvais regulējums saistībā ar notiesātās personas resocializācijas īstenošanas kārtību.

Atslēgas vārdi: noziedzība, noziedzīgu nodarījumu skaits, noziedzīgu nodarījumu recidīvs.

Nenoliedzami ik vienā valstī neatkarīgi no valsts attīstības līmeņa, iedzīvotāju skaita vai finansiālā stāvokļa pastāv noziedzība. Noziedzība ir vēsturiski mainīga, sociāli krimināltiesiska rakstura parādība, ko veido noziegumu kopums, kas izdarīti noteiktā laika posmā. Noziedzību izraisa cilvēku sabiedrības daļas nevēlēšanās vai nespēja dzīvot saskaņā ar sabiedrībā vispārpieņemtiem noteikumiem (likumiem) (Kristapsone 2003). Respektīvi ik vienā valstī lielākā vai mazākā līmenī pastāv šāda cilvēku sabiedrības daļa un Latvija nav izņēmums, jo sabiedrība bez noziedzības nav iedomājama, noziedzība ir neizbēgama, neiznīcināma.

Par noziedznieku nepiedzimst. Iedzimt var tikai spējas kaut ko apgūt un mācīties. (Autoru grupa A. Vilka vadībā 1998) Nepārprotami galveno lomu cilvēka dzīvē spēlē ģimene, jo tieši ģimenē veidojas, piemēram, bērna personība, kā arī ģimenē no paaudzes paaudzē tiek nodotas morāles vērtības, kā rezultātā tas ietekmē pusaudža uzvedību attiecībās ar sava vecuma jauniešiem, kā arī attieksmi pret dzīvi kopumā.

Latvijā saskaņā ar Krimināllikuma 6. panta pirmo daļu par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts Krimināllikumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.

Viens no galvenajiem rādītājiem, kas var objektīvi atspoguļot noziedzības situāciju valstī kopumā un reģionos ir reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits. (skatīt 1. tabulu).

1. tabula (CSPD dati)

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits

	Noziedzīgu nodarījumu skaits			
	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Latvija	47 406	45 639	44 250	43 260
Rīgas reģions	19 714	19 858	19 695	19 431
Pierīgas reģions	6856	6177	6484	6289
Vidzemes reģions	3907	3537	3408	3146
Kurzemes reģions	4933	4255	3979	3863
Zemgales reģions	5666	5160	4777	4767
Latgales reģions	6276	6574	5844	5731

Izanalizējot Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes (CSPD) datus, izriet, ka Latvijā kopumā pēdējo četru gadu laikā ir samazinājies reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits. Gandrīz puse no visu valstī reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaita ir reģistrēts Rīgas reģionā, bet vismazākais reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits ir Vidzemes reģionā.

Tā, kā noziedzība ir viens no būtiskākajiem sabiedrības sociālās veselības indikatoriem (Vilks 2013), personai, kura ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tiek piespriests sods, kas saskaņā ar Krimināllikuma 35. pantu ir piespiedu līdzeklis, ko personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā Krimināllikuma ietvaros valsts vārdā piespriež tiesa vai Krimināllikuma paredzētajos gadījumos nosaka prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu. Pēc R. Mertona teorijas sabiedriskās solidaritātes nostiprināšanā liela loma ir sodam. Noziedznieku sodīšana ir nepieciešama, lai nodrošinātu likumam paklausīgu iedzīvotāju piesaisti sociālajai struktūrai. Bez soda draudiem vidusmēra cilvēks var aizmirst savus pienākumus un upurus likuma labā. Turklāt sods kalpo par līdzekli, lai norādītu uz noziedznieku nepilnvērtību. (Ķipēna, Vilks 2004)

Latvijā izšķir trīs pamatsoda veidus, tas ir, brīvības atņemšana, piespiedu darbs un naudas sods. Taču bez pamatsoda notiesātajam var piespriest arī papildsodus, tas ir, mantas konfiskācija, izraidīšana no Latvijas

Republikas, piespiedu darbs, naudas sods, tiesību ierobežošana un probācijas uzraudzība. Personai piemēro kādu no augstāk minētajiem sodiem ar mērķi atjaunot taisnīgumu, sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, resocializēt sodīto personu un panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Izanalizējot CSPD datus par notiesāto personu skaitu sadalījumā pēc tiesas noteiktajiem soda veidiem izriet, ka nemainīgi pēdējo četru gadu laikā Latvijā brīvības atņemšanas soda īpatsvars saglabājas augsts. (skatīt 2. tabulu)

2. tabula (CSPD dati)

**Notiesāto personu skaits
sadalījumā pēc tiesas noteiktajiem soda veidiem**

	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Visi notiesātie	9547	8929	9146	9102
Brīvības atņemšana	3418	3484	3704	3769
Nosacīta brīvības atņemšana	1698	1528	1581	1447
Citi soda veidi	4908	4529	4529	4287
Naudas sods	160	207	203	212
Piespiedu darbs	4748	4322	4326	4060

No kriminālās statistikas datiem izriet, ka pēdējo četru gadu laikā samazinās notiesāto personu skaits, kuriem piemērots piespiedu darbs, taču mazliet ir pieaudzis notiesāto personu skaits, kuriem tika piemērots naudas sods, tā, piemēram, 2018. gadā naudas sods tika piemērots 212 personām, kas ir par 9 vairāk nekā 2017. gadā. Tāpēc autore piekrīt krimināltiesību jomas speciālistu A. Judina un I. Kronbergas paustajam viedoklim, ka viens no valsts uzdevumiem, atzīstot atbildību par sabiedrisko drošību un personu interešu aizsardzību, ir veikt tādu intervenci (iejaukšanos) pārkāpēja dzīvē, kas novērstu vai vismaz mazinātu to faktoru ietekmi, kas vienreiz jau bijuši par iemeslu noziedzīga nodarījuma izdarīšanai. Kriminālsods jāizmanto, 1.) lai pozitīvi ietekmētu personu, 2.) deaktivētu notiesātā psiholoģisko aizsardzību, kas liedz viņam izprast jaunumu, ko radījusi viņa noziedzīgā uzvedība, 3.) veicinātu izdarītā vaļsirdīgu nožēlošanu, 4.) sniegtu pārkāpējam palīdzību, lai viņš turpmāk spētu turēties pretī tiem apstākļiem un faktoriem, kas eventuāli var kļūt par jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iemeslu. Kriminālsodam

jābūt orientētam uz likumpārkāpēja domāšanu un apziņu, nevis ķermeni (Judins, Kronberga 2011).

Persona, kura pēc notiesāšanas par izdarīto noziedzīgo nodarījumu tomēr turpmāk nespēj dzīvot likumpaklausīgu dzīvi un atgriežas uz “noziedzīgā ceļa”, tādā veidā kļūst par recidīvistu.

Saskaņā ar Krimināllikuma 27. pantu noziedzīga nodarījuma recidīvu veido personas izdarīts jauns tišs noziedzīgs nodarījums pēc šīs personas notiesāšanas par agrāk izdarītu tišu noziedzīgu nodarījumu, ja sodāmība par to jaunā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī nav noņemta vai nav dzēsta likumā noteiktajā kārtībā.

Plašā nozīmē noziedzīgo nodarījumu recidīvs ir personas atgriešanās pie noziedzīgas uzvedības (Judins, Kronberga 2011) un recidīvā noziedzība ir visas noziedzības “kodols”, tā kā ir runa par kontingentu, kas vērsas pret sabiedrību, tiesiskumu un noziegumos iesaista jaunas personas.

Recidīvā noziedzība ir viens no bīstamākajiem noziedzības veidiem. Tās paaugstinātā bīstamība izriet no tā, ka atkārtota noziegumu izdarīšana liecina par personas vēlmi turpināt noziedzīgo darbību, kaut gan jau ir bijuši kriminālsodi. Ļaunprātīgi, sevišķi bīstami noziedznieki būtiski pasliktina valsts kopējo kriminogēno situāciju, jo izdara lielu daļu smago noziegumu. Recidīvās noziedzības sociālais ļaunums saistās ar to, ka recidīvistu atstāj negatīvu ietekmi uz riska grupām, īpaši uz jauniešiem, iesaista viņus noziedzīgā darbībā (Ķipēna, Vilks 2004). Tikai pēc vērienīgajiem grozījumiem Krimināllikumā, kas stājās spēkā 2013. gada 1. aprīlī, tika paplašināta soda mērķa būtība, tajā tika iekļauta un pievērsta uzmanība personas resocializācijai, jo, ja persona tiek tikai izolēta no sabiedrības un netiek veikti pilnvērtīgi resocializācijas pasākumi, tad ar šo izolāciju vien nepietiek, lai sasniegtu soda izpildes mērķi, kas noteikts Latvijas Sodū izpildes kodeksa 8. pantā – nodrošināt personas resocializāciju un tiesisku uzvedību pēc soda izpildes. Līdz ar ko kriminālsodu izpildes iestāžu uzdevums ir ar daudzveidīgiem sociālās intervences līdzekļiem labot un resocializēt personu, kura izdarījusi likumpārkāpumu, lai pēc atbrīvošanās no soda izciešanas tā spētu patstāvīgi dzīvot saskaņā ar sabiedrībā pieņemtajām normām. Jāsaprot un jāapzinās tas, ka jebkurš sods cilvēkam izjauc viņa ierasto lietu kārtību, ir traumējošs cilvēka psihei un emocionālajam stāvoklim, šī trauma var būt paliekoša un kalpot par iemeslu atkārtotiem likumpārkāpumiem (Zahars 2014).

Lai varētu sasniegt soda izpildes mērķi un nodrošināt notiesātās personas resocializāciju Latvijā tika pieņemti jauni normatīvie akti un īstenoti dažādi projekti. Tā, piemēram, 2013. gada 9. aprīlī tika pieņemti Ministru

kabineta noteikumi Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība”. Kā arī saistībā ar ieslodzīto resocializāciju tika izstrādātas pamatnostādnes ieslodzīto resocializācijas pilnveidošanai ieslodzījuma laikā un pēc atbrīvošanas no 2015. gada līdz 2020. gadam. Pamatnostādnēs ietvertās resocializācijas politikas mērķis ir mazināt visu noziedzīgas uzvedības riskus brīvības atņemšanas soda izpildes laikā un pēc tā izciešanas, lai nodrošinātu cilvēka drošumspējas veicināšanu un veiksmīgu iekļaušanos sabiedrībā t.sk. darba tirgū.

Ne mazāk svarīgs mērķa sasniegšanai ir Eiropas Sociālā fonta projekts “Resocializācijas sistēmas efektivitātes paaugstināšana”, kura īstenošana tika uzsākta 2016. gada 9. decembrī. Mērķis ir paaugstināt administratīvo un cilvēkresursu kapacitāti iestādēs, kas īsteno vai ir iesaistītas ieslodzīto un bijušo ieslodzīto resocializācijas pasākumu īstenošanā, kā arī izvērtēt esošo resocializācijas sistēmu, apzināt un praksē ieviest jaunus instrumentus, kas nodrošinās esošās sistēmas efektivitātes paaugstināšanu un kam būs tieša ietekme uz ieslodzīto un bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā un darba tirgū.

Kā arī 2016. gada 9. decembrī tika uzsākta īstenošana Eiropas Sociālā fonta projektam “Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū”, kura mērķis ir sniegt atbalstu ieslodzītajiem un bijušajiem ieslodzītajiem, piedāvājot specifiskus atbalsta pasākumus, kā arī izstrādājot un īstenojot jaunas atbalsta metodes mērķa grupai, tai skaitā, attīstīt brīvprātīgo darbu un aktīvu ģimenes locekļu iesaistīšanu, sekmējot mērķa grupas integrāciju sabiedrībā un veicinot bijušo ieslodzīto iesaistīšanos darba tirgū. Minētajā projektā jau šobrīd tiek īstenoti pasākumi ieslodzīto un bijušo ieslodzīto karjeras plānošanai, piemēram, karjeras konsultācijas un valsts valodas apmācība, kā arī dažādas aktivitātes, kas saistītas ar atbalsta sniegšanu ieslodzīto un bijušo ieslodzīto ģimenēm, piemēram, speciālistu konsultācijas un pasākumi ieslodzīto tuviniekiem.

Abu augstāk minēto Eiropas Sociālā fonta projektu plānotais īstenošanas ilgums ir līdz 2022. gada 31. decembrim.

Neskatoties uz to, ka nacionālajā līmenī ir izstrādāts atbilstošs normatīvais regulējums noziedzīgu nodarījumu novēršanai un ierobežošanai, kā arī veiktajiem resocializācijas pasākumiem, valstī pastāv noziedzīgu nodarījumu recidīvs.

Autore piekrīt Latvijas krimināltiesību ekspertu A. Judina un I. Kronbergas viedoklim, ka “piespriežot un izpildot kriminālsodu, valsts deklarē vēlmi ne vien sodīt vainīgo par izdarīto, bet arī novērst jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Noziedzīgu nodarījumu recidīva fakts apliecina valsts neveiksmi, reaģējot uz iepriekš izdarīto noziedzīgu nodarījumu,

tas demonstrē, ka valsts pūles kriminālsoda mērķa sasniegšanai nav devušas rezultātu. Šādas neveiksmes bieži vien cenšas skaidrot ar noziedznieku personības īpatnībām, viņu tieksmi uz kriminālnodarījumu izdarīšanu, personas nespēju dzīvot sabiedrībā saskaņā ar tajā pieņemtajiem noteikumiem. Šiem faktoriem nepārprotami ir nozīme, tomēr neizslēdz valsts līdzatbildību par jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Par pašu noziedzīgu nodarījumu – neatkarīgi no tā, vai tas izdarīts pirmo reizi vai veido recidīvu – jāatbild tā izdarītājam. Savukārt noziedzīga nodarījuma recidīva gadījumā valstij būtu jāatzīst, ka tie tiesiskie instrumenti un paņēmieni, kas izmantoti, lai atturētu personu no jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, nav bijuši izraudzīti un/vai piemēroti pareizi, ka valstij nav izdevies radīt apstākļus, kas palīdzētu cilvēkam atrast savu vietu sabiedrībā un dzīvot, nepārkāpjot likumu”.

Kā vienu no galvenajiem iemesliem Latvijā, kāpēc neskatoties uz visiem resocializācijas pasākumiem, bijušais ieslodzītais izdara jaunus noziedzīgus nodarījumus pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas, autore vēlas minēt bijušā ieslodzītā dzīves apstākļus ārpus ieslodzījuma vietas, jo palīdzība beidzas aiz cietuma vārtiem. “Faktiski, kā mums trūkst šobrīd, ko es noteikti saskatu, 26. gadu strādājot ieslodzījumu vietu sistēmā un lielā mērā ar resocializācijas jautājumiem – mums tā arī nav valstī izveidota atbalsta sistēma bijušajiem ieslodzītajiem,” atzīst Ieslodzījumu vietu pārvaldes priekšiece Ilona Spure.

Tieslietu ministrija kā par sodu izpildi atbildīgā institūcija viena nevar panākt, lai cilvēki cietumos vairs nenokļūtu vai tiktu pienācīgāk apgādāti vismaz kādu laiku pēc izkļūšanas brīvībā. Taču Tieslietu ministrijas valsts sekretāra vietniece tiesību politikas jautājumos Laila Medina ir pārliecināta, ka pat mazi uzlabojumi var sniegt būtiskus ieguvumus mums kā sabiedrībai un, ja recidīvs Latvijā konstanti samazinātos kaut vai par 1%, tad tie ir miljoni, ko valsts budžets iegūst un cilvēki nezaudē veselību, dzīvību, mantu.

Bibliogrāfija

- Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes dati. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/likumparkapumi/tabulas> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Eiropas Sociālā fonda projekts “Bijušo ieslodzīto integrācija sabiedrībā un darba tirgū”. Pieejams: <http://www.ievp.gov.lv/index.php/projektu-realizacija/eiropas-savienibas-strukturfondi/145-eiropas-sociala-fonda-projekts-bijusos-ieslodzito-integracija-sabiedriba-un-darba-tirgu> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).

- Eiropas Sociālā fonda projekts “Resocializācijas sistēmas efektivitātes paaugstināšana”. Pieejams: <http://www.ievp.gov.lv/index.php/projektu-realizacija/eiropas-savienibas-strukturfondi/146-eiropas-sociala-fonda-projekts-resocializācijas-sistēmas-efektivitātes-paaugstināšana> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Ieslodzīto resocializācijas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/276740-par-ieslodzito-resocializācijas-pamatnostādnes-2015-2020-gadam> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Judins A., Kronberga I. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. Rīga, 2011., 6.–7., 17. lpp. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/2011/rec_pedejais.pdf (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Kristapsone S. Noziedzība Latvijā. Rīga, 2003., 9. lpp. (In Latvian)
- Kriminoloģija: Mācību grāmata juridiskām augstskolām un fakultātēm. Autoru grupa, A. Vilka vadībā, Rīga, 1998, 38. lpp. (In Latvian)
- Kriminoloģija: Mācību grāmata. Zinātniskie redaktori, mag. iur. K. Ķipēna, dr. iur. A. Vilks. Rīga, 2004, 43., 395 lpp. (In Latvian)
- Krimināllikums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 17.06.1998., stājies spēkā 01.04.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 01.07.2019. Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr. 199/200 (1260/1261) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Kupčs E. Ieslodzīto resocializācija: cietumos trūkst darba iespēju, bet aiz vārtiem – mājokļu un atbalsta, 2019. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinu-analize/ieslodzito-resocializacija-cietumos-trukst-darba-iespeju-bet-aiz-vartiem-majoklu-un-atbalsta.a331526/> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Latvijas Sodū izpildes kodekss. Latvijas Republikas likums. Pieņemts Augstākā Padomē 23.12.1970, stājies spēkā 01.04.1971 ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 21.12.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=90218> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Balode L. Bijušo ieslodzīto resocializācijā jāiesaistās sabiedrībai, 2018. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/294438-bijuso-ieslodzito-resocializacija-jaiesaistas-sabiedrībai-2018> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 191 “Notiesātā resocializācijas īstenošanas kārtība”. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=256000> (In Latvian) (skat. 05.09.2019.).
- Vilks A. Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas – Rīga, 2013., 155. lpp. (In Latvian)
- Zahars V. Kriminālpolitika: mūsdienu tendences un procesi. – Daugavpils, 2014., 42.–49. lpp. (In Latvian)

Crime Relapse as an Indicators of the Effectiveness of Criminal Punishment

Summary

The crime relapse is observed in any country and Latvia is no exception. The crime relapse level in the country can be considered as one of the indicators of the efficiency of criminal punishment. Since one of the aims of the criminal punishment is the resocialization of the person, in other words, to take measures so that the person does not commit new criminal offenses after serving the sentence. Otherwise it can be considered that these measures have not been sufficiently effective. However, various side effects, such as the ex-prisoner's living conditions outside prison, may also exist in order to fully achieve the purpose of the criminal sentence.

Key words: criminality, amount of committed crimes, crime relapse.

DAKTILOSKOPIJAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES

Rakstā autore pēta un analizē daktiloskopijas rašanās pirmsākumus, akcentējot tās būtiskākos attīstības posmus un minot būtiskākos vēsturiskos faktus, kas palīdzējuši nostiprināt daktiloskopijas pozīcijas personas identifikācijā un noziedzīgu nodarījumu atklāšanā. Tāpat arī autore pēta daktiloskopijas mūsdienu attīstības tendences, pētot un analizējot citu pētnieku ieguldījumu daktiloskopijas attīstībā.

Darba mērķis ir izpētīt daktiloskopijas perspektīvās attīstības tendences.

Darba uzdevumi. Izpētīt daktiloskopijas attīstības virzienus teorētiskā un praktiskā aspektā.

Pētījuma problēma iezīmējas apstākļi, ka daudzu autoru piedāvātie pētījumi pašreiz vēl ir pētījumu stadijā vai arī vēl nav ieviesti praksē.

Pētījuma novitāte. Izpētot un izanalizējot daktiloskopijas attīstības virzienus autore veic šo attīstības virzienu strukturēšanu.

Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka daktiloskopijas attīstības tendences sniedz vēl neizmantotas iespējas noziedzīgu nodarījumu atklāšanā.

Atslēgas vārdi: daktiloskopija, daktiloskopijas vēsture, attīstības tendences.

Daktiloskopija ir trasoloģijas nozare, kas pēta cilvēka volārās ādas papillārrakstu raksturu un īpatnības, pārsvarā rokas pirkstus, to vizualizēšanas, fiksēšanas, izņemšanas un izpētes līdzekļus un metodes kriminālistiskās reģistrācijas nolūkos un personu identifikācijai pēc pēdām, kas atrastas notikuma vietā. (Arājs, Čentoricka, Silarāja, Evardsons 2005)

Valda uzskats, ka daktiloskopijas vēstures sākums meklējams Ķīnā un Korejā 1000 gadus pirms mūsu ēras. Vai toreiz pirkstu nospiedumus jau izmantoja noziedznieku noskaidrošanai, nav drošu ziņu. Ķīnā jau 7. gadsimtā pirkstu nospiedumi figurēja kriminālprocesā. Pēdējo gadu pētījumi liecina par to, ka Indija ir uzskatāma par pirkstu nospiedumu pielietošanas pirmavotu. (Indulens 1972)

Pirmo reizi berzes kores ādu detalizēti aprakstīja Nehemijs Grevs 1684. gadā. (Barnes 2011). Pirmo zinātniska rakstura papillārlīniju apcerējumu sastopam itāļu dabas zinātnieka Marčello Malpigi darbā 1686. gadā, kurā viņš norādīja, ka uz cilvēka pirkstiem ir papillārlīnijas un saskatīja līnijās arī poras. (Indulens 1972) Pirmo apcerējumu par papillārlīnijām un, galvenais, to klasifikāciju deva Prāgas universitātes profesors Johans Purkinje savā 1823. gadā izdotajā sacerējumā par redzes orgānu fizioloģiskajiem pētījumiem un ādas uzbūvi. Viņš norādīja, ka pastāv 9

papillārlīniju ainas. Mēdz uzskatīt, ka Purkinje ar šo darbu licis pamatus zinātniskajai daktiloskopijai, kaut gan viņš pats nav norādījis uz identifikācijas iespējām un darbu veltīja medicīnas disertācijai (Indulens 1972). 1823. gadā Johans Purkinje savā darbā "Jautājumā par cilvēka fizioloģijas un ādas pētīšanu" mēģināja klasificēt neskaitāmus pirkstu nospiedumus. (Torvalds 1978).

1877. gadā Viljams Džeims Heršels nosūtīja Bengālijas cietuma ģenerāldirektoram vēstuli ar savu darbu par jaunu personas identifikācijas metodi, pievienojot vēstulei 19 gadu laikā tūkstošiem kartīšu ar pirkstu nospiedumiem. (Torvalds 1978) Viljams Džeims Heršels, salīdzinot savu pirkstu nospiedumus 25 un 82 gadu vecumā, neatrada ne mazākās atšķirības. Viņš, pētot papillārlīniju rakstus, konstatēja, ka tie nemainās visa mūža garumā. (Indulens 1972) 1880. gadā Henrijs Fulds žurnālam "Daba" nosūtīja vēstuli par savu pētījumu, kurā secina, ka ādas līniju zīmējums nemainās visas dzīves laikā. 1888. gadā Vilhelms Ebērs uzrakstīja ziņojumu Prūsijas Iekšlietu ministrijai, kurā norādīja, ka ir atklājis kādas iespējas kriminālistikai dod pirkstu nospiedumi nozieguma vietā. Redzēdams asiņaino roku nospiedumus, ko uz diviem atstāja Berlīnes lopkautuves miesnieki un veterinārārsti, Ebērs pievērsa uzmanību roku un pirkstu papillārajiem veidojumiem. Daudzos gadījumos viņš konstatēja, ka zīmējums nav vienāds. Viņš, tāpat kā Fulds, nonāca pie secinājuma, ka pēc roku un pirkstu nospiedumiem, kas atstāti nozieguma izdarīšanas vietā, varētu atrast vainīgos. Savam ziņojumam Iekšlietu ministrijai viņš pievienoja kastīti, kurā atradās piederumi pirkstu nospiedumu noņemšanai. Turklāt viņš uzsvēra, ka ir saņēmis priekšmetus, ko lietojuši viņam nezināmi cilvēki, un pēc pirkstu nospiedumiem uz šiem priekšmetiem varējis noteikt, kuri cilvēki tie bijuši. Ebērs vēl piebilda, ka ar joda tvaiku palīdzību var saglabāt rokas nospiedumu, kurā skaidri saskatāmas papillārās līnijas. (Torvalds 1978)

1892. gadā Žuans Vučetičs jau skaidri iztēlojās "pirkstu nospiedumu praktiskās reģistrācijas un klasificēšanas principu". Vučetičs izveidoja formulu, pēc kuras pirkstu nospiedumi tika izvietoti attiecīgajā kartotēkas kastītē. Šajā laikā Vučetičs vienā dienā identificēja 23 jau agrāk sodītus noziedzniekus. Vučetičs izveidoja pirmo pirkstu nospiedumu kartotēku pasaulē. (Torvalds 1978) 1892. gadā Argentīnā izdarītu divu bērnu slepkavību atklāja ar daktiloskopijas palīdzību. 1896. gadā Buanosairesas provinces policijā bertijonāžu nomainīja ar daktiloskopiju. Argentīna kļuva par pirmo valsti pasaulē, kur pirkstu nospiedumi kļuva par vienīgo identifikācijas līdzekli policijas dienestā. (Torvalds 1978)

1897. gadā pateicoties Edvarda Henrija pētījumiem un radītai klasifikācijas metodei visā Britu Indijā ieviesa daktiloskopiju. Tai laikā jau Henrijs izstrādāja metodi, kā nozieguma vietā atrastos pirkstu nospiedumus izmantot par lietisku pierādījumu. (Torvalds 1978) 1900. gadā viņš uzrakstīja grāmatu "Pirkstu nospiedumu klasifikācija un izmantošana". Vienlaicīgi viņš izstrādāja jaunu pirkstu nospiedumu reģistrācijas veidu. (Henrijs 1900) 1900. gadā Anglijā atcēla bertijonāžu un ieviesa daktiloskopiju noziedznieku identifikācijai pamatojoties uz Henrija daktiloskopisko sistēmu. 1902. gadā fotografējot notikuma vietu Bertijons atrada stikla lausku, uz kuras skaidri bija redzami trekni pirkstu nospiedumi. Viņu interesēja, kā vislabāk nofotografēt tādus nospiedumus. Galu galā viņš nofotografēja stiklu uz tumša fona elektriskajā apgaismojumā. Bertijonam izdevās arī identificēt slepkavu pielietojot daktiloskopiju. 1902. gadā daktiloskopiju ieviesa Ungārijā (Budapeštā), Austrijā (Vīnē), Dānijā, Spānijā. Drīz vien pirkstu nospiedumu kartotēkas radās Šveicē (Āravā, Bāzelē, Ženēvā, Lucernā un Cīrihē). Vācijā pirmā uz daktiloskopiju pārgāja Drēzdene. 1903. gadā visā Saksijā ieviesa daktiloskopiju. Šajā pašā gadā tika noorganizētas daktiloskopiskās kartotēkas Hamburgā un Berlīnē. Bavārijā pirmā bija Nirnberga. 1903. gadā daktiloskopiju ieviesa Brazīlijā un Čīlē. 1905. gadā daktiloskopiju ieviesa Mīnhenē. Tad Roberts Heindls saņēma uzdevumu iekārtot pirmo daktiloskopijas laboratoriju Bavārijas galvaspilsētā. 1904. gadā Beļģijā daktiloskopijai pavēra ceļu doktors Štokiss. Daktiloskopijas attīstību te veicināja beļģu anarhista arests, kuru 1904. gadā notvēra pēc pirkstu nospiedumiem, ko viņš bija atstājis uz anonīmām vēstulēm. Vēl iespaidīgāk tika atmaskots noziedznieks, kas drīz pēc savas sievas noslepkavošanas, jūdams sirdsapziņas pārmetumus, ielavījās morgā, lai izlūgtos no mirušās piedošanu. Morgā viņš atstāja pirkstu nospiedumus. 1905. gadā daktiloskopiju ieviesa Mīnhenē. Tad Roberts Heindls saņēma uzdevumu iekārtot pirmo daktiloskopijas laboratoriju Bavārijas galvaspilsētā. 1905. gadā pirmo reizi pirkstu nospiedumi ir pierādījums slepkavības lietā. Slepkavības vietā zem gultas tika atrasta tukša naudas lādīte, kuras iekšpusē uz lakotas virsmas tika atrasta pēda, ko bija atstājusi sviedraina roka. Tas Londonā bija pirmais gadījums, kad tika ņemti liķu pirkstu nospiedumi. 1906. gadā daktiloskopiju ieviesa Bolīvijā, Zviedrijā, Norvēģijā. Pirmā daktiloskopijas ieviešanā bija Kristiansannas pilsēta, Itālijā par daktiloskopijas ieviešanu iestājās profesors Otolengi. 1906. gadā Krievija visos lielākajos cietumos iekārtoja daktiloskopijas kabinetus. Iekšlietu ministrijā Pēterburgā izveidoja Daktiloskopiskās kartotēkas centru. 1908. gadā

daktiloskopiju ieviesa Peru, Paragvajā un Urugvajā. (Torvalds 1978) 1911. gadā no Luvras muzeja pazuda visā pasaulē pazīstamais Leonardo da Vinči darbs – Monas Lizas portrets. Bertijons atrada cilvēka pirksta nospiedumu, kas palicis uz muzeja vitrīnas stikla. Antropometrisko kartīšu ar pirkstu nospiedumiem bija pārāk daudz. Tālab Bertijons nespēja salīdzināt notikuma vietā atrastos pirkstu nospiedumus ar viņa rīcībā esošajiem daktiloskopiskajiem datiem. Zādzība, kuru varēja atklāt dažu stundu laikā, gandrīz divus gadus bija neizdibināms noslēpums. (Torvalds 1978) 1912. gadā Krievijā Galvaspilsētas zvērināto tiesa notiesāja pirmo slepkavu, kurš tika atmaskots pēc pirkstu nospiedumiem, ko viņš bija atstājis uz dēļa gabala. 1928. gadā Amerikas Savienoto Valstu Ņujorkas štats pieņēma likumu, ar kuru atzina pirkstu nospiedumu noņemšanu visiem arestētajiem par likumīgu. (Torvalds 1978)

Varēja dzirdēt apgalvojumus, ka pirkstu nospiedumi diez vai kļūšot par vērtīgu identificēšanas līdzekli, jo kriminālie elementi atradīšot paņēmienu, kā pārveidot savu pirkstu papillārās līnijas. Līdzīgi argumenti izzuda tikai pēc tam, kad ar praktiskiem izmēģinājumiem tika pierādīts, ka uz reģenerējošās pirkstu galu ādas pēc smagiem apdegumiem ar uguni, verdošu ūdeni vai skābi atjaunojas iepriekšējās papillārās līnijas. (Torvalds 1978)

1934. gadā nogalināja kādas bandas vadoni Džeku Klutasu. Kad noņēma Klutasa pirkstu nospiedumus uz tiem nebija papillāro līniju nospiedumu. Džeks Klutass kādam nezināmam ārstam bija licis noņemt ādu no pirkstiem, lai aresta gadījumā izvairītos no identifikācijas. Tomēr uz jaunās ādas, kas izveidojās rētu vietā, sāka parādīties vecās papillārās līnijas, tiesa – vāji, taču jau samanāmi. (Torvalds 1978)

1934. gadā tika nogalināts Gass Vinklers, ko meklēja par slepkavībām, kā arī par banku un pasta iestāžu aplaupīšanu. Taču te policiju gaidīja pārsteigums. Vinklera pirkstu nospiedumi bija nevainojami, bet krasi atšķirās no viņa agrākajiem pirkstu nospiedumiem. Uz agrāk reģistrētā Vinklera kreisās rokas vidējā pirksta nospieduma bija redzami divi trīsstūri (divas deltas). Tagad viena trīsstūra vietā ir rēta. Operētājs aprobežojies ar to, ka pārveidojis tikai vienu – pavisam sīku papillāro līniju detaļu, un tā panācis ievērojami lielāku efektu nekā citi ārsti, kas noņēma no pirkstu galiem ādu vai apdedzināja pirkstus ar skābi. (Torvalds 1978)

1941. gadā Teksasā netālu no Ostinas policijas patruļa aizturēja jaunu vīrieti, kurš sevi nosauca par Robertu Pitsu. Cilvēkam, kurš sevi dēvēja par Pitsu, vispār nebija papillāro līniju uz pirkstiem. Uz viņa ķermeņa

krūšu abās pusēs bija skaidri saskatāmas rētas. Ārsts Leopolds Viljams Augusts Brandenburgs Pitsam bija veicis ādas pārstādīšanu. Pitsa lieta pirkstu nospiedumu vēsturē bija pēdējā, kurā noziedznieks mēģināja piemuļot dabu un daktiloskopiju. (Torvalds 1978)

1948. gadā Anglijā Lekašīrā Blekburnas pilsētā tika noslepkavota četrus gadus vecā Džūna Enna Devansija. Viņas liķis tika atrasts zālē pie slimnīcas, kurā viņa gulēja, pie žoga. Zem Džūnas gultas tika atrasta pudele ar destilētu ūdeni, kas tikusi pārvietota. Noskaidrojās, ka visi atrastie pirkstu nospiedumi ir ārstu, māsu, bērnu un viņu apmeklētāju pirkstu nospiedumi, izņemot dažu pirkstu un visas plaukstu nospiedumus uz pudeles zem Džūnas gultas. Šajā lietā tika pārbaudīti vairāk 45 000 nospiedumi un tika identificēts Pīters Grifits. (Torvalds 1978)

Pētot un analizējot daktiloskopijas vēsturi var secināt, ka tās attīstības sākumā akcents tika likts uz papillārlīniju raksta izpēti; papillārlīniju raksta stabilitāti un individualitāti; personas identifikācijas iespējām; papillārlīniju rakstu klasifikāciju; pirkstu un plaukstu nospiedumu reģistrāciju; papillārlīniju rakstu atjaunošanās iespējas; papillārlīniju rakstu vizualizēšanas un fotografēšanas iespējas; pirkstu nospiedumu iegūšanas paņēmieni; poroskopijas un edžioskopijas izpēti.

Nēmot vērā daktiloskopijas lomu personas identifikācijā un noziedzīgu nodarījumu atklāšanā, kā arī mūsdienu transformācijas apstākļus daktiloskopijas loma ir būtiski pieaugusi. To apliecina plašais pētījumu spektrs daktiloskopijas jomā nosakot perspektīvās attīstības tendences. Fundamentāli pētījumi tiek veikti jaunu pēduzvēvējvirsmu apzināšanā.

Viens no šādiem pētījumiem ir latentu pirkstu nospiedumu vizualizācija uz paipalu olu čaumalu virsmas. Autori savā eksperimentālajā sērijā pētīja paipalu olu čaumalu morfoloģijas un pigmentācijas ietekmi uz latentu papillārlīniju rakstu pēdu vizualizāciju. Vizualizācijai tika izmantots melnais magnētiskais pulveris, ciān akrilāta līme un ninhidrīns. (Stolic, Kujundzic, Popovic, Mršic, Pirkic, Kardum Paro, Vlahovic, Cretnik, Shek Vugrovecki, Spoljaric 2019)

Latentu papillārlīniju rakstu pēdas uz pārtikas produktu virsmām – praktiskā pieeja. Veiktajā eksperimentālajā sērijā papillārlīniju rakstu pēdas tika pētītas uz mandarīnu, olu, banānu, ābolu, kartupeļu, burkānu, baklažānu, sīpolu, paprikas un tomātu virsmām. Pēdu vizualizācijai tika izmantoti daktiloskopiskais pulveris, sīko daļiņu reaģents un ciān akrilāta līme. Pārtikas produkti tika turēti gan istabas temperatūrā, gan ledusskapī. Eksperimenta laika diapazons bija no 2–72 stundām. (Hong, Jae-Hee Park, Ju-Hee Park, Oh, Choi, Cho, Mok 2018)

Autoru veiktā pētījuma mērķis bija apzināt jaunas pēduzvērvirsmas, kuru esamība notikuma vietā varētu sniegt jaunas iespējas papillārlīniju rakstu pēdu atrašanā, vizualizēšanā un izņemšanā, nolūkā identificēt personu. Ar mērķi noskaidrot, vai uz augļu – apelsīna, banāna, melones, granātābola, mango, greipfrūta, hurma un dārzeņu – kabača, tomāta, paprikas, gurķa, lapu – pieneņu, ābeļu, bērza, mežvītena, smilgas un ceļmallapas virsmām var konstatēt papillārlīniju rakstu pēdas, tika veikts eksperiments vairākos etapos, pie mainīgām temperatūras svārstībām un mainīga laika diapazona, kā arī pakļautas meteoroloģisko apstākļu ietekmei. (Sida, Zile 2016)

Interesants ir pētījums par latentu pēdu atrašanu uz plēsīgo putnu spalvām un olām. Sarkanie un zaļie fluorescējošie daktiloskopiskie pulveri izrādījās vispiemērotākie uz plēsīgo putnu spalvu virsmas, turpretī olu virsmu apstrādei vispiemērotākais bija melnais magnētiskais pulveris. (McMorris, Farrugia, Gentles 2015)

Viena no visinteresantākajām pēduzvērvirsmām ir cilvēka āda. Tā vienlīdz var būt gan pēdu atstājējobjekts, gan pēdu uztvērējobjekts. Ir veikti daudzi fundamentāli pētījumi, kuros ir pētītas dažāda veida metodes papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanai, fiksēšanai un izņemšanai no cilvēka ādas. Viens no šādiem pētījumiem ir asiņainu pirkstu nospiedumu vizualizēšana uz cilvēka ādas. Pēdu vizualizēšanai tika pielietots melnais amīds, ungāru sarkanais un leikokristaltviolets. Lai noteiktu visefektīvāko procesu, tika pārbaudīti vairāki testi ar atšķirīgu asiņu daudzumu. Process, kurā izmantoja ungāru sarkano, izrādījās visveiksmīgākais, un pēc tam tika pārbaudīts uz dzīva cilvēka ādas, kā rezultātā divas no piecām pēdām bija identificējamās. (Petretei, Angyal 2015)

Apzinot jaunas pēduzvērvirsmas tiek pētītas arī jaunas metodes latentu papillārlīniju rakstu vizualizēšanā. Tā piemēram, viena pētījuma ietvaros latentas papillārlīniju rakstu pēdas tika apstrādātas ar kurkuma pulveri. Kurkuma ir ingveru dzimtas augs, no kura iegūst dzelteno un zaļo krāsu, kas tiek izmantotas audumu krāsošanā, kā arī krāsvielu pārtikas produktos. Eksperimenta laikā ar šo pulveri tika apstrādātas latentas papillārlīniju rakstu pēdas uz papīra, termopapīra, CD, kokmateriāla virsmas, plastmasas loksnes, alumīnija folijas, caurspīdīga polimēra, krāsota metāla. (Garg, Kumari, Kaur 2011)

Neatkarīgi no tā, uz kādas virsmas ir atstāta papillārlīniju raksta pēda, būtisks ir spiedienspēks ar kādu šī pēda ir veidota. Arī šajā jomā ir veikti fundamentāli pētījumi. 1962. gadā Salil Chatterjee ierosināja septiņu kategoriju sistēmu, kurā varētu iedalīt pazīmes, kas atrodas pirkstu nospie-

dumu grēdās. Eksperimenta mērķis bija izpētīt spiedienspēka ietekmi uz papillārlīniju un poru atspoguļojumu. (Richmond 2004)

Pielietojot mainīgu spiedienspēku papillārlīniju raksta pēdas tiek pakļautas deformācijai. Arī šajā jomā tiek veikti fundamentāli pētījumi, kuru rezultāti balstās uz eksperimentālo sēriju rezultātiem. Pirkstu nospiedumu unikalitāti nosaka tā kores struktūras topogrāfiskais reljefs un kores anomāliju klātbūtne, ko sauc par sevišķajām pazīmēm. Pirkstu nospiedumu automātiskas salīdzināšanas problēma ietver divu pirkstu nospiedumu līdzības pakāpes noteikšanu, salīdzinot to kores struktūru un sevišķo pazīmju telpisko izvietojumu. Problēma ir deformētas papillārlīniju raksta pēdas salīdzināšana. Šī deformācija sarežģītā veidā izkropļo pirkstu nospiedumu pazīmes. Veiktā pētījuma ietvaros tiek piedāvāts paņēmieni nelineāru izkropļojumu novērtēšanai pirkstu nospiedumos, pamatojoties uz kores liknes korelācijām. (Ross, Dass, Jain 2006)

Viena no būtiskākajām problēmām ir papillārlīniju raksta vecuma noteikšana un šo pēdu vizualizēšana ar daktiloskopiskajiem pulveriem. Šī pētījuma mērķis bija izpētīt atšķirības pirkstu nospiedumu fizikālajās īpašībās pēc to apstrādes, izmantojot dažādus daktiloskopiskos pulverus sešu nedēļu laikā. Šajā eksperimentā tika pētīti divi parametri: laiks un paņēmieni. Turklāt laika gaitā pasliktinās pirkstu nospiedumu stāvoklis. Jo ilgāks laiks pagājis, jo mazāka ir iespēja iegūt pozitīvu rezultātu. (Omar, Ellsworth 2012)

Daktiloskopijā pēdu veidošanas procesā piedalās pēdu uztvērējobjekts, pēdu atstājējobjekts un pēdu veidojošā tauku – sviedru viela. Tieši daktiloskopisko pēdu unikalitāte piesaista daudzas zinātņu nozares to izpētei, piemēram, bioloģija, kuras ietvaros no sviedru – tauku vielas iespējams izdalīt dezoksiribonukleīnskābi. Tāpat arī ir veikti pētījumi par latentu pirkstu nospiedumu aminoskābju un lipīdu sastāva izmaiņām, bērnu un pieaugušo latentu pirkstu nospiedumu ķīmiskā sastāva atšķirībām, par papillārlīniju raksta pēdu vairāku pēdu uzslāņojuma atdalīšanu, par papillārlīniju rakstu pēdu bezkontakta hiperspektrālo attēlveidošanu. Un visbeidzot ir veikti pētījumi, kas izraisa ļoti lielu interesi, un proti, tie ir pētījumi ar praktiskiem risinājumiem par viltotu pirkstu nospiedumu izgatavošanu.

Bibliogrāfija

- Arajs O., Centoricka M., Silaraja S., Evardsons A. Daktiloskopija. Rīga: Latvijas Vestnesis, 2005. (In Latvian)
- Garg R. K., Kumari H., Kaur R. A new technique for visualization of latent fingerprints on various surfaces using powder from turmeric: A rhizomatous herbaceous plant (*Curcuma longa*). *Egyptian Journal of Forensic Sciences*, 2011, Nr 1, p. p. 53–57.
- Henry E. R. Classification and uses of finger prints. London: George Routledge and Sons, Limited Broadway, Ludgate Hill, E.C., 1900.
- Indulens I. Kriminālistiska macība par pedam. Rīga: Petera Stuckas LVU redakcijas un izdevniecības daļa, 1972. (In Latvian)
- International Association for Identification, et al. The Fingerprint Sourcebook. Barnes J. G., Chapter 1. History, 2011. Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/225320.pdf> (skat. 17.11.2019.).
- Hong S., Park J., Park J. Oh. H., Choi E., Cho I., Mok Y. Development of Latent Fingermarks on Surfaces of Food-A More Realistic Approach. *Journal of Forensic Sciences* doi: 10.1111/1556-4029.13960, p. p. 1040-1047, 2018.
- McMorris H., Farrugia K., Gentles D. An investigation into the detection of latent marks on the feathers and eggs of birds of prey. *Science & Justice* Volume 55, Issue 2, March 2015, p.p. 90–96.
- Omar M. Y., Ellsworth L. Possibility of Using Fingerprint Powders for Development of Old Fingerprints. *Sains Malaysiana* 41(4), p.p. 499-504, 2012.
- Petretei D., Angyal M. Recovering Bloody Fingerprints from Skin. *Journal of Forensic Identification* 65 (5), p.p. 813–827, 2015.
- Richmond S. Do fingerprint ridges and characteristics within ridges change with pressure. *Australian Federal Police Forensic Services*, 2004. Pieejams: <http://www.latent-prints.com/images/changes%20with%20pressure.pdf> (skat. 14.11.2019.).
- Ross A., Dass S. C., Jain A. K. Fingerprint Warping Using Ridge Curve Correspondences. *Ieee transactions on pattern analysis and machine intelligence*, vol. 28, no. 1, p.p. 19–30, 2006.
- Sida R., Zile A. Papillārliņiju rakstu pedu vizualizēšanas un iznēsāšanas iespējas no bioloģiskām virsmām – teoretiskie un praktiskie aspekti. *Administratīva un krimināla justīcija* 4 (77), 3.–11. lpp., 2016. (In Latvian)
- Stolic I., Jurak M., Kujundzic M., Popovic M., Mrcic G., Pirkic B., Kardum P. M. M., Vlahovic K., Cretnik A., Shek Vugrovecki A., Spoljarić D. Visualization of latent fingerprints on the surface of quail eggshells *Veterinarska Stanica* 50 (4), pp. 337–344, 2019.
- The Fingerprint 100 years in the Service of the Swiss Confederation 1913–2013. *Federal Office of Police fedpol*, 2013. Pieejams: <https://www.fedpol.admin.ch/dam/data/fedpol/sicherheit/personenidentifikation/BEA/buch-e.pdf> (skat. 19.11.2019.).
- Torvalds J. Kriminālistikas simt gadu. Rīga: izdevniecība “Liesma”, 1978. (In Latvian)

Development Trends of Dactyloscopy

Summary

In the article the author studies and analyzes the origins of dactyloscopy, highlighting its major development stages and key historical facts that have helped to strengthen the positions of dactyloscopy in person identification and crime detection. The author also explores the current trends in dactyloscopy by studying and analyzing the contribution of other researchers to its development.

The aim of this research is to study the trends in development of dactyloscopy.

Objectives are to study the directions in development of dactyloscopy within theoretical and practical framework.

The research problem is that the studies proposed by many authors are still in the research stage or have not yet been put into practice.

Novelty of the research. By studying and analyzing the trends in dactyloscopy the author has structured them.

The results of the research allow to conclude that the trends in development of dactyloscopy provide untapped opportunities for crime detection.

Key words: dactyloscopy, history of dactyloscopy, development trends.

ZIŅAS PAR AUTORIEM / ABOUT AUTHORS

Anatolijs Čapkevičs

Doktorants, Daugavpils Universitāte
anatolijs.capkevics@inbox.lv

Inese Boluža

Doktorante, Daugavpils Universitāte
koledza@daugavpils.vp.gov.lv

Ryšardas Burda

Prof., Dr. iur.
Kazimieras Simonavičius University
of Lithuania
dr.r.burda@gmail.com

Renāte Fila-Rože

Dr. iur.
renate.fila@vp.gov.lv

Nikolajs Jefimovs

Docents, Daugavpils Universitāte
nikolajs.jefimovs@du.lv

Jolanta Rimša

Studente, Daugavpils Universitāte
jolanta.rimsha@inbox.lv

Jānis Kāršenieks

Doktorants, Daugavpils Universitāte
janis.karsenieks@inbox.lv

Eva Kauliņa

Mg. iur., Rīgas Stradiņa Universitāte
evakaulina@inbox.lv

Silvija Kotāne

Mg. iur.
silvijakotane@inbox.lv

Mārcis Krūmiņš

Lektors, Latvijas Universitāte
mkrumins2016@inbox.lv

Vladimirs Mikuckis

Jurists
lawyer2005@inbox.lv

Jānis Neimanis

Asoc. prof., Latvijas Universitāte
janis.neimanis@gmail.com

Daina Ose

Docente, Latvijas Universitāte
daina.ose@lu.lv

Марина Прошина

Lawyer
m.proshina@mail.ru

Aldona Kipāne

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitāte
aldonakipane@inbox.lv

Andrejs Vilks

Prof., Rīgas Stradiņa universitāte
andrejs.vilks@rsu.lv

Jānis Radionovs

Docents, Daugavpils Universitāte
janrad@inbox.lv

Jeļena Kaļiņina

Doktorants, Daugavpils Universitāte
tenderness20@inbox.lv

Marina Sumbarova

Asoc. prof., Baltijas Starptautiskā
akadēmija
sumbarova.marina@inbox.lv

Dilshad Salimova

Studente, Baltijas Starptautiskā
akadēmija
salimovadilshad@gmail.com

Ilga Trubiņa

Doktorante, Daugavpils Universitāte
ilga.trubina@inbox.lv

Aelita Zile

Doktorante, Rīgas Stradiņa
Universitāte
aelita_ziile@inbox.lv

VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 9–12 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*MSWord*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sākumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jā sagatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem pa e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

References (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitātes daudzveidība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matemātika pasaule un Latvija. *Zinātnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) latīņu alfabēta secībā.

RAKSTI, KURI NEATBILST PRASĪBĀM, NETIKS PUBLICĒTI!

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 9–12 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using MS Word *Times New Roman*; the size of letters 12, the interval between lines 1,5. Left margin 3,5 cm; right margin 2 cm; from the top and from the bottom 2,5 cm. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article).

Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tabels, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

References (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) *Sociologicheskoe voobrazhenie*. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitātes daudzumsība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matemātikā pasaule un Latvija. *Zinātnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References should be compiled in the Roman alphabet's order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

THE ARTICLES, WHICH DO NOT COMPLY WITH THE GENERAL REQUIREMENTS, WILL NOT BE PUBLISHED!

Tehniskais redaktors,
atbildīgais par izdevumu: **Nikolajs Jefimovs**

Maketētāja: **Vita Štotaka**

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Iespīests DU Akadēmiskajā apgādā “Saule” —
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija.